

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА**

**Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
в інформаційному суспільстві:
інформаційно-бібліотечне забезпечення
аграрної галузі**

Київ-2019

УДК [026:63(477.25):001.102]:026.08:63(081)
Н 95

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН в інформаційному суспільстві: інформаційно-бібліотечне забезпечення аграрної галузі /В.А. Вергунов, І.С. Бородай, Л.М. Татарчук, Н.Д. Коломієць, Т.В. Каштанова. – К., 2019. – 160 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
27 грудня 2018 р. (протокол № 12)*

Наукові рецензенти:

Л. А. Дубровіна

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН,
Заслужений діяч науки і техніки України
(*Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського*);

М. М. Рогожа

доктор історичних наук, доцент
(*Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН*)

Узагальнено досвід інноваційного інформаційно-бібліотечного обслуговування провідних країн світу, окреслено шляхи його гармонійного адаптування для потреб вітчизняної аграрної галузі в умовах євроінтеграції. Висвітлено основні підходи щодо удосконалення системи організації науково-консультаційного та інформаційного забезпечення науковців і фахівців аграрної галузі з урахуванням перспективних напрямів наукових досліджень та євроінтеграційних процесів на базі ННСГБ НААН через створення національного галузевого науково-інформаційного ресурсу, інтегрованого у міжнародні бази сільськогосподарської інформації.

УДК [026:63(477.25):001.102]:026.08:63(081)

**NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE
NATIONAL SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY**

**NATIONAL SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY OF NAAS IN THE
INFORMATION SOCIETY: INFORMATION AND LIBRARY SUPPORT
OF THE AGRARIAN SECTOR**

VERHUNOV Viktor – Doctor of Agricultural Science, Professor,
Academician NAAS
BORODAI Iryna– Doctor of Historical Science, Professor,
TATARCHUK Ludmila– PhD in Historical Sciences,
KOLOMIETS Natalia– PhD in of Agricultural Science,
KASHTANOVA Tatyana– PhD in Historical Sciences

Kyiv 2019

The experience of innovative information and library services of the leading countries of the world has generalized, the ways of its harmonious adaptation for the needs of the domestic agrarian sector in the conditions of European integration have outlined. The main approaches to improving the system of organization of scientific-consulting and informational support of scientists and specialists of the agrarian sector taking into account promising directions of scientific research and European integration processes on base NSAL of NAAS through the creation of a national sectoral scientific and information resource, integrated into international bases of agricultural information have highlighted.

Зміст

Розділ 1. ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

1.1.	Особливості організації та функціонування зарубіжних бібліотек	5
1.2.	Каталогізація, бібліотечно-інформаційне обслуговування: зарубіжний досвід	21
1.3.	Організація інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів в бібліотеках провідних країн світу	32
1.4.	Організація збереження бібліотечних фондів в країнах світу	63

Розділ II. ІНТЕГРОВАНІЙ ГАЛУЗЕВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ННСГБ НААН: ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ

2.1.	Особливості формування галузевого інформаційного ресурсу ННСГБ НААН	76
2.2.	Інформаційні ресурси Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН	95
2.3.	Місце ННСГБ НААН в світовому інформаційному просторі XXI ст.: реалії та перспективи	109
2.4.	Перспективи та реалії збереження наукових фондів ННСГБ НААН	117
	Висновки	141
	Додатки	146

РОЗДІЛ I

ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

«Как только человек изобрел письменность,
у него тут же возникла потребность
в складировании написанного,
и история библиотек – это история цивилизации»

Чистяков О.О.

1.1. Особливості організації та функціонування зарубіжних бібліотек

Бібліотеки як вагома складова частина інформаційного ресурсу відіграють важливу роль у науково-інформаційному забезпеченні інноваційного розвитку суспільства, поступово стаючи ефективною ланкою між глобальними масивами інформації та сучасним користувачем. Саме вони, здійснюючи кумуляцію, збереження й використання документованих знань, мають сприяти інтеграції країни до загальносвітового інформаційного простору. Сучасні тенденції вимагають від них нових теоретичних, методичних, організаційних і технологічних засад формування бібліотечно-інформаційних ресурсів і створення відповідних методів доступу до них.

За даними Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) –International Federation of Library Associations and Institutions, у світі налічується понад 569,6 тис. бібліотек. Найбільш «бібліотечні» континенти – Європа (більше 440 тис. бібліотек, їх філій і відділень – тобто, місць, де можна взяти книгу або журнал) та Північну Америку (більше 125 тис.). Найменше бібліотек в Африці – всього 1,2 тис. У бібліотеках світу працюють близько 807 тис. чоловік (363 тис. в Північній Америці, 326 тис. – в Європі, 242 тис. – в Азії). Світ витрачає на утримання бібліотек приблизно 8,7 трлн. доларів в рік. Сукупна довжина книжкових полиць у бібліотеках світу складає приблизно 15 тис. км. При цьому полицями найбільшої довжини володіють бібліотеки Азії – 9 тис. км. Для Європи цей показник дорівнює 350 км, для Північної Америки – 750 км. За цим показником на останньому місці в світі виявилась Південна Америка – 25 км.

У бібліотеках світу зберігається понад 20 млрд. книг, 1,5 млрд. мікрофільмів і більше 10 млрд. одиниць періодики (газети, журнали та ін.). Найбільш багатими зібраннями володіють бібліотеки Європи (понад 16 млрд. одиниць), Північної Америки (12 млрд.) і Азії (1,5 млрд.). При цьому Північна Америка займає перше місце в світі за кількістю бібліотечних книг, а Європа – за розмірами газетно-журнальних зібрань.¹

¹ Бібліотеки світу в цифрах // [Бібліотечна планета](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2012_2_19). – 2012. – № 2. – С. 41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2012_2_19

До початку XIX століття в більшості європейських країн вже існували або активно створювалися національні бібліотеки. Найбільшими з них продовжували залишатися бібліотеки Франції та Великобританії. Йшов процес формування американської бібліотеки Конгресу.

Французька Національна бібліотека протягом майже всього XIX ст. перебувала в стані кризи. Значна частина її величезних фондів була розібрана, не каталогізована, а отже і недоступна читачам. Це сталося після націоналізації приватних і монастирських колекцій, яка була проведена в роки Великої французької буржуазної революції. Тоді було конфісковано 1,5 млн. томів в Парижі і 6 млн. – в провінції. Але численні розпорядження влади про збереження книг, їх обробці та надання читачам не дали ніяких результатів.

У результаті цього частина книг взагалі була втрачена, інша частина була продана або на довгі роки залишилася мертвим вантажем в бібліотеках провінції. Для наведення порядку в Національній бібліотеці знадобилося багато часу та значних зусиль. Уже в 1867 р відкрився новий читальний зал, унікальний за архітектурно-планувальним рішенням, а каталогізація була завершена лише до початку XX ст.

У перші десятиліття XIX ст. міністром науки, освіти і культури однієї з невеликих німецьких держав – Саксен-Веймар-Айзенаху – був великий письменник Йоганн Вольфганг фон Гете. Він вважав бібліотеку найважливішим інститутом, який забезпечує духовну життєдіяльність суспільства і визначає ступінь розвиненості держави. Він писав: «При поверхневому знайомстві з тихою і невидимою діяльністю бібліотеки не помічають того, як величезний капітал, яким вона володіє, невловимо дає не підлягають обліку відсотки доходу».

Й. Гете підкреслював необхідність «віртуального єдності» бібліотек, тобто їх взаємодії, координації та кооперації. Й. Гете першим у світовій бібліотечній практиці висловив ідею зведеного каталогу, запропонувавши створити єдиний каталог бібліотек Веймара та Єни, а також найбільшої Єнської університетської бібліотеки; ідея ця, однак, не була реалізована.

Й. Гете особисто розробляв документи з організації роботи Герцогської бібліотеки в Веймарі. Спеціальна інструкція зобов'язувала вести реєстрацію всіх нових надходжень і всіх видач. Відбувався постійний моніторинг фонду на виявлення дублетних документів, котрі потім розпродавалися на аукціонах, а на виручені кошти закуповувалися нові видання. Кожен співробітник вів щоденник, де записував кількісні характеристики та види робіт, виконаних ним за поточний день. Було введено розклад, котрим визначалися години обслуговування відвідувачів. Встановлено термін користування книгами – три місяці; читача попереджали, що імена боржників будуть публікуватися в газетах. Забруднені книги бібліотека від читачів не приймала.

Правила користування поширювалися на всіх без винятку, в тому числі й на членів герцогською сім'ї, які звикли користуватися бібліотекою як своєю особистою. Найбільші протести викликали ці вимоги у французьких аристократів, які втекли з батьківщини після революції й оселилися в Веймарі на запрошення герцога; однак і їм довелося підкоритися. Гете і сам неухильно

дотримувався правил, про що свідчать записи в журналі книговидач. За 54 роки він опрацював 2276 томів.

У другій половині XIX ст. – на початку XX ст. бібліотечна справа в Україні інтенсивно розвиватися. У суспільстві виникла потреба в підвищенні освітнього рівня населення.

Оскільки Україна не мала самостійного державного статусу, а її територія входила до складу Російської імперії та Австро-Угорщини, не було бібліотек при вищих органах влади, існували лише бібліотеки губернські та намісницькі, окружних та повітових управлінь, місцевих органів влади. Бібліотеки цього типу створювалися за кошти установи або відомства, не мали публічного доступу (або цей доступ значно обмежувався) та були, як правило, платними.

Поряд з тим у кінці XIX – на початку XX ст. виник міцний суспільно-політичний рух української інтелігенції за створення національних бібліотек як дійових чинників формування національної свідомості. Після революції 1905-1907 рр. відбувається формування бібліотек відділень товариства «Просвіта», фонди котрих почали комплектувати книжками, випущеними українською мовою. Ці бібліотеки проіснували недовго, проте їх просвітницький вплив мав істотне значення².

У цей період за призначенням сформувались три типи бібліотек: спеціальні, публічні та наукові. Стосовно наукових бібліотек необхідно відзначити, що в цей час виникає їх спеціалізація за галузями знань та вказується профіль комплектування.

Загальнодоступні (публічні) бібліотеки були націлені, насамперед, на виконання функції обслуговування користувачів і зорієтовані на широкі верстви населення без яких-небудь обмежень. Рух за створення такого типу бібліотек був обумовлений, насамперед, розвитком місцевого самоврядування та виникненням відносин між інститутом місцевої влади й бібліотекою. Рівень впливу місцевих народних бібліотек на суспільство залежав як від ступеня впливу органів місцевого самоврядування на суспільство в цілому, так і від характеру ставлення держави до цих бібліотек. Зокрема, у Російській імперії у другій половині XIX ст. відповідальність за розвиток земських бібліотек брали на себе місцеві органи самоврядування – земства.

Але при цьому, на відміну від країн Європи, розвиток бібліотек цього виду та їх вплив на суспільство істотно стримувалися державою, яка контролювала через поліцію та інші органи нагляду процес комплектування фондів бібліотек – існували переліки книг, котрі рекомендувалися для придбання. Ці списки мали насамперед цензуро-обмежувальний характер. У 1833 р. цар Микола I видав указ про щорічний перегляд каталогів публічних бібліотек з метою вилучення заборонених книг. У зв'язку з цим публічні бібліотеки передаються з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ у Міністерство народної освіти, яке відало цензурними комітетами. Україна була поділена на навчальні округи. Попечитель навчального округу видав системою

² Дубровіна Л.А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / НАН України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2009. – 530 с.

освіти, був зобов'язаний був доглядати за всіма бібліотеками, котрі функціонували в системі вищої та народної освіти, за публічними, шкільними й народними бібліотеками. Право дозволу та нагляду за публічними бібліотеками губернського, повітового та сільського рівнів реалізовував особисто губернатор.

Нагляд за публічними бібліотеками посилювався від 1865 р. у зв'язку з виданням нового Закону про друк. Зокрема, ст. 175 вводила так званий «дозвільний порядок», який вимагав подачу прохання на ім'я міністра внутрішніх справ або губернатора у зв'язку з відкриттям публічних та громадських бібліотек. Від 1867 р. нагляд за бібліотеками стало здійснювати Міністерство внутрішніх справ у відання котрого з Міністерства народної освіти перейшли органи цензури. У 1884 р. уряд видав «Тимчасові правила» про нагляд за публічними бібліотеками, вони передбачали призначення відповідальної особи за діяльність бібліотеки. Без такого призначення бібліотеки не могли працювати. Міністр внутрішніх справ мав право тимчасово закривати бібліотеки. Дещо пізніше таке право отримали й губернатори, які закривали бібліотеки під час робітничих страйків та селянських бунтів. Того ж року Міністерством внутрішніх справ стали видаватися «Алфавітні списки творів друку, які не повинні бути допущені... у публічних бібліотеках та громадських читальнях».

У становленні та розвитку американської Бібліотеки Конгресу велику роль відіграв третій президент США Томас Джефферсон. Він був не тільки політиком, але й науковцем-гуманітарієм, зібрав унікальну особисту бібліотеку, що її згодом передав Конгресу. Розташовуючись в будівлі Капітолію, в першій половині XIX ст. бібліотека пережила дві великі пожежі. Нову будівлю Бібліотеки було відкрито в 1897 р. і визнано сучасниками найдорожчою та найбезпечнішою будівлею в світі.

Перед початком Першої світової війни фонд Бібліотеки Конгресу становив два мільйони книг і мільйон інших документів – карт, естампів, нотно-музичних видань. Була розроблена та застосовувалася власна класифікація документів.

Ідея міжнародного книгообміну вперше запропонована і реалізована Олександром Ваттемаром. Цей вельми неординарний француз, відомий в Європі як артист-мім, був також нумізматом, антикваром і бібліофілом.

Саме завдяки його зусиллям в 1847 р. Бостон отримав в дар від Парижу велику кількість книг. Згодом ця ініціатива поширилася по всьому світі, а першою підтримала її Бібліотека Конгресу.

З початку XIX ст. у Великобританії почали відкриватися бібліотеки при школах для робітників. Спочатку вони були націлені на підтримку професійної освіти, але поступово їх функції розширювалися, бібліотеки стали займатися просвітницькою діяльністю та брали участь в антиалкогольних кампаніях. До їхніх фондів були долучені белетристика, популярні журнали.

Іноді відвідувачам пропонували різні ігри, влаштовували кафе з безалкогольними напоями. До середини століття таких бібліотек було понад 700, ними користувалися понад 100 тис. осіб. У країні виникла ідея про

необхідність створення безкоштовних публічних бібліотек. Уже 1850 р. було прийнято закон, відповідно до якого в містах з населенням понад 10 тис. осіб (пізніше цифра зменшилася до 5 тис.) передбачалось створювати бібліотеки, що фінансуються на кошти від податків. Перша така бібліотека була відкрита в Манчестері.

Британська національна бібліотека відкрилася в 1857 р, і протягом короткого часу в читальний зал пускали всіх охочих. Але незабаром ввели систему спеціальних перепусток, так що потрапити в бібліотеку міг далеко не кожен. У числі володарів перепусток були Чарлз Діккенс, Володимир Ленін (під псевдонімом Якоб Ріхтер), Джордж Бернард Шоу, Вірджинія Вульф.

Організатори бібліотек стикалися з великими труднощами, як організаційними, так і фінансовими. Перші публічні бібліотеки в своєму прагненні залучити публіку зовні мали відрізнялися від настільки улюблених англійцями пивних пабів.

Концепція публічної бібліотеки була сформульована та реалізована в США. Принципово важливим тут стало розміщення всієї літератури в відкритому доступі. Зрозуміло, це не тільки принцип розставлення книг на полицях, це втілення ідеї загальнодоступності і нейтральності бібліотеки. Тому читач повинен мати право вибору, бібліотека не повинна нав'язувати йому свою волю, здійснювати на нього тиск. Користуватися бібліотекою мали право всі, кому виповнилося 16 років. Брати книги додому дозволялося на два тижні. Бібліотеки були відкриті щодня, крім неділі, з 9 до 21.30.

У другій половині століття в США вже було відкрито більше 2 тис. бібліотек, лише 18 з них – на громадські кошти. Величезні гроші вкладалися в цю діяльність численними меценатами. Лідером вважався власник великих сталеливарних заводів Ендрю Карнегі; він фінансував будівництво понад 2,5 тисячі бібліотек не тільки в США, але й у Великобританії, Канаді, Австралії, Південній Африці тощо. Карнегі давав гроші також на створення університетів, медичних центрів.

Він вважав, що багатство людини свідчить про його винятковість, саме через вміння використовувати свої природні таланти й енергію для руху суспільства вперед. Тому подальшим обов'язком такої особистості є використання її надлишкових статків для удосконалення людства. «Людина, яка вмирає багатою, – стверджував Карнегі, – вмирає зганьбленою».

Концепція німецької загальнодоступної бібліотеки забезпечувала не тільки освітню функцію, а також патріотичного виховання. Водночас, фінансування бібліотек, що створювалися в німецьких державах протягом усього XIX ст., було досить мізерним.

У другій половині XIX ст. бібліотекарі США почали активно цікавитися: про що люди сперечаються на вулицях, в кав'ярнях, на мітингах, особливо під час виборчих компаній. Відповідним чином стали формувати та розвивати довідковий апарат бібліотек за цими напрямками, давати відповідні довідки.

В останні десятиліття XIX в. на базі бібліотеки Берлінського університету почала функціонувати вища бібліотечна школа. До кінця Першої

світової війни вона залишалася єдиним навчальним закладом, де готували професійних бібліотекарів³.

Основними джерелами формування інформаційних ресурсів бібліотек на початку були, перш за все, дарування та купівля книг, а потім і на сьогодні залишається одним із основних видів комплектування це обов'язковий примірник (ОП).

Обов'язковий примірник вже протягом багатьох століть є основним видом комплектування національних та спеціалізованих бібліотек світу. Обов'язковий примірник — це екземпляр документа (безкоштовний чи коштовний), який надсилається відповідним державним бібліотекам згідно з правочинним законодавством.

Історія виникнення обов'язкового примірника дуже давня. Предтечею його можна вважати наказ Птолемея III у IV ст. до н. е. відбирати книги для фондів найбільшої тогочасної книгозбірні — Олександрійської бібліотеки. Першим законом про обов'язковий примірник став Королівський ордонанс 1537 р. (що отримав назву «Монпельєрський едикт») французького короля Франциска I. Відповідно до нього було заборонено продажу книг, примірники котрих не були доставлені до бібліотеки королівського замку. Поступово така практика розповсюдилася на інші країни світу.

Так, у Франції до 1789 р. обов'язковий примірник надходив до бібліотеки французьких королів, від 1789 р. — до Французької національної бібліотеки. З 1992 р. до складу обов'язкового примірника були включені всі види документів, незалежно від носія.

У Бельгії відповідно до прийнятого в 1966 р. закону, як мінімум один примірник будь-якого видання повинен передаватися до Королівської бібліотеки.

У Німеччині добровільне відсилення примірника в Німецьку національну бібліотеку в Ляйпцигу існувало з 1912 р., від 1935 р. відсилення примірника проводиться в обов'язковому порядку. Крім того, відповідно до земельного законодавства, один примірник примірниквидання має надходити у головну бібліотеку кожної федеральної землі.

У Швейцарії надходження обов'язкового примірника не регулюється законом, однак Швейцарська національна бібліотека має домовленості про передавання примірника з багатьма видавництвами в країні.

Обов'язковий примірник в США є складовою частиною законодавства про авторське право. Офіс авторського права входить до структури Бібліотеки Конгресу, яка повинна одержувати два ОП. Закон передбачає добровільне надавання обов'язкового примірника. У разі затримки надходження ОП (більше 3-х місяців), або навмисного ігнорування Закону стягується штраф. В окремих випадках Бібліотека може звертатися до суду.

³ Бібліотеки XIX века [Електронний ресурс]. – Режим дотупу // www.library.ru/3/event/history/XIX.php.

У всьому світі відповідальними за виконання законів про ОП є видавці, в США ця відповідальність покладається ще і на авторів, а у Франції – на типографії.

Основні напрямки законодавства про ОП в окремих країнах розроблялися під егідою ІФЛА / ЮНЕСКО. У 1981 р ЮНЕСКО опублікувала підготовлене доктором Джин Ланн (Канада) «Керівництво із законодавства про обов'язковий примірник» як орієнтовну модель законодавства про ОП та основу для національного бібліографічного обліку в державах-членах ЮНЕСКО.

У 2000 р., з огляду на подальше розширення видової структури документного потоку та правозастосовчу практику національних бібліотек до області законодавства про ОП, доктор Жюль Ларівьер (директор бібліотеки Університету Оттави, Канада) підготував повністю перероблене і доповнене видання «Керівництва ...», воно було перекладене російською мовою в 2002 р.

У Європі з 28 країн, що входять в Європейський Союз, закону про ОП немає тільки на Кіпрі і в Нідерландах.

У Російській імперії систему обов'язкового примірника було започатковано Указом цариці Катерини II в 1783 р. Але на той час жодна з бібліотек, котрі знаходилася на українських землях, що перебували в складі імперії, не була одержувачем обов'язкового примірника. Один екземпляр кожної виданої в Росії книги передавався лише до Бібліотеки Петербурзької Академії наук.

На початку 90-х ХХ ст. років закон про ОП мали 139 держав світу. Відповідно до обставин прийняття законів про ОП в різних країнах виділено три групи держав. До першої групи належали ті держави, де закони про ОП було прийнято у процесі розвитку культури, книговидання, бібліотечно-бібліографічної справи та вимог цензури. Серед цих держав Франція, Великобританія, США, Росія, Італія, Польща.

До другої групи належали держави, що прийняли закон про ОП після проголошення в них державної незалежності. Ці країни були протягом певного часу колоніями та знаходилися у культурній, політичній і економічній залежності. Процес розбудови держави, відродження національної культури сприяв прийняттю закону про ОП. Такий шлях документ пройшов у Фінляндії, Нігерії, Ефіопії. Законодавство цих країн мало свої національні особливості.

До третьої групи належали ті країни, які одержали незалежність, але в силу тривалої колоніальної залежності перейняли до своєї культури риси колонізаторів (Англомовні країни Карибського басейну: Барбадос, Гайана, Сент-Вінсент).

Сучасність виявила іще одну групу держав, де законодавство про ОП мало свої особисті риси й етапи розвитку. Це колишні республіки СРСР. Після проголошення ними незалежності постало питання нового законодавчого забезпечення системи ОП. Законотворча робота за цим напрямом велася досить тривало, що зазначалося на порушенні функціонування системи. Характерною особливістю цих законодавств стало те, що вони успадкували попередній досвід функціонування системи ОП в загальносоюзній системі, не порушивши

традицій і позитивних рис, водночас були використані міжнародні рекомендації. Так законодавство про ОП приймалося в Росії.

Ієрархія законодавчих актів системи ОП, що забезпечували державне регулювання системи ОП, перше місце зайняв закон про ОП (нормативний акт, який приймається вищим органом державної влади). Серед законодавчих документів системи ОП можна виділити три групи : закони, укази, постанови, рішення та розпорядження вищих органів влади; нормативні документи, правила, положення, інструкції про ОП; галузеві стандарти, які виступають законодавчими документами прямої дії, направлені на уніфікацію і впорядкування різних аспектів функціонування системи ОП.

В більшості країн сучасна система ОП діє на основі закону (Франція, Німеччина, Болгарія, Данія, Італія, Люксембург). Традиційно, закон про ОП супроводжується рядом підзаконних актів, які видаються у відповідності з законом, на його основі та на його виконання. Така система поєднання закону та ряду підзаконних актів функціонує в сучасній системі ОП в Росії.

Практика показує, що існує ряд країн, де система ОП регулюється лише законом, який передбачає повний механізм дії системи (Франція, Болгарія, Італія). Існують і інші норми законодавчого забезпечення системи ОП: декрети (Португалія, Нідерланди), Акти про копірайт (Ірландія), Міністерські накази (Іспанія), Постанови Уряду (Україна), Закон про авторське право (Великобританія).

Аналіз практики функціонування системи ОП в Україні у період (з 1922 по 1934 рр.) показав, що система регулювалася положеннями Кодексу законів про народну освіту — зібранні законів, де були об'єднані і систематизовані норми права в галузі народної освіти.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що вимоги про обов'язкове депонування примірників можуть закріплюватися:

- 1) спеціальними законодавчими актами (Франція, Греція, Норвегія, Швеція, Бельгія, Індонезія, Перу, ПАР);
- 2) законодавством про авторське право (Австралія, Великобританія, США, Ірландія, Мексика, Нова Зеландія);
- 3) законами про національні бібліотеки або бібліотечні системи в цілому (Канада, Японія, Китай, Венесуела);
- 4) нормативно-правовими актами адміністративного характеру (Чилі, Куба, Нігерія та ін.).

Окрім того, в країнах, де законодавча влада має кілька рівнів або мають більше однієї правової системи, може існувати кілька законодавчих актів, пов'язаних з депонуванням обов'язкових примірників документів, як це має місце, наприклад, в Австралії, Індії, Канаді, США та Швейцарії. В результаті видавці змушені передавати обов'язкові екземпляри декільком депозитаріям.

У Європі з 27 країн, що входять в Європейський Союз, закону про ОП не мають тільки Кіпр і Нідерландт.⁴

⁴ Чепуренко Я.О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / Я. О. Чепуренко, Нац. Біб-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 1998. — 69 с.

Відомо, що більшість країн вводять жорсткі санкції щодо порушників законів про ОП. Практикується вилучення тиражу, накладення штрафів. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки передбачено, що за кожен ненаданий примірник штраф становить не менше 250 дол., а при повторному порушенні він досягає 2500 дол., Канаді - 25 тис. канадських доларів, Франції - 500 тис. франків. Крім того, тут застосовують не тільки штрафи, а й попередження про припинення друкування видань і розповсюдження. У Російській Федерації пропонується ввести штрафні санкції від 10 до 30 мінімальних розмірів оплати праці, що становить від 1400 до 4200 дол. США. У чинному Законі України «Про обов'язковий примірник документів» (1999) та в Кодексі України про адміністративні правопорушення, на жаль, не передбачено достатньо серйозних важелів впливу на виробників документів за недоставлені до депозитаріїв ОП.

У другій половині ХХ-го століття інформаційна революція і, як наслідок, виникнення інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства, що ґрунтується на знаннях, почали кардинально змінювати не лише світову й національні економіки, життя людей та спосіб влаштування сучасного світу. Термін «інформаційне суспільство», введений до наукового обігу на початку 60-х років минулого століття, зафіксував одну з найважливіших характеристик об'єднаного інформаційною мережею суспільства. Вона визначає виникнення та розвиток Інтернету – безпрецедентного каналу комунікації і розповсюдження інформації – як засобу зняття національних бар'єрів і кордонів доступу до інформації.

Новий історичний етап розвитку суспільства у 80–90-х роках ХХ століття, глобальна інформатизація суспільства стали причиною трансформації традиційних інформаційних технологій та ресурсів, Інтернет та інша цифрова інформація стали вагомою невід'ємною частиною світової спільноти. Суспільний прогрес почав визначатися процесом накопичення знань. Тому одним з логічних наслідків цього став початок процесу створення цифрових бібліотек, основним завданням яких стала інтеграція інформаційних ресурсів й ефективна навігація в них.

«Якщо стара книгозбірня була джерелом, до якого йшли всі спрагли знань, то нова – це водогін, що розносить живильну вологу по домівках» – ці слова належали Мелвілу Д'юї (1851–1931) – одному з найвидатніших бібліотечних діячів США, фундатору першої бібліотечної школи (1884р.), одному із засновників, президентові Американської бібліотечної асоціації (з 1890р.), автору Універсальної десятикової класифікації (1876р.), засновнику першого американського бібліотечного журналу «Library Journal», який, до речі, виходить й нині.

Звичайно, не варто стверджувати, що М. Д'юї був провидцем. Але він був одним з перших, хто ініціював широке обговорення перспектив розвитку, стратегії й тактики бібліотечної справи, наголошував на необхідності стандартизації й уніфікації бібліотечних процесів і обладнання, був прихильником міжнародного бібліотечного співробітництва. Його слова засвідчили певність фахівця у необхідності перманентної трансформації

соціальної місії та функцій бібліотек відповідно до прогресивних змін у суспільстві.

Нині не існує стандартованих дефініцій терміну «цифрова бібліотека». Тривалий час паралельно використовувалися терміни «віртуальна», «електронна», «комп'ютерна», «он-лайнова», що й сьогодні часто вважаються синонімами. Аналіз еволюції професійної термінології в цій сфері свідчить, що переважна більшість спеціалістів використовують термін «електронна бібліотека», а західні спеціалісти – «цифрова бібліотека», при цьому кожна група фахівців наводить низку переконливих аргументів на користь свого лексико-термінологічного вибору. Узагальнюючи різні визначення, спрощено можна сказати, що «цифрова бібліотека» – це заклад, де вся інформація зберігається в оцифрованому вигляді, а наявність документів на традиційних носіях не передбачається. Таким чином, «цифрова бібліотека» – це інтегрована інформаційна система, яка дозволяє створювати, надійно зберігати та ефективно використовувати в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування різноманітні електронні інформаційні ресурси, які локалізовані в самій системі та доступні через мережу Інтернет.

Переваги цифрових бібліотек у порівнянні з традиційними очевидні: доступність (як правило – на безоплатній основі) широкому колу користувачів, необмежений термін зберігання величезних масивів документів, переведених у електронну форму, висока інтегрованість інформаційного змісту з інструментами високошвидкісного пошуку.

Найстаршу (5000 років) з відомих бібліотек було знайдено археологами на території колишньої Месопотамії (сучасний Ірак). Першу книгу видруковано в Китаї у 868 р. в одному примірнику. В 1440–х роках у Німеччині Іоганн Гутенберг створив перший прес для друку книг. І саме завдяки цьому винаходу з 1500 р. в Європі книги почали друкуватися тисячними накладами. За висновками фахівців протягом двох тисячоліть людство створило понад 30 мільйонів різних книг, кількість інших друкованих джерел інформації підрахувати просто неможливо.

У розвинених країнах інформація є найважливішим об'єктом виробничої діяльності та споживання, оскільки істотно впливає на напрями й результати прогресу в науковій, технічній, культурній, а також інших сферах життя цих країн. Тому інформація стала одним з найзначніших ресурсів суспільства та розглядається на державному рівні як стратегічний ресурс. Збереження, розвиток і раціональне використання цього стратегічного ресурсу має велике значення для кожного суспільства та держави. При цьому гігантські обсяги вже накопиченої інформації (у т.ч., в Інтернеті), постійне їх зростання створюють суттєві проблеми щодо ефективного використання (за даними британської компанії Netcraft загальна кількість сайтів у світі перевищила 100 млн).

Це призвело до необхідності пошуку нових підходів до вирішення проблем створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, засобів і способів доступу до них користувачів. В узагальненому вигляді такі підходи стали трактуватися як створення цифрових (електронних) бібліотек. Перші кроки зі створення цифрових бібліотек було зроблено у США на початку 1980-х років, у

Великобританії – на початку 1990-х рр. У 1992 році на конференції Національного наукового фонду США введено в обіг поняття «цифрова бібліотека» (ЦБ) у сучасному контексті. На початку 1990-х років у США та країнах Європи почали активно розроблюватися програми розвитку ЦБ, а в 1995 році Європейська комісія включила створення цифрових бібліотек до числа пріоритетних завдань. Створення цифрових (електронних) бібліотек є на сьогодні одним з магістральних напрямів розвитку світової інформаційної сфери та однією з найважливіших складових інформаційного суспільства. Цифрові бібліотеки стали об'єктом пильної уваги ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства та інших авторитетних міжнародних організацій. Як правило, уряди зарубіжних країн, відповідні міністерства та організації надають підтримку, в т.ч. фінансову, сприяють розробці та реалізації спеціальних програм зі створення цифрових бібліотек, фондів електронних видань. Сьогодні йде активний процес створення національних, галузевих і відомчих цифрових (електронних) бібліотек. Значна кількість країн уже реалізувала або здійснює реалізацію певних етапів проектів створення цифрових бібліотек різноманітної тематичної направленості. Необхідно відзначити, що реалізація таких проектів потребує не тільки високого рівня стратегічно-організаційного супроводження, але й неймовірно великих капіталовкладень. Так, наприкінці минулого сторіччя Бібліотека Конгресу США розпочала реалізацію національної програми створення «Національної електронної бібліотеки». Відповідно, витрати на цей проект склали: 1994 рік – 13 млн. доларів США (пожертви); 1995–1999 роки – 15 млн. доларів США (виділено Конгресом США); 1994–2000 роки – 45 млн. доларів США (спонсорська допомога). Загальна державна фінансова підтримка проектів створення цифрових бібліотек у США складає понад 800 млн. доларів США. На оцифровку 10% фондів за останні 12 років витрачено 198 млн. доларів США.

Одну з перших цифрових бібліотек створено в 1993 році Британською національною бібліотекою. Ще раніше – у 1989 році – засновано Японську національну електронну бібліотеку, загальна вартість якої оцінювалася у 500 млн. доларів США. Нині в Японії ведуться роботи з реалізації проекту «Електронні бібліотеки XXI сторіччя». Починаючи з 1995 року оцифрування бібліотечних фондів стрімко почалася і в Німеччині, де протягом 6 років діяв проект німецьких електронних бібліотек, заснований на співробітництві з університетами, видавництвами, інформаційними центрами, науковими товариствами, академічними та науковими бібліотеками. Загалом державна фінансова підтримка проектів створення цифрових бібліотек у Німеччині складала понад 60 млн. DM, а починаючи з 2008 року Німецьке дослідницьке товариство щороку надає від 10 до 20 млн. євро для цифрової обробки фондів наукових бібліотек. У Національній бібліотеці Франції (НБФ) ще з 1995 року проводяться роботи з *оцифрування* фондів – приблизно 150 тис. документів щорічно. На переведення в 2006 році у цифровий формат 80 тис. текстових документів було витрачено 80 тис. євро.

Реалізуються проекти створення ЦБ і в інших країнах. Уряди більшості європейських країн, США та Канади визначають створення й подальше

формування цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості та доступності освіти.

Координація діяльності країн-членів ЄС з *оцифрування* культурного та наукового надбання розпочалася у 2000 році. Було схвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Європі, яка отримала назву «2010 – Європейське інформаційне суспільство для росту та зайнятості». Однією з основних цілей Стратегії визначено побудову єдиного європейського інформаційного простору, де пануючою складовою має стати Європейська цифрова бібліотека (ЄЦБ). Майже неможливо оцінити вартість усіх робіт зі створення ЄЦБ - бюджет тільки однієї з програм eContentplus (2005–2008), спрямованої на виробництво європейського цифрового контенту, склав 149 млн. євро. В результаті проведених робіт у листопаді 2008 року в Європі відкрито прототип гігантської електронної бібліотеки Europeana «Європейська цифрова бібліотека», яка почала працювати в тестовому режимі. Річний бюджет бібліотеки складає 2,5 млн. євро., На їх оцифрування буде витрачено понад 200 млн. євро.

21 квітня 2009 року відбулося відкриття порталу Всесвітньої цифрової бібліотеки (ВЦБ), проект створення якої було започатковано в 1995 році. Її головна мета – забезпечити доступ до унікальних творів культури та архівів усього світу. Підтримку зазначеній ініціативі надають ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація бібліотечних федерацій та компанія Google. При цьому неодноразово відзначалося, що ВЦБ цілком і повністю фінансується на приватні кошти, а одним з інвесторів є компанія Google, яка вже внесла в цей проект 3 млн. доларів США.

Російська Федерація розпочала формування електронних бібліотек понад 10 років тому. Певна кількість проектів, пов'язаних зі створенням конкретних електронних ресурсів та забезпеченням доступу до них, зокрема через Інтернет, виконано на міжвідомчому рівні, та з 1995 року підтримуються низкою державних науково-технічних програм. У 1999 році було започатковано 5-ти річну Міжвідомчу програму «Электронные библиотеки России», в рамках якої у 2000 році розроблено концептуальний проект «Электронные библиотеки России» (ЭБР), створено органи управління Програмою, підготовлено організаційну документацію, розроблено основи фінансово-економічного супроводження Програми та основні принципи побудови й функціонування «ЭБР», налагоджено міжнародне співробітництво. Річний бюджет програми визначено в обсязі ~ 200 млн. руб. (у 2000 році складало приблизно 6,2 млн. доларів США). Нині у російському сегменті Інтернету представлено вже понад 2000 веб-сайтів та окремих колекцій, які є електронними бібліотеками.⁵

У 90-х роках минулого століття в Україні розпочалося активне формування електронних ресурсів та електронних бібліотек. Цьому сприяли світові тенденції та процес інформатизації нашого суспільства. Процес продовжився прийняттям Закону України від 04.02.98р. № 74/98-ВР «Про

⁵ Кочеткова А. Цифрові бібліотеки як ознака XXI століття [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.uipv.org/atachs/statti2009/2009/53.doc

національну програму інформатизації» та Указу Президента України від 21.07.97р. № 663/97 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 17.06.97р. «Про невідкладні заходи щодо впровадження системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин». Уряд України визначив пріоритети розвитку інформаційного суспільства, забезпечивши ухвалення відповідних документів: Указу Президента України від 22.03.2000р. № 490/2000 «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України», Указу Президента України від 31.07.2000р. № 928/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.05.03р. № 259-р. «Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.03р. № 828-р. «Про затвердження заходів і реалізації Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів», Указу Президента України № 1497/2005 від 20.10.05р. «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх технологій», Постанова Верховної Ради України від 01.12.05р. № 3175-IV «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні», Закон України від 09.01.07р. № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Указу Президента України № 444/2008 від 16.05.08р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку наукової сфери», інші нормативно-правові акти. Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» доручено «...вжити заходів щодо створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу», а в Рекомендаціях парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні наголошено на необхідності «...активізувати роботи зі створення загальнодоступних національних електронних інформаційних ресурсів, зокрема науково-технічної та економічної інформації в електронній формі...».

В Україні роботи щодо створення цифрових бібліотек (або оцифровки окремих розділів бібліотечних фондів крупних бібліотек) ведуться, в основному, на відомчому (галузевому) рівні. При цьому неодноразово відзначалося, що в Україні спроби реалізації проектів створення електронних бібліотек не носять загальносистемного характеру й тому, більшою частиною, не відповідають потребам сучасного цифрового суспільства. Відсутня централізована взаємодія та належна координація таких робіт. Не вирішено завдання правового, методичного, технологічного, організаційного та фінансового характеру, що є вкрай необхідним для реалізації проектів створення цифрових бібліотек в Україні. Однак, незважаючи на це, створення цифрових бібліотек відбувається.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), регіональні та національні відомства інтелектуальної (промислової) власності ще на початкових етапах свого функціонування створювали, як правило, у складі відомств спеціальні бібліотеки. У них депоновано вже опубліковану національну патентну документацію. Протягом тривалого часу такі публікації

здійснювалися виключно на паперових носіях. З розвитком інформаційних технологій змінювалися носії, на яких відомства публікували інформацію: на початку 90-х років минулого століття паперові носії поступово почали замінятися оптичними дисками (CD-ROM, DVD), а наприкінці ХХ століття розпочалася ера Інтернету. Саме з цією тенденцією пов'язане широке розгортання у світовій системі інтелектуальної власності робіт зі створення цифрових бібліотек. У 1998 році в рамках Постійного Комітету ВОІВ з інформаційних технологій (ПКІТ) ініційовано «Проект створення цифрових бібліотек інтелектуальної власності», зокрема «Цифрової бібліотеки інтелектуальної власності» (ЦБІВ) ВОІВ. Відзначалося, що цифрові бібліотеки мають значно спростити процес забезпечення доступу до актуальних і повних колекцій даних з промислової власності, які створено іншими відомствами. Нині такі цифрові бібліотеки є сучасною альтернативою традиційним патентним бібліотекам з паперовими колекціями та колекціями на оптичних дисках. Ще 10 років тому ВОІВ започаткувала роботи з розробки стандартів для цифрових бібліотек. Протягом 1997–2003 років у межах ПКІТ та його спеціальних Робочих груп вироблено принципи, вимоги та рекомендації, які закладено в основу побудови глобальної ЦБІВ та цифрових бібліотек відомств держав-членів ВОІВ. Суть цих рекомендацій – забезпечення незмінності ідентифікації даних і програмно-логічна сумісність між ЦБІВ й усіма цифровими бібліотеками відомств промислової власності. ВОІВ сприяла розробці добровільно прийнятих принципів і стандартів сумісності ЦБІВ, встановлених державами-членами ВОІВ. При цьому відзначалося, що склад та обсяг документів, включених до ЦБІВ, кожне відомство визначає самостійно залежно від технічного оснащення, матеріальних і людських ресурсів.

На сьогодні в світовій системі інтелектуальної власності функціонує значна кількість цифрових бібліотек а також активно проводяться роботи з їх створення. Так, ЦБІВ ВОІВ забезпечує доступ до різноманітних даних з інтелектуальної власності, які на сьогодні зберігає ВОІВ: публікації в межах Мадридської системи, системи РСТ, інших документів. Бази даних (БД), включені до ЦБІВ ВОІВ, регулярно оновлюються: деякі – щоденно, інші – щотижня або щомісяця. Доступ до ЦБІВ ВОІВ надається на безоплатній основі. При цьому, з огляду на вимоги часу та потреби суспільства в патентній документації, частково змінюються концептуальні підходи до формування електронних ресурсів відомств, зокрема цифрових бібліотек. Так, ВОІВ повідомила про нові ініціативи в галузі патентної інформації та заходи в межах співробітництва з державами-членами, які покликані стимулювати використання й розповсюдження патентної інформації, а саме – включення до ЦБІВ ВОІВ (у рамках послуги PATENTSCOPE® – однієї з найбільш популярних безкоштовних патентно-пошукових систем, доступних через Інтернет) національних патентних колекцій. Деякі відомства вже створили власні цифрові бібліотеки, інші працюють над проектами їх створення. Одна з найбільших на сьогодні спеціалізованих цифрових бібліотек світу – Цифрова бібліотека промислової власності, яка створена Патентним відомством Японії у 1999 році - налічує 40 млн. документів (10 терабайтів). Враховуючи ініціативи

ВОІВ, деякі відомства прийняли рішення стосовно розширення (на противагу розробленій у попередні роки концепції ВОІВ стосовно наявності в цифрових бібліотеках тільки національної патентної документації) складу своїх цифрових бібліотек, включаючи до них, за наявності відповідного дозволу, електронні версії зарубіжної патентної документації з метою спрощення доступу до неї заявників, науково-дослідних співробітників національних підприємств тощо. Приєдналася до цього процесу й Україна. У серпні 2009 року на веб-порталі Державного департаменту інтелектуальної власності (Держдепартамент) та веб-сайті Державного підприємства «Український інститут промислової власності» (ДП «УІПВ») розпочала функціонувати створена ДП «УІПВ» тестова версія бібліографічно-реферативної БД «Винаходи зарубіжних країн».

Як вже зазначалося, в останні роки у світі активізувалася діяльність зі створення цифрових бібліотек різнопланової тематичної направленості, в тому числі – цифрових бібліотек відомств промислової власності, основна мета яких – забезпечення доступу до накопичених упорядкованих електронних патентно-інформаційних ресурсів з використанням спеціалізованих пошукових систем.

Враховуючи світові тенденції трансформації інформаційних ресурсів і стрімкий розвиток інформаційних технологій, Колегія Держдепартаменту в листопаді 2008 року ухвалила відповідне рішення, яке відобразилося в наказі Держдепартаменту від 11.11.08р. № 249 «Про створення цифрової патентної бібліотеки».

У результаті вивчення основних тенденцій і світового досвіду щодо створення та функціонування цифрових бібліотек визначено основні чинники, які зумовлюють доцільність створення Центрів патентних даних (ЦПД) в Україні, серед яких, зокрема:

1. Формування на державному рівні певних правових засад побудови інформаційного суспільства – прийняття ряду законодавчих та нормативно-правових актів, а також здійснення відповідних заходів, які мають забезпечувати, зокрема, доступ до мережі Інтернет як обов'язкової умови для прискорення економічного та соціального розвитку України.

2. Тенденції публікації патентної інформації у світовій системі інтелектуальної власності, які характеризуються поступовим припиненням за останні 3–5 років відомствами значної кількості зарубіжних країн випуску офіційних видань не тільки на паперових, а й на електронних носіях, внаслідок чого доступ до них забезпечується виключно через веб-сайти відомств на безоплатній основі. У найближчому майбутньому традиційний міжнародний обмін патентною документацією буде поступово припинятися, оскільки доступ до патентної документації не тільки провідних країн світу, а й переважної більшості інших країн буде здійснюватися через веб-сайти відомств на безоплатній основі. Таким чином, Інтернет стане єдиним засобом доступу до зарубіжної патентної інформації.

3. Нагальність розробки та реалізації (в межах повноважень) Держдепартаментом та ДП «УІПВ» ряду заходів, спрямованих на виконання положень законодавчих та нормативно-правових актів, що стосуються побудови інформаційного суспільства, в частині розвитку галузевих

інформаційних систем, мереж та загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів; розвитку інформаційної інфраструктури та її інтеграції із світовою інфраструктурою.

4. ЦПБ:

– новий засіб та форма організації електронних патентно-інформаційних масивів, доступних через Інтернет, і надання інформаційних послуг максимально широкому колу користувачів на якісно новому рівні у межах стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, що сприятиме ефективному використанню цих ресурсів для розвитку вітчизняної науки й техніки;

– сучасний Інтернет-базис для удосконалення діяльності регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації щодо надання інформаційних і консультаційних послуг з питань інтелектуальної власності відповідно до загальновизнаної міжнародної практики.

З огляду на актуальність формування в Україні національних електронних інформаційних ресурсів є вагомими підстави стверджувати, що започаткований комплекс робіт зі створення ЦПБ відповідає основним державним стратегічним цілям і принципам у цій сфері та набуває особливої актуальності в межах побудови інформаційного суспільства в Україні.

Роль і місце сучасної бібліотеки у глобальній системі загальноцивілізаційного розвитку обумовлені її здатністю бути інформаційною базою розвитку людського потенціалу.

Таким чином бібліотека у змінюваному світі відповідає за збереження, примноження та розповсюдження знань; об'єднання громад, спільнот та індивідів; надання вільного, комфортного та безпечного простору для навчання, спілкування та розвитку. У свою чергу, бібліотечна громадськість відповідає за збереження та розвиток бібліотеки як унікальної цивілізаційної складової.

1.2. Каталогізація, бібліотечно-інформаційне обслуговування: зарубіжний досвід

Нині, коли роль і місія бібліотеки у суспільстві, власне, сама сутність бібліотечної професії, потребують переосмислення, саме організація бібліотечно-інформаційних ресурсів і, насамперед, такий основоположний складник бібліотекознавства, як їх каталогізація, вимагає особливої уваги дослідників і бібліотекарів-практиків. Процеси, які відбуваються у зарубіжному бібліотекознавстві, свідчать про глибокі зміни у традиційних підходах до каталогізації.

Наприклад, OCLC Online Computer Library Center, Inc. (OCLC) — «некомерційний, членський, комп'ютерний бібліотечний сервіс та науково-дослідна організація, що спеціалізується з суспільними цілями на розширенні доступу до інформації у світі і скороченні витрат на інформацію».

Заснована 6 липня 1967 року як неприбутковий Бібліотечний центр коледжу Огайо. Більше 60 000 бібліотек у 112 країнах і територіях використовують послуги OCLC для пошуку, придбання, каталогізації,

позичання і збереження бібліотечних матеріалів. Організація заснована Фредом Кілгуром, головний офіс знаходиться в Дубліні, штат Огайо, США.

OCLC забезпечує всіх бібліографічною, реферативною та повнотекстовою інформацією.

OCLC та його бібліотеки-члени спільно створюють і підтримують WorldCat - OCLC Online Union Catalog, найбільший у світі онлайн-каталог загального користування (*online public access catalog, OPAC*). WorldCat зберігає записи з державних і приватних бібліотек в усьому світі. Програма Open WorldCat записує бібліотечні матеріали у базу даних WorldCat OCLC, доступну для веб-користувачів на популярних інтернет-пошуковиках, бібліографічних та книготорговельних сайтах. У жовтні 2005 року, технічний персонал OCLC розпочав вікі-проект, що дозволяє читачам додавати коментарі і структуроване поле інформації, пов'язаної з будь-яким записом WorldCat.

До серпня 2009 року, коли він був проданий Backstage Library Works, OCLC володіла центром збереження мікрофільмів та оцифрування, що називається OCLC Preservation Service Center, з його головним офісом в Бетлехем, штат Пенсильванія, США.

OCLC має базу даних для цілей каталогізації та пошуку, як бібліотекарями так і громадськістю. Поточну комп'ютерну програму, «Connexion», було введено в дію в 2001 році, і її попередницю, «OCLC Passport», було зупинено у травні 2005 року.

База даних містить записи у форматі машинозчитуваної каталогізації (MARC, MAchine Readable Cataloging), що використовуються бібліотечним каталогізаторами по всьому світі. Записи звантажуються у місцеві бібліотечні каталожні системи. Така робота з OCLC-базою дозволяє додавати дані у місцевий каталог масово, не вводячи поодиначні записи⁶.

Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів складає основу діяльності бібліотеки, адже включає каталогізацію, у т.ч. предметну каталогізацію, систематизацію, бібліографування та інші форми організації інформації відповідно до читачів, і характеризує контекст як традиційної, так і цифрової бібліотеки.

Ще на початку 2008 р. у Бібліотеці Конгресу з'явився важливий документ – «Звіт Робочої групи Бібліотеки Конгресу з майбутнього бібліографічного контролю»⁷, покликаний з'ясувати вплив змін, які відбулися завдяки появі електронного середовища, на майбутнє каталогізації. У розроблених авторами Звіту рекомендаціях йшлося про те, що бібліографічні дані бібліотеки мають рухатися від закритої моделі даних до відкритої, яка ґрунтується на веб-моделі, у якій записи є зрозумілими для програм, та у форматі, що може легко інтегруватися у веб-сервіси. Це дасть змогу бібліотекам краще використовувати

⁶OCLC Online Computer Library Center, Inc. (OCLC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Online_Computer_Library_Center

⁷ On the Record : Report of the Library of Congress Working Group on the future of Bibliographic control. January 9, 2008 [Electronic resource]. – 44 p. – Access mode :www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf. – Title from the screen. Accessed 10.11.2016.

ресурси мережі та переваги зв'язків, які існують між різними джерелами даних на веб.

У традиційному бібліотекознавстві бібліографічні записи, з яких формувався каталог, розглядалися як сукупність елементів даних про видання, необхідних для його ідентифікації серед тисяч інших. Подібне трактування побутувало понад століття. Поява нових видів ресурсів, електронного середовища і, відповідно, зміна форм їх поширення неминуче привела до перегляду традиційного концепту.

Сучасні моделі даних, такі як семантичний веб – модель пов'язаних даних (linked data), вступає в суперечність із цим традиційним поглядом на бібліографічний запис, – вважає американська дослідниця Р. Кларк.

Бібліографічний запис є концептуальною цілісністю, яка містить всю бібліографічну інформацію про ресурс разом в одному місці, наприклад, на каталожній картці або у MARC записі. Тоді як за умови використання пов'язаних даних, бібліографічні дані про ресурс більше не повинні розглядатися як концептуальне ціле і збиратися в одному місці. Вони пов'язуються з багатьма іншими в різних місцях по всьому вебу як зібрання елементів опису, в якості заміника-сурогата фізичного ресурсу. Р. Кларк вважає, що використання ідеї семантичного вебу може революціонізувати бібліотечну справу. Як відомо, його метою є сприяння користувачам у більш повному, точному пошуку інформації. Відтак неодноразово, різними авторами наголошувалося на тому, що технології семантичного вебу мають використовуватися бібліотеками, щоб зробити їх дані прозорішими й доступнішими для взаємодії з іншими системами: як бібліотечними, так і інших спільнот – архівів, музеїв, інших установ культурної спадщини.

Бібліотечні ресурси мають бути легко доступними для пошуку в мережі Інтернет. Семантичний веб завдяки пов'язаним даним – методу публікації даних, а не документів, у структурований, машиночитний спосіб дозволяє здійснювати поєднання даних з різних джерел для поліпшення пошуку інформації.

Відповідно, використання пов'язаних даних бібліотеками розглядається як один з інноваційних засобів поліпшення якості обслуговування читачів, а отже зростання ролі бібліотек. Пов'язані дані містять набагато більше потенціалу, ніж традиційні записи. Поняття бібліографічного запису як основної одиниці каталогу бібліотеки має змінитися. Концепція запису як з їх бібліографічними даними ще залишаються концептуально несумісними з новими моделями даних, і до тих пір, поки каталогізація продовжуватиме ґрунтуватися на записах, а не на даних, бібліотечні каталоги не зміняться, – вважає Р. Кларк.

Вихід каталогізації на новий рівень з використанням поєднаних даних, функціонування бібліотечного каталогу в новому е-середовищі вимагає

наукового аналізу. У зв'язку з цим Американська бібліотечна асоціація оголосила 2010 рік «Роком каталогізаційних досліджень»⁸.

Безперечно, у США і раніше виходило немало ґрунтовних видань з цієї проблематики. Питанням каталогізації присвячена також ціла низка наукових журналів: *Cataloging & Classification Quarterly*; *Journal of Library Metadata*, а також *Library Collections, Acquisitions & Technical Services*; *Library Resources & Technical Services*; частково *Serials Librarian*; *Serials Review*; *Technical Services Quarterly*. Прикметно, що однією з перших монографій, що з'явилася 2010 р., стала монографія К. Олівера «Вступ до RDA»⁹, хоча новий міжнародний стандарт каталогізації (RDA) ще перебував на стадії тестування і був впроваджений Бібліотекою Конгресу лише навесні 2013 р. Не дивно, що і в наступні роки більшість дослідників зосередилася саме на новому стандарті каталогізації, що ґрунтується на Функціональних вимогах до бібліографічних записів, в основі яких – зв'язки між сутностями бібліографічного запису, а в перспективі й пов'язані дані. Серед основних видань, що вийшли у перехідний період між каталогізацією за Англо-американськими правилами каталогізації (AACR2) і RDA: «Опис електронних, цифрових та інших носіїв з використанням AACR2 та RDA» М. Вебер та Ф. Остін (2011)¹⁰, «Практична каталогізація: AACR, RDA і MARC21» (2012) А. Велш і С. Батлі¹¹, «RDA: стратегія впровадження» М. Ель-Шербіні (2013)¹². Всі ці видання ще наводять приклади опису одночасно і у AACR2, і у RDA. Так, книга М. Ель-Шербіні, рецензія на яку з'явилася у фаховому журналі¹³, містить багато прикладів опису та ілюстрацій, а перші два розділи взагалі присвячені історичній основі, порівнянню з попередніми Правилами (AACR2). У книзі знаходимо порівняльний термінологічний аналіз, у якому увага акцентується, зокрема, на відмінностях традиційних і нових термінів. Окремий розділ містить приклади бібліографічних та авторитетних записів за RDA, що дуже важливо для бібліотек, які лише переходять на новий стандарт і перебувають у пошуку зразків. Подібним до посібника М. Ель-Шербіні є довідник з RDA Р. Максвела «Maxwell's Handbook for RDA», виданий того ж таки 2013 р.¹⁴. Однак, на

⁸2010 ALA Midwinter Meeting. Resolution Declaring and Promoting 2010 as the Year of Cataloging Research council_documents/2010mw_concil_docus/cd34_catalogingresear.pdf. – Title from the screen. Accessed 10.11.2016. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org.aboutala/files/content/governance/council/>

⁹ Oliver C. *Introducing RDA : A guide to the basics* / Chris Oliver. – Chicago : American Library Association, 2010. – VII, 117 p. : ill.

¹⁰ *Weber M. B., Austin F. A. Describing electronic, digital, and other media using AACR2 and RDA : a how-to-do-it manual and CD-ROM for librarians* / Mary Beth Weber, Fay Angela Austin. – New York : Neal-Schuman Publishers, [2011]. – 301 p.

¹¹ *Welsh A., Batley S.* <https://catalog.loc.gov/vwebv/search?search-Arg=Welsh,%20Anne,%201972-&searchCode=NAME%20B&search-Type=1&recCount=25> *Practical cataloguing : AACR, RDA and MARC21* / Anne Welsh and Sue Batley. – New York : Neal-Schuman Publishers, imprint of American Library Association, 2012. – XVI, 217 p. : ill.

¹² *El-Sherbini M.* *RDA : Strategies for Implementation* / Magda El-Sherbini. – Chicago : ALA Editions, 2013. – X, 394 p. : ill.

¹³ *Lisius P. H.* *A Review of RDA: Strategies for Implementation* / Peter H. Lisius. // *Cataloging & Classification Quarterly*. – 2015. – Vol. 53, № 1. – P. 120–122.

¹⁴ *Maxwell R. L.* <https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg=Maxwell,%20Robert,%201957-&searchCode=NAME%20B&search-Type=1&recCount=25> *Maxwell's handbook for RDA, resource*

відміну від М. Ель-Шербіні, Р. Максвелл небагато уваги приділяє порівнянню RDA та AACR2, і вже не акцентує уваги на проблемі впровадження, розглядаючи RDA не лише як теоретичну модель, а як стандарт, який перебуває на стадії практичного використання і є керівництвом для створення бібліографічних і авторитетних записів.

В іншому виданні «Робочий зошит з RDA: Вивчення основ «Опису та доступу до ресурсу» (2014)¹⁵ увага також приділяється новій термінології RDA, знову пояснюються такі важливі для розуміння стандарту сутності; як твір, вираження, втілення, примірник (англійською скорочено WEMI). Для цього пропонується використати несподівану аналогію, уявивши, як би діяли Функціональні вимоги до бібліографічних записів у продуктивній крамниці, як сутності проявляються і пов'язуються там. Наприклад, нехай «хліб» буде аналогом сутності «work», різні типи хліба на полицях – це різні вираження («expressions»), індивідуальні форми і марки хліба на полицях – це втілення («manifestations») цих виражень, а конкретний буханець у кошику покупця – то примірник \ одиниця («item»). Розглядається там й інша засаднича термінологія, зокрема, поняття «основні елементи» («core elements»), тобто ядро бібліографічного запису – необхідна, суттєва інформація, яка дає змогу користувачам знайти, ідентифікувати й відібрати ресурс. Наголошується на тому, що у RDA відмовилися від більшості (не всіх) стандартних скорочень.

23–25 травня 2016 р. у Національній бібліотеці Латвії (м. Рига) відбувся черговий щорічний семінар Європейської групи RDA (European RDA Interest Group, скорочено EURIG). Другий у цьому році важливий форум з RDA для європейських країн відбувся 7–11 листопада 2016 р. у Німецькій національній бібліотеці у Франкфурті-на-Майні. Це була зустріч Керівного комітету RDA (RSC), на порядку денному якої стали: перехід до нової моделі управління RDA, яка є частиною триваючої інтернаціоналізації RDA; співпраця з іншими установами культурної спадщини, які описують свої ресурси; дискусія про вплив Довідкової бібліотечної моделі (LRM) – FRBR на RDA і реструктуризацію RDA Toolkit. На зустрічі у Франкфурті-на-Майні були підведені підсумки напрацювань щодо розвитку та поширення нового стандарту за час після Ризького семінару. Безперечним лідером у Європі з сучасної каталогізації, окрім Великобританії і Франції, є Німеччина. Саме там з'явився перший переклад RDA. Німецькою національною бібліотекою (ННБ) було розроблено навіть спеціальний ресурс «RDA-Info-Wiki» (<https://wiki.dnb.de/display/RDAINFO/RDA-Info>), який є платформою не лише для інформування, розміщення матеріалів стосовно RDA, а й для спілкування учасників проекту, серед яких не лише бібліотеки Німеччини, але й інших німецькомовних країн – Австрії, Швейцарії. До спільного проекту впровадження RDA залучені не лише бібліотеки національного рівня, державні, але й спеціальні та публічні бібліотеки, а також культурні інституції. У

description & access :explaining and illustrating RDA : resource description and access using MARC21 / Robert L. Maxwell. – Chicago : ALA Editions, an imprint of the American Library Association, 2013. – X, 900 p.

¹⁵ The RDA Workbook: Learning the Basics of Resource Description and Access /ed. by Margaret Mering. – Santa Barbara, CA : Libraries Unlimited, 2014. – XVIII,190 p. – illus/

Німеччині навіть видавці починають використовувати RDA для опису своїх видань. Швейцарська національна бібліотека впровадила новий міжнародний стандарт для створення записів до каталогу «Helveticat», до швейцарської національної бібліографії «Swiss Book» і до «Бібліографії історії Швейцарії» («Bibliography on Swiss History»). Авторитетні дані були переведені на RDA ще рік тому. У поточному році Швейцарська національна бібліотека розпочинає введення RDA до авторитетних даних архівної бази даних «HelveticArchives».

В Данії, на відміну від багатьох країн, найвищі рішення в галузі бібліотечної справи приймаються Данським агентством культури та Палаців, що є вищим органом влади в галузі культури в Данії. 19 серпня 2016 р., вже після Ризького семінару цей орган прийняв рішення про те, що Данія має розпочати роботу щодо впровадження RDA, яке планується на 1 січня 2018 р. Оскільки країна невелика, англійську мову знає переважна більшість бібліотекарів національної бібліотеки та інших великих бібліотек, де будуть створюватися оригінальні каталожні записи, то вирішено, що Данія буде використовувати RDA Toolkit англійською мовою, і лише словник і основні положення перекладуть данською. Данські фахівці розробили Стратегію щодо авторитетних даних за RDA, які створюватимуться у повному масштабі для осіб, установ і організацій, а також творів.

Основними аргументами щодо переходу до нового стандарту для данських бібліотекарів була названа можливість постійного запозичення каталожних записів у зарубіжних бібліотеках і перспектива мати записи, що ґрунтуються на FRBR – новій моделі даних. Водночас RDA розглядається як крок до нового, що не базується на MARC форматі. Для українських бібліотекарів цікаво, що процес почався зі створення кількох робочих груп, які перекладають глосарій RDA та готують данський профіль RDA, працюють з авторитетними даними; ще одна робоча група вивчає данський формат – danMarc2, щоб вивчити чи відповідає він вимогам RDA. Туреччина є однією з країн, де бібліотеки, незалежно одна від одної, почали використовувати правила RDA. В основному це були університетські бібліотеки. Національний зведений каталог, відомий як ТОКАТ, також задіяний в цьому процесі. В Туреччині впровадження RDA в роботу почалася з семінару, організованого 2012 р. Після заходу була створена робоча група. На самому семінарі також було вирішено удосконалити авторитетні файли предметних рубрик та імен, організувати навчання каталогізаторів. Крім того, були скликані наради у Національній бібліотеці Туреччини за участю дослідників, каталогізаторів, керівництва, основною метою яких була розробка плану дій. Визнано, що найважливішим питаннями, над якими слід працювати в першу чергу, є термінологічні дослідження, створення національних авторитетних файлів, розвиток інфраструктури та навчання кадрів. Багато заходів щодо підвищення обізнаності (семінари, тренінги та конференції) проводилися за сприяння бібліотечних асоціацій та університетів у 2012 –2014 рр.. Значну роботу виконували Асоціація наукових бібліотекарів (особливо стосовно тренінгів), а також професорсько-викладацький склад бібліотечно-інформаційних факультетів, у т. ч. ввівши до навчальних курсів вивчення RDA.

Фінською мовою RDA перекладено повністю і використовується також у бібліотеках фінських університетів і коледжів. Частково стандарт почали використовувати фінські архіви та музеї. Державні та спеціальні бібліотеки будуть здійснювати перехід на RDA у найближчі кілька років. Відтепер фінський RDA буде оновлюватися чотири рази на рік, після кожного випуску RDA Toolkit. Крім того, кілька посібників з різних областей каталогізації будуть опубліковані в RDA Toolkit в наступному році. Над цим працює Служба каталогізаційних стандартів Національної бібліотеки Фінляндії.

RDA був реалізований і в Національному зведеному каталозі Ісландії, який об'єднує майже всі бібліотеки Ісландії. З 20 травня 2016 р. всі нові бібліографічні записи готуються за RDA. Ісландською був підготовлений новий онлайн-довідник з RDA. Він містить положення, приклади. Сам стандарт перекладається частково: вступ, відносини визначників, терміни. Національна бібліотека Іспанії працює над описом монографій за RDA. Інша робоча група зосередилася на використанні RDA для опису рідкісних матеріалів. Все це робиться на національному рівні, для потреб бібліотек всієї країни.

Перехід до нового стандарту каталогізації у Франції розпочався ще у листопаді 2014 р. відповідно до національної програми переходу, яка провадилася спільно двома національними бібліографічними установами – Національною бібліотекою Франції і Бібліографічною агенцією для вищої освіти. Національна програма бібліографічного переходу має свій веб-сайт: <http://www.transition-bibliographique.fr/enjeux/bibliographic-transition-in-france>.

Дуже важливо, що перший французький виробник інтегрованих бібліотечних систем випустив систему під назвою «Syrtris», яка відповідає функціональним вимогам до бібліографічних записів (FRBR). Поки що вона використовується в середніх розмірів публічній бібліотеці. Національна бібліотека Швеції прийняла рішення про перехід на RDA ще 2012 р. У травні 2014 р. було створено робочу групу в Національній бібліотеці та визначено завдання: вивчення існуючої шведської практики каталогізації, а також існуючої практики в RDA Toolkit; перехід на RDA Національного зведеного каталогу країни (Libris) і SMDb – національної бази даних аудіовізуальних збірань Національної бібліотеки; переклад термінології RDA; навчання бібліотекарів та інформування про RDA; публікація інструкції з каталогізації за RDA на сайті Національної бібліотеки. Ці завдання вже частково виконані. Національна бібліотека Норвегії відповідає за реалізацію RDA в Норвегії, їй допомагає норвезький комітет Каталогізації.

Латвійські бібліотекарі також почали реалізовувати RDA у бібліографічних записах, особливо при описі е-ресурсів, у т. ч. книг, серійних видань, нот, відео тощо. Особлива увага у Національній бібліотеці Латвії приділяється авторитетним записам. Про серйозні напрацювання у цій галузі переконливо свідчить те, що ще у 2013 р. авторитетний файл імен Бібліотеки був прийнятий до Віртуального міжнародного авторитетного файлу (VIAF). З квітня 2016 р. усі нові авторитетні записи на особу формуються лише відповідно до вимог RDA, а з 2017 р. розпочато створення авторитетних записів на установи та організації за RDA. Групою експертів було перекладено і

адаптовано глосарій RDA. Розроблено у Латвії стратегію впровадження нового стандарту на 2016–2018 рр. (другий етап), у якій передбачено найближчим часом створити керівництво з опису монографій відповідно до RDA і навчальну програму для співробітників Бібліотеки.

Цей далеко не повний огляд стану впровадження нового міжнародного стандарту RDA європейськими бібліотеками відображає тенденцію розвитку сучасної каталогізації. Відмітимо, що фахівцями Бібліотеки Конгресу розробляється модель даних для бібліографічного опису під назвою BIBFRAME, яка має замінити MARC стандарти і запровадити принцип пов'язаних даних, про які йшлося на початку, для того, щоб бібліографічні дані бібліотек могли використовуватися не лише в межах бібліотечної спільноти, але й поза неї.

Українські бібліотеки залишаються за межами цих процесів. Серйозні упущення попередніх двох десятиліть гальмують їх. Серед найважливіших причин: 1) відсутність зведеного каталогу навіть двох чи трьох головних бібліотек країни, не кажучи вже про всі основні бібліотеки (маємо 9 національних бібліотек країни); 2) відсутність національного авторитетного файлу індивідуального автора; авторитетного файлу колективного автора (назви українських установ та організацій); на типові назви видань та серій; на українські географічні назви (автору невідома країна, де цього немає); 3) відсутність загальноприйнятого (синонім: національного, авторитетного) файлу предметних рубрик, які повинні використовуватися у предметній каталогізації (повинні, але використовуються навіть не у всіх національних бібліотеках України); 4) відсутність національних бібліотек України у WorldCat; жодна з 9 національних бібліотек України не подає записи до світового зведеного каталогу WorldCat OCLC, де зібрані каталожні (бібліографічні) записи бібліотек з 170 країн світу; 5) різноманітність і, здебільшого, застарілість програмного забезпечення каталогізації, що не дозволяє перейти на новий стандарт каталогізації RDA, яким користуються практично всі бібліотеки Європи і світу; 6) гальмування з переведенням карткових каталогів національних бібліотек країни, створених до початку е-каталогізації, в електронний формат.

Лише вирішивши ці завдання вітчизняні бібліотеки можуть приєднатися до світових тенденцій розвитку сучасної каталогізації, основний напрям якої – впровадження RDA, пов'язані дані і BIBFRAME¹⁶.

Наразі бібліотекам (так само як і книжковому бізнесу) зараз доводиться дуже тяжко. Інтернет, електронні «читалки», чи не повсюдна доступність будь-якої інформації. Формат бібліотек як «сховище книг» поступово відживає своє, трансформуючись у громадські інформаційні центри. Або ж бібліотеки старанно зберігають атмосферу храму знань. І деякі з громадських читалень є справжніми витворами мистецтва. Від яких захоплює дух і з'являється бажання оселитися там навічно. Як зауважив Дуглас Ноель Адамс – англійський

¹⁶ Стрішенець Н. Зарубіжна каталогізація: пов'язані дані та BIBFRAME/ Н. Стрішенець // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К, 2017. – Вип. 45 - С.9-12.

письменник, драматург і сценарист, за 20 років до появи Kindle (пристроїв для читання електронних книг), паперова книга схожа на акулу. Акули старі, вони жили в океані до динозаврів. І причина, чому акули досі існують, полягає в тому, що акули краще за всіх справляються з роллю акул. Паперові книги міцні, їх складно знищити, вони водонепроникні, працюють при сонячному світлі, зручно лежать в руці – вони гарні в ролі книг, і для них завжди залишиться місце. Вони належать бібліотекам, навіть якщо бібліотеки вже стали місцем, де ви можете отримати доступ до електронних книг, аудіокниг, DVD і інтернет-контенту¹⁷. Бібліотеки – це свобода. Свобода читати, свобода спілкуватися.

Сучасним тенденціям та пріоритетам у розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування, питанням використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для оперативного задоволення інформаційних запитів користувачів, розширення спектра бібліотечних сервісів та послуг, теоретичним підходам до вивчення інформаційних потреб нинішніх читачів, на сьогодні, зарубіжні бібліотеки присвячують дуже велику увагу. Адже сучасна тенденція розширення нової користувачької аудиторії – віддалених користувачів, яка кількісно значно перевищує безпосередню відвідуваність читальних залів бібліотеки, відбиває загальносвітову ситуацію, що склалася нині в бібліотечному середовищі. Цілком очевидно, що дана аудиторія збільшуватиметься з удосконаленням інтернет-технологій та посиленням кількісного та якісного наповнення бібліотечних сайтів. Тому створення віртуальних сервісів, які орієнтовані на задоволення інформаційних потреб користувачів у віддаленому доступі, є на сьогодні одним із актуальних завдань сучасної бібліотечно-інформаційної установи. Про доцільність та перспективність розвитку нових форм обслуговування на основі електронних інформаційних технологій йдеться і у документах ІФЛА, ЮНЕСКО, де чітко визначено загальні стандарти, принципи організації цієї роботи, стратегію розвитку та основні орієнтири для практичної реалізації віртуального довідково-інформаційного обслуговування користувачів бібліотек. Довідково-бібліографічна служба, яка має відігравати значну роль в системі інформаційного обслуговування, є посередником між користувачем і документом.

Довідково-бібліографічна діяльність є важливою функцією сучасної бібліотеки, яка тісно пов'язана з обслуговуванням користувачів, створенням довідково-інформаційних ресурсів та довідково-пошукового апарату як засобу організації доступу до них. Довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) є головною ділянкою цієї діяльності. ДБО передбачає взаємодію двох суб'єктів: користувача, який має інформаційну потребу, і бібліографа. Ця взаємодія базується на основі розвинутої системи бібліотечно-бібліографічної та науково-

¹⁷ Ніл Гейман: Чому майбутнє залежить від бібліотек, читання та уяви? [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://osvitanova.com.ua/posts/1174-nil-geiman-chomu-maibutnie-zalezhyt-vid-bibliotek-chytannia-ta-uiavy>

інформаційної діяльності з використанням фондів, ресурсів, традиційних та сучасних пошукових систем, широкого бібліографічного знання¹⁸.

За останні три десятиріччя в бібліотеках усього світу поширилася практика віртуального довідково-інформаційного обслуговування (ВДІО) віддалених користувачів. Передумовою виникнення ВДІО стали високі інформаційні технології, а середовищем для його втілення – Всесвітня глобальна мережа Інтернет. З появою і розповсюдженням якого практично всі офіційні установи, освітні та наукові організації, державні підприємства, компанії, фірми, а також приватні особи стали постачальниками інформації для мережеских ресурсів. Інтернет і комп'ютерні технології створили умови і для реформування довідково-бібліографічного обслуговування у бібліотеках. Для цього в бібліотеках відкриваються віртуальні довідкові служби. Відвідування сайтів великих бібліотек дорівнює або перевищує відвідуваність читальних залів. Без сумніву, аудиторія віддалених користувачів буде збільшуватися в міру як розповсюджуватимуться Інтернет-технології, тому ВДС є не тільки організаційною формою обслуговування, а й потужним інструментом вивчення потреб нової групи користувачів.

У зарубіжних країнах можливість обслуговування віддалених користувачів з'явилась у 80-ті роки ХХ століття. Росія почала працювати за цим напрямом наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, Україна – з 2003 року. Найбільшого прогресу в віртуальному обслуговуванні віддалених користувачів досягли США, де сучасні інформаційні технології застосовують бібліотеки всіх рівнів.

На теперішній час застосовуються наступні форми віртуального обслуговування: асинхронні (довідки електронною поштою, мережескі веб-форми) та синхронні (chat-довідки, відеоконференції, VoIP – Voice over Internet Protocol, мережескі контактні центри).

Довідки електронною поштою. Користувач, який має доступ до Інтернету, може надіслати запит до бібліотеки і через кілька днів електронною поштою отримати відповідь. Умови виконання довідок, як правило, розташовані на web-сторінці ВДС. Термін виконання від 1 до 5 днів. Незручність такої форми полягає в тому, що запити складаються у вільній формі, а користувач не завжди точно і вичерпано ставить питання, тому для з'ясування деяких важливих сторін теми доводиться додатково обмінюватися електронними листами.

Аналіз публікацій свідчить про те, що бібліотеки у своїй практичній діяльності все менше використовують електронну пошту, на зміну якій прийшла веб-форма. У бібліотеках США, Великобританії, Австрії, Німеччини, Франції електронна пошта застосовується до інших форм ВДІО як допоміжна для уточнення запитів.

Мережескі веб-форми. Веб-форма – це web-сторінка, що містить поля для запиту і відповіді, водночас, дає можливість надіслати структурований запит.

¹⁸ Довідково-бібліографічне обслуговування читачів : метод. реком. / Харків. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. Л.О. Сашкова. –Х. : ХОУНБ, 2014. –23с.

Форма запиту передбачає: імя користувача, електронну адресу, текст запиту та мету, вид документів, хронологічний обсяг тощо. Кожна ВДС сама визначає кількість полів для форм запиту, бо саме вона відіграє вирішальну роль у виборі бібліографом шляхів пошуку.

Chat-довідки. Chat-довідка виконується негайно. В її основу покладено обмін короткими текстовими повідомленнями між бібліотечним працівником і користувачем у режимі реального часу. Така форма обслуговування зручна для виконання уточнюючих, адресних та фактографічних запитів.

Відеоконференції виникли в середині 90-х років ХХ століття. Ця форма обслуговування не набула широкого використання у зв'язку з високою вартістю каналів зв'язку та необхідністю придбання додаткового обладнання.

VoIP (Voice over Internet Protocol). Технологія VoIP побудована на основі передачі мови в режимі реального часу з використанням Інтернет-протоколу. Система передбачає телефонні переговори з користувачем і водночас перегляд веб-сторінок. VoIP потребує додаткового обладнання та спеціального програмного забезпечення. Поширюється повільно навіть у бібліотеках Заходу.

Мережеві контактні центри створюються в комерційних організаціях. Вони використовують в комплексі всі вищеподані форми обслуговування та, крім надання бібліографічної інформації і посилань на web-ресурси, передають сторінки, файли (тексти документів), та одночасно здійснюють пошук в Інтернеті з фахівцем, якщо у останнього виникають труднощі. Такі комерційні центри існують в США, наприклад, Live Helper (www/livehelner.com); Live Person (www/liveperson.com)

Сьогодення розвинених країн характеризується стрімким розвитком технологій, поширенням каналів зв'язку, можливістю миттєвого обміну інформацією з будь-якою точкою світу. Все це призвело до процесів глобалізації інформаційного суспільства, в якому головну роль відіграють аспекти подолання нерівності у доступі до інформації, електронної культури та мережевої взаємодії, свободи пошуку ресурсів, отримання та розповсюдження знань, доступності інформації як найбільш важливого критерію її ефективного використання. Саме в доступності інформаційних ресурсів ключову роль відіграють бібліотеки – невід'ємні складові інформаційного співтовариства. Як зазначила у своєму привітанні учасникам 74-го Генерального Конгресу ІФЛА генерал-губернатор Канади Мішель Жан, «бібліотекарі сприяють подоланню бар'єру між інформаційним багатством і бідністю за допомогою розробки системи навчання інформаційної письменності і освіти протягом усього життя. Бібліотеки служать шлюзами до загального взаєморозуміння».

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та закладів (ІФЛА), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), національні бібліотечні асоціації забезпечують розвиток світових концепцій щодо прогресу інформаційно-бібліотечних технологій в різних країнах. Науково-теоретичне та правове підґрунтя суспільного доступу до знань відбито в документах різних рівнів. Серед документів міжнародного масштабу це Декларація принципів Всесвітнього саміту ООН на вищому рівні з питань інформаційного суспільства, рішення щорічних конгресів ІФЛА, програма

ЮНЕСКО «Інформація для всіх» та Маніфести ЮНЕСКО «Про публічні бібліотеки» (1994 р.), «Про полікультурну бібліотеку» (2008 р.), а також документи Європейської Комісії: Сьома рамкова програма (2007–2011), проекти «Електронна Європа» (eEurope) та ін. Загальнодержавні аспекти враховуються у кожній країні в юридичних документах державного рівня, а регіональні - у розпорядженнях та рішеннях місцевої влади¹⁹.

Отже, розвиток сучасних інформаційних технологій, їх активне впровадження вносить зміни у вимоги до форм і методів представлення інформації, що, в свою чергу, впливає на політику комплектування, в якій мають бути враховані види носіїв інформації, методи їх придбання, опрацювання, зберігання і забезпечення доступу до них. Нині бібліотечне обслуговування не може бути обмежено фондом друкованих видань, оскільки нові інформаційні технології значно розширюють доступ до джерел інформації і скорочують терміни її надання користувачам.

1.3. Організація інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів в бібліотеках провідних країн світу

Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів стало однією з найважливіших сфер діяльності бібліотек як соціальних інститутів, оскільки саме через нього бібліотека реалізує своє соціальне призначення. Більшість дослідників розглядають інформаційне обслуговування як діяльність бібліотеки з представлення різних видів і форм бібліотечно-бібліографічних, а також інформаційних продуктів та послуг з метою забезпечення розвитку різноманітних потреб соціальних суб'єктів засобами бібліотечно-бібліографічної та інформаційної діяльності на основі використання світових документальних і електронних інформаційних ресурсів. Користувачі бібліотек є катализатором їхньої діяльності і, певною мірою, визначають напрями розвитку бібліотечних установ.

Історія бібліотечної справи показала, що бібліотеки завжди, навіть в давнину, орієнтувалися на обслуговування читачів. Це засвідчили поява каталогів (наприклад, каталог, висічений на стіні будівлі бібліотеки в Карнаці, Древній Єгипет, XII в. до н.е.), а також архітектура античних бібліотек, яка створювала сприятливі умови для читання. Розвиток друкарства, поширення ідей освіти в Європі, становлення професійної періодичної преси (наприклад, «Бібліотечний журнал Американської бібліотечної Асоціації» (1876), прагнення залучити до читання якомога більше людей почали вимагати від бібліотекарів наукового підходу до рішення складних соціологічних, психологічних, організаційних, архітектурних і деяких інших завдань.

Перший вузівський підручник на теренах СРСР, який відобразив систему знань по бібліотечному обслуговуванню, вийшов в 1961 р під редакцією В.Ф. Сахарова та І. М. Цареградського під назвою «Работа с читателями».

¹⁹Богза Н.П. Публічні бібліотеки та їхня роль у забезпеченні інформаційних потреб громади [Електронний ресурс] - <http://eprints.rclis.org/23576/1/Bogza.pdf>

Терміни «робота з читачами» і «обслуговування читачів» розглядалися в ньому як синоніми. У підручнику наведено таке визначення бібліотечного обслуговування: «Работа с читателями, или обслуживание читателей, – это деятельность библиотеки по развитию и удовлетворению интересов и запросов читателей и пропаганда книги. Работа с читателями охватывает организацию, формы и методы обслуживания читателей в библиотеке и вне ее»²⁰.

Теоретичне осмислення бібліотечного обслуговування відбувалося в 50–60-ті рр. ХХ ст. у зв'язку з виникненням інформатики, використання якої суттєво змінило проблему пошуку інформації та масового обслуговування. Теорія і методологія бібліотечної справи ґрунтується на використанні досягнень таких наук: психологія, соціальна психологія, педагогіка і соціологія, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, інформатика, теорія маркетингу. У становлення теоретичних і методологічних основ бібліотечного обслуговування в СРСР зробили вагомий внесок такі вчені: М. А. Рубакін, К. І. Рубинський, Л. Б. Хавкіна, О. С. Чубарьян, І. М. Фрумин, М. С. Карташов, Ю. М. Столяров, В. В. Скворцов, М. И. Тюлина, Л. М. Інкова, О. Є. Шапошников та ін. Посібники і підручники по бібліотечному обслуговуванню підготували А. Я. Айзенберг, В. А. Бородіна, А. М. Ванєєва, М. Я. Дворкіна, С. Г. Матліна, В. В. Нейман, В. І. Терешина та ін.

Традиційно сформувалися такі форми інформаційно-бібліотечного забезпечення: обслуговування в читальних залах, абонемент (очний, заочний МБА), книжкові виставки (універсальні, тематичні, стаціонарні, виїзні) та ін. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсифікацією процесів глобалізації та суттєвим зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій. Можливість вільного поширення знань у глобальному інформаційному просторі створює передумови для зміни концептуальної парадигми системи документальних комунікацій. Один із підходів до розробки нової парадигми ґрунтується на феномені відкритого контенту, під яким розуміють будь-які інтелектуальні продукти (текстові документи, мультимедійні матеріали, комп'ютерні програми), представлені в Інтернеті, допускається їх вільне копіювання та використання за умов посилання на автора інформації.

Відкритий контент виник у розвинених країнах як рух за колективне створення та розповсюдження інтелектуальних продуктів (знань, інформації, ідей тощо). Він існує у віртуальному середовищі у вигляді відкритих проєктів: енциклопедій, web-журналів, відкритих книг, наукових публікацій, бібліотек тощо. Інформація в електронній формі відноситься до відкритого контенту, якщо вона знаходиться у відкритому доступі, а також захищена однією з публічних ліцензій, що дозволяє її розповсюдження та використання. Відкритий контент являє собою поєднання методики кооперативного виробництва інтелектуальних продуктів на основі некомерційних цінностей;

²⁰ Работа с читателями : учебник / ред. В. Ф. Сахаров, И. М. Цареградский. – М.: Совет. Россия, 1961. – 239 с

продуктів, створених на основі цієї методології (бібліотеки, книги, статті, аудіо- та відеофайли тощо) й наданих у суспільний доступ; культурних цінностей та норм кооперації та самоорганізації, що об'єднує учасників проекту. Сукупність проектів відкритого бібліотечного контенту утворює мережеве середовище, що самоорганізовується та являє собою єдину систему виробництва, переробки, творчого осмислення та використання банку інформації, накопиченої людством за всю історію.

Місія бібліотек змінюється принципово: від збереження інформації на традиційних друкованих носіях до організації доступу в режимі реального часу та електронної доставки інформації на робоче місце користувачів. В умовах електронного середовища змінюються результати бібліотечної діяльності. Вони стають електронними, віртуальними, доступними лише при використанні нових інформаційних технологій. Серед першочергових завдань сучасних бібліотек світу – створення власних електронних продуктів, розроблення та вдосконалення пошукових інформаційних стратегій, вирішення проблем оцифрування документних ресурсів, запровадження інноваційних засобів і методів захисту інформації при збереженні ефективності доступу тощо. Структурні зміни та інноваційні процеси, що набувають перманентного характеру, дозволяють сучасним бібліотекам значно розширити та урізноманітнити спектр інформаційно-бібліотечних послуг для задоволення потреб користувачів. Значення пріоритетного напрямку роботи бібліотек набуває створення комплексної системи послуг нового рівня, що ґрунтуються на врахуванні інформаційних потреб користувачів. У зв'язку зі змінами форм і методів інформаційно-бібліотечного обслуговування переглядається структурний склад користувачів, обґрунтовується нова концепція місця бібліотек у сучасному інформаційному просторі.

За результатами нашого дослідження встановлено, що першість у створенні інноваційних інформаційних бібліотечних технологій належить бібліотекам США. Зокрема, становлення «електронних бібліотек» пов'язано з американськими бібліотекарами. Неформальною датою їх народження є 1971 р., коли започатковано «Проект Гутенберг». В цьому році співробітник Іллінойського університету М. Харт вручну ввів у комп'ютер «Декларацію Незалежності» і Конституцію США, текст Біблії та деякі інші джерела, які відносилися до розряду вічних цінностей. Нині даний проект включає кілька тисяч видань, серед яких відомі художні твори, наукові трактати та публічні твори.

Національна дослідницька програма США «Digital Libraries Initiative (DLI)» була розпочата у вересні 1994 р. Вона фінансувалася Національним науковим фондом США (NSF), Агентством з підтримки проектів перспективних досліджень (ARPA) і Національною адміністрацією з аеронавтики і космосу (NASA) – в середньому 1 мільйон доларів США в рік – і планувалася до завершення в вересні 1998 г. Слід зазначити, що дана програма

є основною складовою частиною такої важливої для федерального уряду та всієї нації програми, як створення Національної інформаційної інфраструктури (National Information Infrastructure (NII)), кінцева мета якої – забезпечити кожному американцеві доступ до необхідної йому інформації, де б вона не знаходилася. Таким чином, бібліотеки в США розглядалися і розглядаються сьогодні як основні елементи системи інформаційного обслуговування різних структурних верств американського суспільства.

Сучасні інформаційні технології, доступність комп'ютерів і розвиток мережевих інфраструктур не звільнили жодну з американських бібліотек від традиційних функцій, які вона виконувала протягом століть функцій, але дозволили підняти інформаційне обслуговування на якісно новий рівень, ніж викликана поява такого терміна, як «електронна бібліотека» або більш вживаного в США – «цифрова (digital) бібліотека». Стосовно до проекту DLI, «електронна бібліотека» розглядається як бібліотека, яка зберігає інформацію на електронних носіях і ефективно маніпулює великими колекціями такої інформації, причому самі колекції можуть бути розподілені по мережі Інтернет. У той час, як реальні «електронні бібліотеки» повинні сконцентрувати свою увагу на питаннях вартості доступу до джерел інформації і технологіях переведення інформації в електронну форму збереження, дослідження, що виконуються в рамках DLI, ставлять в основу питання, як розвинути необхідну інформаційну структуру та які потрібні механізми для ефективного пошуку інформації в мережі.

Робоча група з технологій інформаційної інфраструктури та її додатків (Information Infrastructure Technology and Applications (ИТА), Working Group), що представляла собою вищий рівень Технічного комітету зі створення NII, провела в травні 1995 р семінар, на якому були визначені основні напрямки досліджень в галузі створення електронних бібліотек, котрі вбачаються як мережа розподілених репозитаріїв, що представляють собою індексовані колекції, де об'єкти будь-якого типу можуть бути знайдені, незважаючи на відмінності існуючих мережевих протоколів і форматів зберігання. Як завдання-максимум було визначено досягнення в рамках створення «електронних бібліотек» «глибокої семантичної взаємодії (interoperability), тобто забезпечення користувача можливістю» логічно послідовного пошуку серед автономно певних і підтримуваних класів об'єктів і служб, розподілених у вигляді різнорідних репозитаріїв, на основі використання програмного забезпечення, яке б об'єднало такі репозитарії або виступило посередником при доступі до них, незважаючи на будь-які властиві репозитарні відмінності. Досягнення цього потребувало прориву в описі інформації так само, як у розробці протоколів інформаційного пошуку, обміну об'єктами і їх пошуку.

В результаті конкурсу із 73-х заявлених на участь в програмі DLI проектів було обрано 6. Це проекти: університету Карнегі-Меллона; Каліфорнійського університету в Берклі; Каліфорнійського університету в Санта-Барбарі;

Іллінойського університету в Урбані-Шампейн; Мічиганського університету; Стенфордського університету. Всі шість учасників використовували різні підходи до рішення проблем, пов'язаних зі створенням і розвитком електронних бібліотек, і ставили перед собою в своїх дослідженнях різні завдання.

Всі проекти мали великомасштабні колекції для проведення фундаментальних досліджень в області побудови «електронних бібліотек» у мережі. Серед всіх аспектів дослідження проблем створення та розвитку «електронних бібліотек» розробники особливо виділяли індексування (indexing) і об'єднання (federating), оскільки пошук інформації в електронній бібліотеці – це пошук у проіндексованій колекції об'єктів, часто розподілених в мережі. Таким чином, репозитарій – це проіндексована колекція об'єктів. А процес їх об'єднання – це установка зв'язків (mapping) між схожими за будь-якими ознаками, що зберігаються в різних репозитаріях, об'єктами таким чином, що кінцевим користувачем вони сприймаються як належні до однієї колекції-репозитарії. І процес індексування, і процес об'єднання репозитаріїв входять до проблем семантики. Брюс Шац (Bruce Schatz), один з провідних фахівців Іллінойського університету в області проблем інформаційного мережевого пошуку, в одному зі своїх виступів зазначив, що розвиток інформаційного пошуку в мережі він би розподілив на наступні етапи:

-1970–90-х рр. – характерний пошук тексту, пріоритетне увага приділялася синтаксису подання інформації;

-1980-90-х рр. – характерний пошук документів і перемикання уваги на структуру даних;

-кінець 1990-х – 2010 рр. – характерний концептуальний пошук і звернення уваги на семантику даних²¹.

Сучасний етап у розвитку інформаційного пошуку спрямовується на семантичний аналіз інформації та створення систем, що дозволяють знаходити пов'язані за змістом частини у великому числі розподілених джерел інформації. Такий підхід певною мірою реалізується на базі використання стандарту SGML стосовно текстової інформації, тобто тільки частини інформаційних ресурсів, хоча й найбільш вивченої. Проекти DLI покликані на основі широкомасштабних колекцій даних і партнерських зв'язків створити нові технології пошуку інформації, де б вона не зберігалася, з урахуванням її багатогранності.

Нами встановлено також, що в останнє десятиріччя в зарубіжних країнах з'явилася тенденція до організації «зелених», або екологічно чистих бібліотек, які головним чином, фокусуються на використанні екологічно чистих систем. Це передбачає ретельний вибір місця з природним середовищем для будівництва бібліотеки, шумоізоляцію, використання натуральних матеріалів та

²¹ Bruce Schatz, Hsinchun Chen. Building Large-Scale Digital Libraries. — Computer, May 1996, Vol. 29, No. 5, p. 22—26; Bruce Schatz, William H. Mischo, Timothy W. Cole, Joseph B. Hardin, Ann P. Bishop, Hsinchun Chen. Federating Diverse Collections of Scientific Literature. — Computer, May 1996, Vol. 29, No. 5, p. 28—36.

біологічних продуктів. Проектування таких бібліотек спрямовується на зменшення використання води та енергії, впровадження належних систем утилізації відходів²².

Першочергові базові фактори Зеленої бібліотеки:

1. Місцевість – вибір місця є дуже важливим для підтримки екологічної атмосфери бібліотеки. Вона повинна знаходитися в легкодоступному районі, поряд з іншими службами, водночас подалі від клубів, розважальних залів, щоб користувачі могли зосередитися на читанні літератури. Громадський транспорт з відповідними автостоянками повинен бути доступним.

2. Будівельний дизайн та матеріали. Потрібно подбати про те, щоб під час вибору матеріалів для будівництва менше збитків було завдано природному середовищу відходами. Крім того, матеріали повинні бути вигідними, зокрема використання дерев'яних меблів та матеріалів, тому що це матеріали, що розкладаються.

4. Якість повітря. У сучасних системах більша частина бібліотеки знаходиться в герметичному режимі, що має регульований температурний механізм. Відсутність вентиляції шкодить дихальній системі людини. В екологічній бібліотеці навколишнє повітря повинно бути завжди свіжим і не застоюючим всередині бібліотеки.

5. Електрика та освітлення – електроенергія, яка виробляється від енергії сонця – ідеальна ініціатива. Сонячну енергію можна накопичувати та використовувати протягом літа, коли бібліотеці потрібна додаткова енергія на використання кондиціонера. Бібліотека повинна мати достатньо вікон та скляних світильників, які дозволяють їй отримувати природне світло, і не буде потреби в будь-якому штучному освітленні²³.

У процесі дослідження нами вивчено першочергово досвід інноваційного інформаційно-бібліотечного обслуговування провідних бібліотек Сполучених Штатів Америки. Варто зазначити, що бібліотеки США – унікальне явище сучасного світу. Упродовж усієї історії їх існування тривав практично безупинний інноваційний процес, під впливом різних факторів відбувалося формування і становлення різних типів бібліотек, серед яких особливе місце посідають бібліотеки університетів і коледжів. Характерними ознаками їх розвитку стало те, що вони розпочали досліджувати природу, роль і мету бібліотеки як соціального інституту на загальній освітній сцені. Бібліотечні стандарти, етичні норми й освіта бібліотекарів – усе це серйозно обговорювалося як на загальних, так і на спеціальних бібліотечних конференціях. Необхідність розширення послуг в умовах скорочення бюджету спонукала до пошуків нових ефективніших шляхів роботи з користувачами, надання їм якісних бібліотечних послуг.

²² S P, R., & M, Em. K. (2013). Energy Efficiency in Green Buildings – Indian Concept. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 3(3), 329–336.

²³ Chennai's Green Library: "Learn, Live, Work, Relax and be Green" (pdf). LEAD. Retrieved on 24th January, 2018.

На сьогодні в США функціонує 16 549 публічних бібліотек (це більше, ніж кафе «Макдональдс»). Серед бібліотечних працівників 68% мають ступінь магістра АБА; користувачами публічних бібліотек (мають читацький квиток) є 63% дорослого населення США; 98,9% бібліотек надають безкоштовний доступ до Інтернету. Рівень використання фондів становить 7,3 документа на людину в рік; 43 млн. документів використовувалися в системі міжбібліотечного обміну. Обмежень на книговидачу немає. Спеціальних відділів для обслуговування людей зі спеціальними потребами теж немає, але надання їм послуг повністю забезпечено.

Для публічних бібліотек США пріоритетною є освітня місія: допомога в написанні курсових, дипломних робіт, рефератів, у виконанні домашніх завдань учнівською та студентською молоддю, в оволодінні новітніми технологіями; втілення принципів безперервного навчання. Саме публічні бібліотеки надають місцевій громаді інформацію щодо бізнесу, урядового та місцевого самоврядування, генеалогії та інших необхідних тематичних запитів. Вони є центрами спілкування, відпочинку, проведення різноманітних заходів.

Бібліотеки США – доступні для різних вікових категорій та представників усіх расових та етнічних груп, різних релігійних конфесій і політичних поглядів, людей із особливими потребами та нових іммігрантів. Серед публічних бібліотек США 88% надають вільний доступ до друкованих видань (відкриті стелажи), до баз даних різноманітної тематики за читацьким квитком. Репертуар бібліотечних послуг дуже широкий, це, зокрема, самостійне оформлення документа, доставляння книг додому, можливість повернути їх у неробочий час та ін.

Публічні бібліотеки США належать місцевим громадам. Фінансування здійснюється з місцевого бюджету, джерел штату та федерації. У рейтингу надання послуг місцевій громаді публічні бібліотеки США мають найвищі показники – близько 80%. Цьому сприяє відповідна державна політика щодо розвитку бібліотечної справи. Кожні 5 років оновлюється комп'ютерний парк бібліотек, будуються для них нові приміщення.

У своїй стратегії розвитку бібліотек США пріоритетними залишаються три типи змін:

1) **зміна розвитку** – поліпшення способу діяльності (наприклад, зміна процедури видачі документів, щоб скоротити для користувачів час очікування замовленого видання);

2) **транзитивна зміна** – поступовість розвитку (пілотні проекти, експерименти, наприклад, перехід від картотеки або книжкового каталогу до онлайн-каталогу; тестування електронної довідково-бібліографічної послуги перед тим, як впровадити її на постійній основі);

3) **трансформаційна зміна** – впливає на основну мету або завдання бібліотеки (наприклад, перетворення бібліотеки на центр активного життя спільноти, де може проводитися широкий спектр громадських заходів. Бібліотека змінює свій статус – від документозберігача до каталізатора змін та ін.).

Виходячи з того, що успішна робота бібліотеки передбачає високий рівень обслуговування користувачів, задоволення їхніх потреб, необхідно знати запити споживачів, аналізувати статистичні дані: вхідні – щорічний бюджет, обсяг бібліотечного фонду, штат бібліотеки, та вихідні – щорічну обертаність фонду, чисельність бібліографічних запитів, кількість читачів. Ця робота базується на впровадженні позитивних змін, управлінським інструментом яких є SWOT-аналіз (сильні та слабкі сторони, можливості, загрози), і на стратегічному плануванні.

Внутрішньою основою обслуговування в бібліотеках США є:

Навчання персоналу, орієнтованого на потреби користувачів та отримання конкретного результату.

Управління – визначення спільно розробленого всім колективом бачення щодо інновацій, підтримки та заохочення до них.

Розроблення робочого циклу – чітко визначеного, ефективного, економічного, життєздатного, сконцентрованого на конкретному кінцевому результаті.

Маркетинговий аналіз – збирання та аналізування інформації про контингент відвідувачів, демографічних відомостей, соціально-економічних чинників, статистичних даних бібліотек тощо.

Сегментація ринку – визначення груп користувачів за їхніми інтересами, характеристиками (за категоріями віку, рівня доходу, соціальною приналежністю); виявлення того, що саме ці групи цінують у бібліотеці (спокійна атмосфера, використання комп'ютерів, центр зустрічі з громадою).

Крім вищезазначеного, що є внутрішньою основою обслуговування користувачів, є зовнішні аспекти:

Середовище – будівля, бібліотечні фонди, компетенції та привітність персоналу, технології (зокрема веб-сайт), система інформаційних знаків тощо.

Послуги – зручність робочого графіку, доступ до колекцій, каталогів, баз даних (корисність інформації), довідкова служба, віртуальні послуги.

Співпраця – з користувачами (виявлення їхніх потреб); з громадою (чим бібліотека може допомогти); у форматі Б2Б (бізнес–бізнес), що передбачає максимізацію бібліотекою наявних ділових стосунків або налагодження нових; співробітництво на основі контенту, створеного користувачами.

Маркетинг – мовні вирази, спеціальні формулювання, орієнтовані на користувача, адекватний маркетинговий бюджет, постійне оцінювання, стратегічне спілкування з користувачами (сегментами ринку), використання партнерства та налагоджених контактів співпраці.

В американських бібліотеках є особливим ставлення до громадської думки, до думки читачів, студентів. Наприклад, у бібліотеці університету Норт-Вестерн є так званий «Містичний відділ». Насправді це відділ з аналізу думки користувачів щодо ресурсів і послуг бібліотеки. Студенти, а точніше, як їх називають, «громадяни університету», з радістю діляться своїми думками щодо поліпшення бібліотечних сервісів. Бібліотека аналізує ці думки та намагається втілити їх у реальність. Громадянами студентів називають не випадково, адже усі вони мають свої права та обов'язки в університеті, й університетська

спільнота ставиться до цього дуже серйозно. Недарма гасло цієї бібліотеки: "*Your search begins here*". Бібліотеки мають місця для індивідуальної роботи, кімнати для групових обговорень, проводять кінопокази, літературні заходи, надають приміщення для проведення лекцій, а також самі проводять тренінги для аспірантів та дослідників, що тривають практично цілий день, після завершення яких відбувається сесія обміну думками між користувачами та бібліотекарями-тренерами. Активно використовуючи *коучинг* (від англ. *coaching* – навчання, тренерство), американські бібліотекарі сприяють ефективному вирішенню проблеми разом з учасниками заходів.

Такі форми сучасної реклами книги, як *фрідмаркет*, *сторітелінг*, *буктрейлер*, також вперше з'явилися в Америці. Книжковий фрідмаркет виник ще у 1990-х рр.. як місце, де можна залишити вже прочитані книги чи обміняти їх на інші. Мета – викликати зацікавленість до читання, розширити читацьке коло інтересів в умовах обмежених ресурсів для придбання книг²⁴. Практики бібліотечної справи зазначають, що саме з розвитком інформаційних технологій спілкування з реальними людьми в реальному часі подекуди стає просто розкішшю, мистецтвом, якому треба навчати, яке варто популяризувати в роботі бібліотеки. Тому популярною формою роботи з читачами сьогодні є сторітелінг (від англ. *storytelling*) – спосіб передання інформації через розповідання історій. Сторітелінг використовують, щоб розважити, залучити або переконати співрозмовника (аудиторію). Сюжет будується таким чином, щоб зацікавити слухача, заволодіти його увагою та змусити повірити у краще; щоб за позитивним прикладом героя розповіді розв'язати певну проблему чи внутрішній конфлікт тощо.

Що стосується буктрейлера, то він виник ще в 2002 році, а популярність здобув з розвитком YouTube та його аналогів. Вперше на публіці ролик був показаний у 2003 р. Це був буктрейлер до десятого роману вампірської саги Крістін Фіхан «Темна симфонія». Тоді це більше нагадувало музичний кліп, ніж ефективну атаку на свідомість споживача. Зараз в США над створенням буктрейлерів працюють провідні кіностудії. В Україну цей спосіб просування книги прийшов у 2009 р., але досі залишається більше екзотичною заморською новинкою, ніж актуальним способом просування книг.

Американські академічні бібліотеки себе позиціонують як сучасні інформаційно-консультаційні центри, що допомагають студентам не лише в їхніх дослідженнях та навчанні, а й ознайомлюють з університетськими містечками і студентським життям. Крім надання доступу до мережі Інтернет, існує такий вид послуг, як допомога у заповненні онлайн-форм для людей, які шукають роботу тощо. Саме завдяки впровадженню в роботу бібліотек подібних послуг та нових сервісів книгозбірні не втрачають своєї популярності²⁵.

²⁴ Філіпова Л., Олійник О. Еволюційний шлях розвитку інформатизації бібліотек США. //Л.

Філіпова, О. Олійник //Бібліотечний форум України. - 2012. - №3. - С. 35-40.

²⁵ Чуканова С. Нарис про враження від бібліотечної поїздки до Сполучених Штатів Америки / С. Чуканова //Бібліотечний форум України. - 2014. - №1. - С. 49-53.

Не можна обійти і питання кадрового забезпечення бібліотек США, адже саме від персоналу, його фахової підготовки залежать комунікативні зв'язки з читачами. Бібліотекар у США – професія шанована, директор університетської бібліотеки за посадою прирівнюється до проректора з науки. Щоб стати бібліотекарем у США, потрібно мати ступінь магістра з інформаційних наук та бібліотекознавства, якщо ж освіти бібліотечної немає, то в бібліотеці можна працювати на посаді, яка називається *пейдж* (в обов'язки пейджа входить лише розставляти фонд на полиці). Бібліотекар виконує сьогодні роль помічника, дослідника, маркетолога, порадирика, консультанта, організатора масових заходів, тренера, журналіста... Саме в Америці в 1986 р. було засновано світовий лідер в організації підвищення кваліфікації для фахівців бібліотечної справи – Мортенсон-центр, завдяки 4 млн. доларів внеску Вальтера та Герди Мортенсонів. Меценати вважали головною місією Центру – зміцнення міжнародних зв'язків між бібліотечними працівниками для поширення миру, освіти та взаєморозуміння, піднесення професійного рівня бібліотечної сфери.

Діє Американська Бібліотечна Асоціація (АБА, Чикаго), яка налічує 66 тис. членів із 110 країн. Це бібліотекарі, видавці та інші фахівці, які підтримують роботу АБА та бібліотечну справу взагалі. Місією цього професійного об'єднання є підтримання розвитку сучасних бібліотек та надання інформаційних послуг, а також підняття рейтингу професії бібліотекаря. За ініціативою АБА створено програму «Бібліотеки-посестри», метою якої є налагодження тісної співпраці, обміну фахівцями, книгами та періодичними виданнями. Асоціація підтримує багато проектів, програм обміну, організовує міжнародні конференції, круглі столи, сфокусовані на міжнародній співпраці, а також видає журнал «Американські бібліотеки».

Розглянемо більш детально діяльність окремих бібліотек США. Так, **Бібліотека Конгресу США** (БКС) є найбільшою бібліотекою в світі. Її щорічно відвідують понад мільйон читачів. БКС є національною, отримує обов'язковий примірник і забезпечує каталогізацію всіх видань. Якщо раніше вона обслуговувала тільки членів конгресу, то сьогодні її фонди доступні для всіх категорій читачів. Відмінна риса від інших національних бібліотек світу – її тісний зв'язок з законодавцями країни. Вона є центром, де готуються урядові та офіційні видання. Тексти нових законів надходять в бібліотеки США безкоштовно. Вона включає в себе кілька внутрішніх підрозділів (або одиниць обслуговування): бібліотечний відділ, відділ дослідницької служби Конгресу, бюро охорони авторських прав США, юридична бібліотека Конгресу, бібліотечного обслуговування, а також відділ національної та міжнародної пропаганди. У Бібліотеці працюють понад 3,5 тис. постійних співробітників, які щорічно обслуговують 1,7 млн. відвідувачів (в це число входять і екскурсійні групи). За різними оцінками, загальна кількість одиниць матеріалів, що зберігаються, становить від 150 до 170 мільйонів, щодня ця цифра збільшується на кілька тисяч. Всі екземпляри бібліотеки займають близько 1 тис. км. полиць. Одночасно в 18-ти читальних залах можуть працювати приблизно півтори тисячі чоловік.

З'ясовано, що бібліотекою особливо ретельно вивчається вплив нових інформаційних технологій на бібліотечні процеси. Постійно проводиться опитування користувачів щодо поліпшення діяльності бібліотеки, створюються нові проекти, які цікавлять громадськість та бізнес-структури. Значна увага приділяється вивченню можливостей користування фондами інвалідами та людьми з обмеженими можливостями. Користувачі за межами бібліотеки можуть отримати безкоштовний доступ до електронного каталогу. Через Інтернет також доступні основні виставки бібліотеки, а також окремі друковані видання та фотографії, історичні фільми та політичні промови. Інформацію про Конгрес США можна знайти в Інтернеті за адресою Congress.gov. Бібліотека недавно запустила додаток, який забезпечує користувачам доступ до Congressional Record на їх IPADS.

Головна читальна зала БКС є відправною точкою для отримання доступу до її загальних колекцій і періодичних видань. Кожного дня сотні томів періодичних і продовжуваних видань доставляються із сховища для використання в читальній залі. Навіть читачі, які будуть продовжувати працювати в одній із спеціалізованих зал, часто розпочинають свою роботу в головній читальній залі, щоб використовувати електронні ресурси в Центрі мікроформ і електронних ресурсів, отримати консультацію щодо структури та наповнення бібліотеки в цілому, скористатися деякими із понад 70 000 томів довідкової колекції основної читальної зали.

Дослідникам в основній читальній залі допомагає персонал кваліфікованих бібліотекарів. Кожен член довідкової служби є фахівцем по окремому предмету, водночас універсалом. Деякі з них мають наукові ступені в галузях наук, деякі виступають в якості запрошених викладачів з університетів, надають документи на конференціях, публікуються в спеціалізованих журналах чи беруть участь в формуванні наукових збірників і довідкових видань. Співробітники служби підтримки в читальній залі надають затребувані документи із закритих шаф і виконують пошук матеріалів. Відділ досліджень і довідкових служб періодично надає 90-хвилинний курс для користувачів, які відвідали бібліотеку вперше. Цей курс є загальним введенням до користування фондом бібліотеки, її електронними ресурсами, включає деяку інформацію про колекцію мікроформ бібліотеки.

Головна читальна зала БКС відкрита для користувачів віком 16 років і старше. Всі дослідники повинні мати ідентифікаційну карту Reader, яка пред'являється при вході в читальну залу і при запиті матеріалів, які потрібно взяти із закритих шаф. Для зростання безпеки колекцій, в червні 1998 р. бібліотека запровадила нові обмеження на особисті речі, які користувачі можуть принести з собою в головну читальну залу. Зокрема, мобільні телефони і пейджери в звуковому режимі не дозволяється заносити.

Оцифровано більше 10% від усіх примірників, щодня в цифровий формат перекладається від одного до двох тисяч документів. Тут зберігаються екземпляри, написані на 420 мовах світу, в тому числі приблизно 300 тис. – російською мовою. Зараз доступ до БКС має кожен, хто досяг 16 років. В

бібліотеці є секретні фонди²⁶. Бібліотека створює проекти, які зацікавлюють бізнес-структури, зокрема: проект БКС і компанії «Google» з оцифрування фондів бібліотеки, створення Навчального центру ім. Джона Ключе при БКС, проект БКС і компанії Sony Music Entertainment по оцифруванню патефонної музики. Велику допомогу БКС надає Рада ім. Джеймса Медісона – консультативний орган при Бібліотеці з представників приватного сектора, створений в 1990 р. для сприяння проведенню виставок, спеціальних публікацій, кінофільмів, що інформують про фонди Бібліотеки.

У БКС особливо уважно вивчається вплив нових інформаційних технологій на бібліотечні процеси. Бібліотека постійно проводить опитування користувачів щодо поліпшення своєї діяльності та займається створенням нових проектів, які стають цікавими для громадськості та бізнес – структур. Велика увага приділяється можливості користування фондами інвалідами та людьми з обмеженими можливостями. Ведеться робота з перекладу ресурсів мовою Брайля.

Користувачі за межами БКС можуть отримати безкоштовний доступ до онлайн-каталогу. Основні виставки бібліотеки також доступні в Інтернеті, як і окремі друковані видання та фотографії, історичні фільми та політичні промови. Інформацію про Конгрес США можна знайти в Інтернеті за адресою Congress.gov, а бібліотека недавно запустила додаток, який дозволяє користувачам доступ до Congressional Record на їх IPADS. Бібліотека є головним дослідницьким підрозділом Конгресу США²⁷.

Публічна бібліотека Вашингтона надає доступ до інтернету, комп'ютерів, 3D-принтерів і проводить безкоштовні заняття за різноманітними технологіями, які виходять далеко за рамки класів комп'ютерної грамотності і присвячені навчанню програмним інструментам для проектування і моделювання, таким як AutoCAD і Adobe Illustrator. Волонтери з представників місцевої громади безкоштовно проводять ці заняття в обмін на використання бібліотеки як «інкубатора» бізнес-стартапів.

Нью-Йоркська публічна бібліотека – також одна з найбільших бібліотек світу. Крім того, одна з найбільших наукових бібліотечних систем в світі. Є приватною некомерційною організацією з публічною місією і користується як приватним, так і державним фінансуванням. Її веб-сайт надає доступ до каталогів онлайн, до даних щодо фондів і передплати. Крім того, тут міститься інформація про проведені заходи, виставки, комп'ютерні заняття. Два каталоги – он-лайн LEO і CATNYP дозволяють користувачам шукати в каталозі потрібні книги, журнали та інші матеріали.

Публічна бібліотека м. Шампейн входить до першої десятки американських бібліотек. Її загальний фонд становить 350 тис. прим. (за місяць поповнюється на 5,8 тис. нових надходжень); щоденно відвідують заклад 2,5

²⁶ Стрішенець Н. Бібліотека Конгресу США: основні етапи розвитку / Н. Стрішенець // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 5. – С. 42-47.

²⁷ Семесько В. Бібліотека Конгресу США: зарубіжний досвід / В.Семесько // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 1. – С. 17-19

тис. осіб; 60% населення міста є користувачами бібліотеки, для них діє багато різноманітних програм. У бібліотеці виокремлено класні кімнати, де для дітей і дорослих проводиться навчання з освоєння сучасних технологій. Для юних читачів встановлено низькі стелажі, книги обгорнено спеціальною плівкою з метою запобігання псуванню. Діє дитячий театр. Волонтери допомагають в організації та реалізації програм, заходів, у доставлянні літератури читачам додому, у звірці бібліотечного фонду, у навчанні читачів новітнім технологіям тощо. Успішно діє Фонд друзів бібліотеки, що допомагає фінансуванню певних програм.

Публічна бібліотека м. Урбана щорічно реалізує понад 400 програм для дітей та сімей; існує спеціальний клуб для дошкільнят, де батьки разом із дитиною приходять на прочитання книги. Діють багато клубів (любителів книги, за інтересами, для вивчення певних наук та ін.). Інформаційний потенціал бібліотеки становлять понад 30 робочих станцій із доступом до Інтернету, широкий репертуар онлайн-баз даних, практичних тестів TOEFL, АСТ та ін., літературний ресурсний центр (більше тисячі авторів), колекції видань та архівних документів із питань генеалогії. Вай-фай (Wi-Fi), послуги нотаріуса, ксерокс, факс у бібліотеці безкоштовні.

Заслуговує на детальне вивчення система бібліотечно-інформаційного обслуговування **Йельського університету**. В бібліотеці діє сервіс «Ваш персональний бібліотекар», спрямована на те, щоб студент міг отримати максимальну користь з досвіду роботи в бібліотеці. Кожному студенту призначається персональний бібліотекар, який інформує його про нові надходження до бібліотеки електронною поштою, відповідає на запитання, допомагає знайти необхідні ресурси. Є програми «Персональні бібліотекарі для медичних студентів», «Персональні бібліотекарі для юридичних студентів» тощо. Бібліотека Йельського університету пропонує відкриті семінари для студентів, викладачів і співробітників університету з використання бібліотечних ресурсів і колекцій, стратегій досліджень, управління цитуванням тощо. Студенти мають право використовувати електронні ресурси, для цього їм лише необхідно зареєструватися, а також завантажити безкоштовне програмне забезпечення бібліотеки.

Університетська бібліотека штату Іллінойс обслуговує 40 тис. студентів. Будівля знаходиться під землею. Бібліотека працює 24 години на добу. В ній є багато читальних залів для студентів, зокрема, славяністики, мікрофільмів, бібліографічного відділу та ін. **Наукова бібліотека Університету штату Орегон** пропонує безкоштовні послуги 3D друку для всіх викладачів, студентів і співробітників якщо завдання на друк 3D використовується для академічних цілей.

Бібліотеки США все більше наслідують приклад шкіл і університетів США та відкривають в своїх приміщеннях творчі лабораторії «мейкерспейс». Це інтерактивні навчальні простори для спільних занять, де люди різного віку можуть зібратися для вивчення чого-небудь, творчості та винахідництва. У бібліотеках творчі лабораторії «мейкерспейс» пропонують безкоштовний доступ до найсучасніших інструментів, таких як 3D-принтери, верстати для

лазерного різання і високорівневе програмне забезпечення для дизайну. У багатьох бібліотеках також проводяться безплатні майстер-класи, де люди навчаються навичкам програмування, комп'ютерної анімації та цифрового виробництва. Така комбінація послуг привносить нове життя в бібліотеки і зміцнює їх роль як неформальних навчальних центрів в своїх спільнотах²⁸.

Бібліотечні лабораторії «мейкерспейс» слідує тенденціям більш широкого і глобального «Руху творців», який пропагує вивчення будь-яких конкретних предметів безпосередньо в процесі спільної діяльності в соціальному середовищі на основі моделі «зроби сам», в якій неспеціалісти створюють, модифікують і ремонтують повсякденні речі. «Рух творців» змінює підхід до утворення в міру того, як школи, бібліотеки і музеї по всьому світу починають застосовувати практичні методи навчання концепціям в області науки, техніки, проектування і математики творчими, новими способами, що дозволяють людям вирішувати щоденні завдання. У США «Руху творців» виявляється підтримка на високому рівні і визнається, що воно сприяє інноваціям у виробництві і пожвавленню локальної економіки.

Вивчено досвід інформаційно-бібліотечного обслуговування провідних бібліотек **Канади**. Сучасна політика Канади спрямована на максимальний розвиток людського потенціалу країни, просування канадської культури. Бібліотекам в цій програмі визначена одна з ключових позицій. Упродовж останніх десятиліть заохочення інформатизації та інформаційної підготовки населення ввійшли в сферу пріоритетів уряду Канади. Зокрема, в число основних напрямків науково-технічної політики в Канаді на початку ХХІ століття входять: активна підтримка загальної інформатизації шляхом забезпечення максимально широкого доступу населення до сучасних засобів зв'язку і джерел інформації; розвиток вузівської науки і перетворення університетської освіти в «експортний продукт».

Основна мета бібліотек Канади – сприяти всебічному розвитку молоді та першочерговість спрямованості на клієнта. Основними характеристиками бібліотек є інформаційна гнучкість і здатність швидко перебудовуватися, відповідаючи на виклики часу, вміння шукати і знаходити потрібну інформацію. Канадські студенти не часто працюють з базами даних бібліотек, зазвичай віддаючи перевагу web-пошуку. Провідні загальнодоступні бібліотеки Канади витрачають на закупівлю електронних книг та аудіо-відео матеріалів суму, рівну від 1/3 до половини бюджету, виділеного на закупівлю звичайних книг. Зокрема, Hamilton Public Library витрачає на закупівлю електронного контенту майже стільки ж, скільки і на звичайні книги, а Fraser Valley Regional Library витрачає на закупівлю електронного контенту навіть більше, ніж на придбання паперових книг.

Досить активно обговорюються питання оптимізації електронних ресурсів. Зокрема, існує думка, що в електронному каталозі бібліотеки не варто окремо створювати список електронних і паперових видань. Це заощадить сили

²⁸ Маджия Грету Крауз. Популярнее, чем корда-либо: восприятие библиотек в США и будущие тенденции их развития / М. Г. Крауз // Научные и технические библиотеки. – 2015. – № 7. – С. 60-80.

читачеві і спростить користування каталогом. Рекомендується приділяти значну увагу поєднанню в електронних каталогах контенту, котрий генерують бібліотеки і того, який створюють користувачі – тобто коментарів, описів, порівняльних рейтингів книг і тегів. Важливою рисою сучасного електронного каталогу бібліотек Канади вважається релевантність результатів пошуку. Залежно від того, наскільки одне або інше видання затребуване користувачами, воно піднімається в топ списку або навпаки, опускається вниз. Подібна система використовується в пошукових інтернет-сервісах.

Важливого значення надається створенню інтегрованих з каталогом розсилок, які доносять до користувачів зміни та оновлення в каталозі, за умови їх підписки. Електронні каталоги провідних бібліотек Канади є інтегровані з соціальними мережами. Завдяки цьому користувач може вислати посилання на каталог чи інший бібліотечний ресурс своїм колегам. Однак, практичне використання наведених рекомендацій навіть в Канаді є досить обмеженим. Лише близько 14% електронних каталогів бібліотек Канади дозволяють користувачам розміщати на сайт свій контент, до того ж лише 7% пошукових інтерфейсів дозволяють користувачам розміщувати свої огляди і тільки 4% – створювати рейтинги контенту. Коментарі користувачам дозволяють залишати тільки 1% призначених для користувача інтерфейсів – ймовірно, через трудомісткості модерування.

Вивчено специфіку інформаційно-бібліотечного обслуговування провідних бібліотек **Європи**, зокрема Франції, Великобританії, Німеччини, Хорватії, Словенії, Румунії. Сучасні європейські бібліотеки в своїй роботі ефективно використовують: потужні фінансові джерела; модернізовані і оснащені сучасним обладнанням приміщення; представляють читачеві багатомільйонні колекції документів на традиційних та електронних носіях; створюють максимальний комфорт для роботи як для працівників, так і для користувачів, автоматизацію технологічних процесів обробки документів та обслуговування відвідувачів; надають можливість доступу до повнотекстових електронних баз даних з прикладних наук та мережі Інтернет; можливість копіювання документів і трансформування їх в електронному вигляді; стабільність та високий професійний рівень кадрового потенціалу; зручний для користувачів режим роботи. Належна увага при проектуванні та оснащенні устаткуванням європейських бібліотек приділяється проблемам обслуговування користувачів із обмеженими можливостями, зокрема дітей і вагітних жінок. Більшість бібліотек облаштовані спеціальними ліфтами, туалетами, комп'ютерами також.

Персональні сайти європейських бібліотек дуже зручні в користуванні, вони відповідають за розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, у тому числі розвиток й управління центральною базою даних. Як правило, сайти бібліотек виконують функції маркетингу та розповсюдження національних бібліографічних послуг. Для потреб читачів інформацію можна отримати, вибравши одну з найзручніших мов: англійську, іспанську, німецьку, італійську, португальську, російську, арабську, японську або китайську. Так, Національна бібліотека Франції (BnF) єдина серед європейських бібліотек

надає можливості читачеві працювати з сайтом на будь-якій з вище згаданих дев'яти мов. Інші бібліотеки пропонують на вибір, як правило, дві-три мови.

В кожній європейській бібліотеці працює безкоштовна віддалена довідкова служба. Вона надає довідки про документи на будь-які теми та повідомляє читачеві фактичні дані (біографічні, про події, в цифрах або датах). Якщо у читача є потреба отримати копію якогось документа, цю проблему йому допомагає вирішити так звана *комерційна служба* (оскільки ця послуга відноситься до переліку платних), яка виконує копіювання документів, що зберігаються в бібліотеці в різних форматах та на багатьох видах носіїв. При потребі інформація надсилається читачеві поштою. Обслуговування цією службою відбувається також на декількох мовах. Майже всі центральні європейські бібліотеки є історичними пам'ятками культури та мистецтва.

Сучасні європейські бібліотеки виконують соціальні ролі: бібліотека як місце зустрічі; бібліотека як місце навчання; бібліотека як місце натхнення та дозвілля; бібліотека як місце активних дій. Вони приваблюють громадян не тільки багатими зібраннями літератури, але й можливістю користування найсучаснішою інформаційною аудіо-продукцією. Завдяки виставковій та музейній діяльності, залученню найвідоміших письменників і діячів культури на масові заходи бібліотеки стали улюбленим місцем зустрічей та спілкування людей різного віку. Спеціально для них створюються затишні куточки для відпочинку, де можна обговорити новинки літератури та познайомитися з книгознавцями. Основний принцип, за яким функціонують бібліотеки, – це працювати більше з людьми, ніж з книгами.

Активно впроваджують інноваційні ідеї та інтелектуальні продукти (послуги) бібліотеки Німеччини. Так, у 2015 р. найкращою бібліотекою було визначено *Публічну бібліотеку міста Кельн*. Цим відзначили її сміливість у реалізації незвичних медіапроектів і стратегію перетворення бібліотеки-книгосховища на міжкультурне місце зустрічей. Як було зазначено на сайті Німецької бібліотечної асоціації, щодо кандидатів основними критеріями були якість та інновації роботи з користувачами, інноваційні послуги, майбутні орієнтації тощо²⁹.

Бібліотека вже давно відома на всю Німеччину своїми вдалими ідеями. Співробітники проводять навчання користувачів сучасним медіа, організовують культурні заходи та виставки. Основне завдання бібліотекарів вбачають у тому, щоб книги швидше дійшли до читача. Якщо те чи інше видання привернуло увагу публіки чи преси, воно має бути відразу закуплене, оброблене та надане відвідувачам. Наприклад, у *міській бібліотеці Мюнхена* на першому поверсі встановлений книжковий стелаж у вигляді торта, а виставка так і називається «Торт бестселерів», де представлені книги-бестселери згідно з рейтингом журналу «Шпігель». Відразу після того, як списки з'являться в щотижневих

²⁹ Польова В. Німецька Бібліотека року — 2015: інтерв'ю з директором публічної бібліотеки м. Кельн пані Хеннелоре Фогт. /В. Польова //Бібліотечний форум України. - 2015. - №2. - С. 45—48.

журналах або в щоденних національних газетах, бібліотеки закупають ці бестселери та роблять їх в максимально короткий термін доступними для своїх користувачів. Цікаво, що пошарпаних книг у німецьких бібліотеках немає. Всі вони мають вигляд, немов щойно з магазину. Це тому, що обкладинки за допомогою спеціального пристрою покриваються плівкою, а після повернення книги в бібліотеку обов'язково протирають її вологою серветкою. Але як тільки все ж таки видання набуває «нетоварного вигляду», воно вилучається з користування, але не викидається – такі книги безкоштовно роздаються всім бажаючим під час читацьких конференцій або зустрічей з письменниками, що проводяться в бібліотеці. Завдяки цьому все більше користувачів залучається до читання.

Німецькі бібліотеки виконують функцію важливих центрів безперервної освіти. Відповідно до цього пріоритетного напрямку роботи в міських бібліотеках Німеччини посилюється пропаганда читання та інформаційна підтримка навчального процесу. До нового спрямування в освітньому процесі в Німеччині все частіше застосовується такий термін як *бібліотечна педагогіка*, за аналогією з такими поняттями, як музейна та театральна педагогіка.

Виходячи з вимог сучасності, німецькі бібліотеки поставили перед собою завдання зробити освітні послуги доступними для різних вікових груп читачів: дітей, підлітків, студентів, дорослих та літніх людей. Сьогодні головною метою бібліотек стало визначення конкретних потреб та інтересів різних груп читачів, ініціювання, підтримка та супроводжування процесу навчання. Програми німецьких бібліотек передбачають прищеплення читачам інформаційних навичок, надання спеціальної підтримки іммігрантам з вивчення німецької мови³⁰.

У деяких німецьких бібліотеках друковані книжки зовсім відсутні, але читачі відвідують бібліотеки задля спілкування з іншими читачами, обміну думками, враженнями, щоб попрацювати з електронними книжками тощо. У німецьких бібліотеках діє дуже популярний та цікавий проект – «Зв'язок поколінь». Його суть полягає в тому, що школярі та студенти навчають Інтернет-технологіям людей похилого віку. Крім того, молодь час від часу проводить майстер-класи з бібліотекарями стосовно впровадження новітніх технологій у роботу бібліотеки. Також читачі виступають в ролі оферентів (тобто тих, хто робить пропозиції). Тому бібліотекарям дуже легко стежити за інтересами своїх читачів та оперативно реагувати на їх запити. Завдяки цьому між бібліотекарем і читачем існує емоційна взаємодія. Бібліотекарі, у свою чергу, проводять семінари, цікаві майстер-класи та презентації (наприклад, «Як створити свій перший блог», «Оцифровка фотографій», «Створення фотокниги» та ін.). До речі, в українських бібліотеках існує 2 види навчання: аудиторна та самостійна, а в бібліотеках Німеччини, крім цих, існує ще один вид – навчання із супроводом. У цьому виді навчання бібліотекар не тільки

³⁰ Диха С. В., Молчанова С. А. Інноваційні форми роботи з читачами в бібліотеках світу // http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2016/dyh_inn.htm

виконує консультативну функцію, але й допомагає читачеві. У багатьох німецьких публічних бібліотеках проводяться Дні креативу (третя роль бібліотеки – це бібліотека як місце натхнення та дозвілля), тому бібліотекарі створюють максимально комфортні умови для своїх читачів: у читальних залах є автомат з кавою, зручні меблі та ін. Завдяки цьому читач відчуває себе комфортно³¹.

До бібліотек приходять не тільки за знаннями, але й для того, щоб зробити щось самостійно, наприклад, оцифрувати книжки, старі платівки, завантажити на смартфон бібліотечні книжки та ін. Часто приходять батьки із зовсім малими дітками, для яких бібліотекарі організують розвиваючі ігри. Одна з форм роботи бібліотеки як місця активних дій – це «зустрічі майстрів». На такі «зустрічі» приходять жінки різного віку, п'ють чай, в'яжуть, а потім ці речі продають на ярмарку, яку теж організують бібліотекарі. Виручені гроші йдуть на благодійність.

Університетські бібліотеки Німеччини сьогодні – це, насамперед, ефективне та продуктивне використання потужних фінансових ресурсів; типові відремонтовані приміщення; фундаментальні колекції документів на традиційних та електронних носіях; максимальний комфорт для роботи як для працівників, так і для користувачів; автоматизація технологічних процесів обробки документів й обслуговування відвідувачів; надання можливості доступу до повнотекстових електронних баз даних з прикладних наук і мережі Інтернет; можливість копіювання документів і трансформування їх в електронному вигляді; стабільність і високий професійний рівень кадрового потенціалу; зручний для користувачів режим роботи; збереження та примноження кращих бібліотечних традицій.

Університетська бібліотека «Фольксваген-Хаус»(Берлін) нараховує 3 млн примірників документів, 400 тис. з яких – у відкритому доступі. У книгозбірні обладнано 715 місць для читачів, 300 з яких під'єднано до мережі Інтернет та ще додатково забезпечена можливість підключення 300 ноутбуків. Слід зазначити, що місця для читачів розташовані невеликими групами (10-20) та чергуються зі стелажми з книгами, на всіх поверхах бібліотеки є представники керівництва. Штат працівників нараховує 160 чоловік. До послуг користувачів дві зали для прослуховування звукових записів та перегляду зображень на різних електронних носіях. У сховищі користувачі мають можливість зняти копії із раритетних видань, використовуючи спеціальний ксерокс, який дозволяє виготовити якісні копії, не притискаючи книгу до апарата. На високому технологічному рівні спроектовано систему автоматичної доставки замовлень. Тут працює чотири ліфти, які розташовані у різних частинах приміщення та з'єднані між собою транспортером по периметру першого поверху. Контейнери для транспортування книг можуть бути доставлені із будь-якого поверху чи його частини в іншу частину приміщення.

³¹ Герасюта Т. Бібліотеками Німеччини: враження переможця Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року — 2012". /Т. Герасюта //Бібліотечний форум України. - 2013. - №4. - С. 28-31.

Щодня бібліотека видає користувачам 2,5 тис. документів. Замовлення на видання із закритого сховища виконуються протягом години. Можна взяти книгу з відкритого доступу бібліотеки або повернути її туди, скориставшись не лише послугами бібліотекаря, але і зробити це за допомогою спеціальної машини, яка автоматично зчитує штрих-код із читацького квитка та фіксовану інформацію із спеціального чіпа з інформацією, що вноситься при технічній обробці документа. Машини для запису книг користувачам є новими для бібліотек Німеччини, однак ними користувались ще в 2000 р. в бібліотеках США.

Корисно ознайомитися також з досвідом бібліотечно-інформаційного обслуговування **Швеції**. Всі книгозбірні країни, різних типів і видів, відкриті для бажаючих, навіть бібліотека уряду. Багато бібліотек відкриті 7 днів на тиждень. Записатися у шведську бібліотеку на літо можуть іноземні туристи – всі, у кого є посвідчення особи з фотографією. Сьогоднішня шведська бібліотека досить відрізняється від тієї, що була навіть 15–20 років тому. Всі процеси роботи автоматизовані. Читач має єдиний читацький квиток і може користуватися будь-якою бібліотекою. У даний час згідно з дослідженнями, бібліотеки пропонують своїм читачам через Інтернет 92–93 % інформації, і тільки 7–8 % зберігається в бібліотеках на паперових носіях. Серед популярних заходів – «Бібліотечні дні», які щорічно проводяться в різних містах країни з обговоренням наболілих проблем, вивченням зарубіжного досвіду щодо їх подолання. Проводяться різні акції (наприклад, «Я люблю бібліотеку», «Друзі бібліотеки»), випускаються листівки, щомісячні газети. Активно впроваджуються у практику роботи бібліотек відеолекторії, електронні виставки, інтерактивні форми – поліфонічні мозаїки нової літератури, періодичних видань, фанклуби, дефіле, бліц-інтерв'ю, «кашпо» запитань тощо³².

Масові заходи в бібліотеках Швеції проводяться постійно, запрошуються автори книг, організуються різноманітні лекції і дискусії з актуальних проблем, влаштовуються фестивалі, свята тощо. На ці заходи урядом чи благодійними фондами виділяються додаткові кошти. Функції бібліотеки дуже різноманітні: розвиток бібліотечної системи, підтримка вищої освіти, матеріальне заохочення, стимуляція нових форм і методів роботи³³.

У Стокгольмі будівлі бібліотек мають символічне значення. Наприклад, університетська книгозбірня має форму корабля, на борту якого є книги – джерела знання, і прямує цей корабель в океан інформації. Бібліотека забезпечена найсучаснішою технікою і має всі можливості для надання ефективної допомоги користувачам в отриманні будь-якої інформації. Зелені куточки, м'які меблі, мінімум заборон – все це робить бібліотеку дуже привабливою. У розпал навчального року в черзі тільки, щоб зайти в бібліотеку, стоять понад 200 осіб! Це говорить про помилковість думки, що з

³² Пашкова В. Бібліотечна справа у Швеції: перше десятиріччя XXI століття. /В. Пашкова //Бібліотечний форум України. - 2011. - №3. - С. 27-30.

³³ Пашкова В. Найдемократичніші бібліотеки — у ... королівстві /В. Пашкова //Бібліотечний форум України. - 2011. - №1. - С. 43-48.

появою Інтернету і провадженням комп'ютеризації зменшується кількість читачів у бібліотеці. До речі, не лише академічні бібліотеки користуються великим попитом, але й спеціальні, національні тощо. Від моменту відкриття та до пізнього вечора сюди йдуть читачі: різної статі, різного віку, різного походження. Для покращення обслуговування читачів та активізації роботи з проблем бібліотек створюються проблемні групи, які працюють над проектами і займаються підвищенням кваліфікації бібліотекарів.

Бібліотеки у Швеції – найдемократичніші заклади з усіх установ культури. У бібліотеку може прийти кожен і сидіти там, читати журнали і газети, брати книги додому, користуватися комп'ютерами, отримувати консультації, – і все це безкоштовно. Вся робота бібліотек спрямована, перш за все, на залучення громадян до читання. З самого раннього дитинства кожний мешканець Швеції знає, що його чекають в бібліотеці. Там він знайде всю необхідну інформацію, із задоволенням проведе своє дозвілля, зустрине розумного, доброго і уважного порадирика – бібліотекаря. Бібліотеки відкриваються усюди. Вони є навіть в метро. Більш того, у вітринах промтоварних магазинів є, наприклад, реклами: манекен у прекрасній біжутерії читає книгу. Таким чином, сьогодні Швеція робить все, щоб бути найбільш читаючою країною світу.

Не відстає від Швеції і **Данія**. Що передусім упадає у вічі при відвідуванні бібліотек Данії, так це велелюдність. У місті Орхус, населення якого становить 303 тисячі, 60 % громадян є користувачами бібліотек. Рівень видачі сягає 13,5 документа на душу населення. Це найбільший показник популярності бібліотек серед населення у світі³⁴. Звичайно, серед складових успіху данських бібліотек – державна політика в галузі бібліотечної справи, значне муніципальне фінансування, високий технічний рівень бібліотечного обслуговування і постійна турбота про користувача. Національний уряд надає фінансування у вигляді блокових грантів для кожного муніципалітету. Місцева влада може лише висловити свою думку з приводу роботи бібліотек, але не має права втручатися в їх діяльність. Бібліотека використовує свій річний бюджет так, як вважає доречним. Це надає бібліотекам гнучкості у витратах, у прийнятті рішень щодо придбання документів, визначенні кількості персоналу і режиму роботи.

Книгозбірні Данії досить активно займаються проектною діяльністю, яка спрямована на впровадження інноваційних технологій з метою створення нових видів послуг для користувачів. Наприклад, «Трансформаційна лабораторія» – проект, котрий змінив саме уявлення про бібліотеку. У центрі читацької зони проводяться експерименти. Кожні 5-6 місяців простір її змінюється, наповнюється новим тематичним змістом. Для розроблення та впровадження проектів лабораторії активно залучаються читачі бібліотеки, яким дають можливість самореалізовуватися. Такими спільними творчими проектами вже стали імпровізований сквер, музична студія, літературне кафе. Наприклад, читацька зона трансформована в «Кімнату новин», яка облаштована сучасним

³⁴ Пашкова В. Найдемократичніші бібліотеки — у ... королівстві /В. Пашкова //Бібліотечний форум України. - 2011. - №1. - С. 43-48.

технологічним обладнанням: інформаційною колоною, плазмовими панелями, сенсорними моніторами, які дозволяють зробити послуги бібліотеки більш інформативними, видимими і доступними. Щоб привернути увагу користувачів, було розроблено інформаційну галерею, на дисплеях у читацькій зоні дають постійно оновлювану інформацію для відвідувачів.

Велика увага приділяється в бібліотеках Данії соціологічним дослідженням, які передують розробці та реалізації будь-якого бібліотечного проекту. Наприклад, шляхом дослідження було виявлено, що 40 % мешканців м. Орхус не вміють користуватися комп'ютером. Тому в кожній бібліотеці організовано безкоштовні курси з навчання навичкам роботи з ПК. Статистичні дані також використовуються для визначення інноваційних форм роботи з читачами. Зокрема, за результатами аналізу статистичних показників діяльності бібліотек розроблена програма залучення до читання дітей віком 7–12 років та пенсіонерів віком за 55, де передбачено комплекс заходів по роботі з майбутніми батьками та з дитячими садочками (бібліобуси часто виїжджають у дитячі садочки). Для пенсіонерів створюються зручні зони, їх запрошують на безплатні курси користувачів ПК, на зустрічі з популярними письменниками. У даний час в Орхусі діють 15 різних проектів, зокрема: «Послуги бібліотек для дітей», «Послуги для підлітків», «Нові методи аналізу» та ін., для розробки проектів бібліотекарі залучають користувачів. Цьому сприяє застосування методології розробки та реалізації проектів Scrum, завдяки котрій встановлюється зворотний зв'язок за результатами впровадження інновації³⁵.

Сьогодні публічні бібліотеки Данії є «бібліотеками без бар'єрів», сучасними соціокультурними центрами громади. Вражають не тільки площі приміщень бібліотек, але й організація бібліотечного простору. Максимум зручності та комфорту для користувачів будь-якого віку, водночас, мінімум формалізму в обслуговуванні. Безкоштовний єдиний електронний читацький квиток, автомати самообслуговування, що проводять автоматичну реєстрацію при поверненні чи видачі документа, зчитуючи його код і код читацького квитка, автоматична стрічка-конвеєр, сортує повернені книги за галузями знань (у головній публічній бібліотеці м. Орхус); багато книг, музичних записів і фільмів, багато іграшок і великі площі для ігор дітей, сервісні центри «Сітізен-сервіс», де можна отримати відповідь на будь-яке запитання стосовно життя міста, отримати паспорт, права водія, зареєструватися. «Сітізен-сервіси» ввійшли в структуру публічних бібліотек завдяки проведеному муніципалітетом вивченню думки населення щодо розміщення сервісних центрів саме в бібліотеках.

Якщо місто порівняти з живим організмом, то бібліотека — мозок міста, або «третє місце» (цю назву вжив відомий філософ ХХ сторіччя Рей Олденбург) – тобто, це простір, де людина бажає побути після роботи і дому, це простір між ними³⁶. Наприклад, у публічній бібліотеці маленького містечка

³⁵ Петрина Н. Сучасне і майбутнє бібліотек Королівства Данії. /Н. Петрина //Бібліотечний форум України. - 2008. - №1. - С. 44-47.

³⁶ Пашкова В. Найдемократичніші бібліотеки — у ... королівстві /В. Пашкова //Бібліотечний форум України. - 2011. - №1. - С. 43-48.

Хьйоринг стелажі з книгами не стоять прямими рядами (так відвідувачі відчують себе комфортніше). Створені умови, щоб користувач був поза зоною видимості бібліотекаря. Організовано так звані «полуничні галявини». Документи розташовані по всьому просторі бібліотеки і таким чином приваблюють увагу користувачів. Незважаючи на автоматизацію бібліотечних процесів, кількість персоналу бібліотеки не зменшується. Працівники покращують, розвивають бібліотеку, застосовуючи всі тонкощі бібліотечного маркетингу. Тут організована доставка книг додому, працює мобільна бібліотека, при бібліотеці є кав'ярня.

Бібліотеки **Польщі** перетворилися на сучасні інформаційно-дозвіллієві центри громади, де постійно проводяться літературні зустрічі, працюють різні клуби за інтересами, комп'ютерні курси тощо. Цікавим є той факт, що 90% масової роботи в них виконують волонтери, а не бібліотекарі³⁷. Напевно, що саме цьому потрібно навчитися у польських колег, які, до речі, не мають планів зі статистичними показниками, хоча фінансування також відбувається з місцевого бюджету. В інтернет-центрі Варшавської бібліотеки завжди є користувачі, багато дітей приходять, щоб взяти нові відеоігри та диски з фільмами. Це пояснюється тим, що в Польщі дуже суворо діє закон про використання ліцензійних дисків, саме тому в бібліотеках дуже багатий медіафонд. Бібліотеки не лише закупають самі, але й приймають від громадян такі диски. І поляки із задоволенням, переглянувши новий фільм, несуть його до бібліотеки, щоб взяти собі щось новеньке. Та й ціна книг у Польщі не всім по кишені, саме тому в бібліотеках немає проблеми із залученням нових користувачів.

У роботі з читачами в польських бібліотеках проводяться численні заходи для дітей та батьків, групові заняття в мультицентрі, програми "Бібліотека на пленері" – заходи за межами бібліотеки та багато іншого. Дуже популярні у польських колег нічні бібліотечні акції та заходи – «Ніч чарівниць», «Ніч з Гаррі Поттером», «Ніч детективів».

Ведеться активна проектна діяльність, завдяки перемозі в конкурсі проектів фундації Бертельсмана, у Вроцлаві відкриті знамениті мультицентри. Особливо цікавий проект «На добрий початок»: кожен новонароджений вроцлавлянин ще в пологовому будинку стає читачем бібліотеки (молодій мамі видається спеціальний інформаційний пакет з читацьким квитком для малюка, першою книжкою та порадами для батьків). Ще один проект, який робить бібліотеку популярною, – ініціатива "Культурна облігація". Власник читацького квитка бібліотеки має знижки (від 5 до 40%) в 77(!) установах міста – партнерах бібліотеки: театрах, книгарнях, видавництвах, зоопарку, кінопалаці, спортивних комплексах, аквапарку, магазинах, піцеріях і кав'ярнях.

Взагалі, в Польщі діє багато проектів, один з яких — електронний автобус, який їздить територією воєводства. За його допомогою працівники читалень невеликих містечок і сіл мають можливість навчатися й надавати послуги

³⁷ Лесняк Т. Бібліотечна освіта в Польщі: система, приклади функціонування, спроба оцінки. //Т. Лесняк //Бібліотечний форум України. - 2012. - №1. - С. 38-42.

мешканцям цих населених пунктів. Кожна бібліотека має локальну мережу між своїми комп'ютерами, а також безплатний для читачів вихід в Інтернет.

У **Хорватії** існує велика мережа бібліотек, що включає одну національну бібліотеку, 200 публічних, понад 1 тисячу шкільних і 6 університетських.

Національна бібліотека в Загребі – перша національна бібліотека Хорватії, яка була заснована в 1607 р. У ній зберігається понад 3 мільйони найменувань, у тому числі й рукописні книги Х століття, твори аудіовізуального мистецтва та графіка. Тут працює онлайн-сервіс «Спитай у бібліотекаря», через який здійснюється взаємодія бібліотек на національному і міжнародному рівнях. Проводяться освітні програми для користувачів бібліотек, щотижневі воркшопи та презентації, туристичні екскурсії по Національній бібліотеці (понад 1 тисячу туристів щороку), програми для студентів і представників інших бібліотек. Працюють тематичні портали та віртуальні виставки, портал старих хорватських газет і журналів.

У 2015 р. відкрився Національний репозиторій, в якому зберігаються всі дипломні роботи хорватських студентів і дисертації. Бібліотеки співпрацюють з Міністерством культури та Міністерством освіти, надають їм дані для створення онлайн-виставок. Портал Хорватської наукової спільноти забезпечує покращення доступу до наукової інформації. Цей проект фінансується Міністерством освіти та Європейським Союзом. Його головна мета – надати можливість науковцям і студентам користуватися базами даних, забезпечувати можливості пошуку всіх ресурсів з одного джерела. Також працює портал інтегрованої бібліотечної системи, портал каталогізації та кваліфікації, портал для видавців й авторів, котрий надає змогу відстежувати рух книг у всіх бібліотеках країни та заробляти на цьому, оскільки Міністерство культури платить авторам за використання книжок.

Словенська бібліотечна асоціація налічує понад 1300 регіональних бібліотек. Її головна мета – покращення розвитку професійної сфери бібліотечних сервісів, підвищення ролі бібліотеки у суспільстві. У Словенії працює 251 бібліотека, з них 82 – академічні.

Бібліотека університету в Мариборі підтримує освітні та науково-дослідні програми, допомагає молодим науковцям знаходити потрібні джерела. Створений нею каталог «Codex+» об'єднує в собі бібліографічні каталоги з базами даних та пропонує різноманітні інструменти пошуку. Мобільна версія баз даних має налаштування «Моя бібліотека», завдяки котрому можна подовжити термін користування матеріалом, переглянути історію видачі книжок, зарезервувати матеріали, які зберігаються в інших бібліотеках. У Словенії багато корисних бібліотечних сервісів. Служба «UM.NIK» забезпечує одночасний пошук електронних і друкованих джерел, доступ до повних текстів та інформації про бібліотечні джерела. Сервіс «DKUM» – це об'єднаний доступ до електронних інформаційних джерел і докторських дисертацій. «BASE» – доступ до академічних документів дослідницьких інституцій.

Депозитарій надає можливість перегляду цифрових матеріалів і спеціальних зібрань, доступ до електронних книжок англійською мовою. Електронні книжки можна на деякий час завантажувати на читальні пристрої за

допомогою бездротового доступу, замовляти матеріали з бібліотек, роздруковувати тексти з мікроплівок.

Національна бібліотека Румунії – головна наукова бібліотека країни., яка розташована в Бухаресті. Має свій цікавий веб-сайт з каталогами й базами даних: інтернет-каталог BN; традиційний віртуальний каталог – Book-a-Book, Національна бібліографія, бібліографія СІР, колективні каталоги, наукові бази даних, ROAD - Каталог ресурсів відкритого доступу.

Інноваційні технології інформаційно-бібліотечного обслуговування знайшли місце в роботі бібліотек Білорусі. Модернізація бібліотек, заснована на заміні традиційних технологій на автоматизовані, дозволяє охопити всі аспекти діяльності бібліотеки, підвищити якість інформаційного обслуговування користувачів. Одне з основних напрямків технологічних змін – використання нових прийомів і методів організації інформаційного обслуговування користувачів, впровадження нових інформаційних технологій. Організація доступу до електронних ресурсів являє собою самостійний компонент формування інформаційного середовища. Важливим її елементом став інформаційний сайт бібліотеки, який надає можливість використання електронного каталогу, інтернет-ресурсів, віртуальних сервісів.

Державна установа «Білоруська сільськогосподарська бібліотека ім. І.С. Лупіновича» Національної академії наук Білорусі (БілСГБ) – національний інформаційний центр з сільського і лісового господарства, продовольства, харчової промисловості, природних ресурсів. Вона є національним інформаційним центром агропромислового комплексу, провідною науковою галузевою бібліотекою, основним національним сховищем галузевих інформаційних ресурсів, Національним центром Міжнародної інформаційної системи ООН з сільського господарства і продовольства FAO AGRIS, центром національного міжбібліотечного абонементу та центром доставки документів із зарубіжних інформаційних центрів Міжнародної мережі національних сільськогосподарських бібліотек FAO AGLINET, бібліотекою-депозитарієм документів ФАО в Білорусії, центром координації інформаційних ресурсів в АПК Білорусі.

У комп'ютерах бібліотеки підтримуються і поповнюються більше 40 бібліографічних, реферативних, фактографічних, повнотекстових та експертних баз даних (БД), в яких містяться понад 20 млн записів і мільйони сторінок повних текстів.

БілСГБ пропонує своїм користувачам:

- нову безкоштовну послугу з перевірки текстових електронних документів на наявність запозичень з використанням системи «Антиплагіат». Ця система призначена для перевірки навчальних, наукових та авторських робіт на коректність цитування, наявність недобросовісних запозичень з різних джерел, визначення ступеня оригінальності робіт. Послуга включає пошук текстових запозичень у відкритих джерелах мережі інтернет, а також по колекціях: дисертацій Національної бібліотеки Білорусі (НББ), дисертацій та авторефератів Російської державної бібліотеки, наукової електронної

бібліотеки eLIBRARY.RU, документів «Патенти», ЕБС «Університетська бібліотека online», «БібліоРоссіка», видавництва «Лань»;

- доступ до енциклопедичного мультимедійного ресурсу видавництва Horticulture Compendium CAB International (Великобританія), провідного світового видавництва, яке спеціалізується на випуску наукової літератури сільськогосподарської тематики і суміжних областей. Це унікальний, енциклопедичний ресурс з садівництва, де представлена інформація про сільськогосподарські культури, вирощувані в умовах помірної, тропічної і субтропічної клімату. Включає деталізований опис понад 200 культур, короткий опис понад 700 видів шкідників, глосарій складається з 16 тис. термінів. Наукова інформація зібрана незалежними експертами даної галузі науки;

- доступ (безкоштовно) до повних текстів дисертацій електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки (ЕБД РДБ). ЕБД включає повні тексти дисертацій і авторефератів дисертацій, захищених на території Російської Федерації з усіх галузей знань, в т.ч. по сільському господарству. Налічує близько 900 тис. повних текстів російською мовою, щорічне поповнення становить близько 30000 дисертацій (включаючи 20000 кандидатських і 10000 докторських);

- доступ до бази даних Polpred.com. Polpred.com – огляд ЗМІ. Архів важливих публікацій збирається вручну. База даних з рубрикатором: 53 галузі / 600 джерел / 8 федеральних округів РФ / 235 країн і територій / головні матеріали / статті та інтерв'ю 13000 перших осіб. Щодня тисяча новин, повний текст російською мовою. Мільйони сюжетів інформагентств і ділової преси за 15 років. Polpred.com відкритий з усіх комп'ютерів бібліотеки та внутрішньої мережі;

- доступ до Електронної бібліотечної системи Znanium.com;

- персональне онлайн-інформування про нові надходження документів з питань АПК з електронного каталогу БілСГБ. Заповніть ЗАЯВКУ <http://belal.by/>;

- бази даних CAB Abstracts - The World's Leading Agriculture Database - міжнародна інформаційна система по сільськогосподарським наукам і технологіям;

- доступ до бази даних ProQuest Dissertations & Theses ProQuest Dissertations & Theses - найбільшої мультидисциплінарної повнотекстової бази даних докторських і магістерських дисертацій, захищених в 88 країнах світу з 1861 року і по теперішній час. База даних доступна в зоні персонального обслуговування бібліотеки;

- доступ до електронної бази даних китайських наукових журналів по сільському господарству – China Academic Journals Full-text Database (D - Agriculture). Тематичний пошук здійснюється англійською мовою, повні тексти статей подано на китайською та англійською мовами;

- онлайн-доступ до електронної бази даних Unasyuva - база даних з лісівництва. Включає повні тексти журналу Unasyuva за весь період створення з 1947 року по теперішній час. Ведеться Продовольчою і сільськогосподарською

організацією Об'єднаних Націй (ФАО). Англійською, французькою, іспанською мовами.

Завдяки цікавим інформаційним матеріалам на сайті *Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук Білорусі* (ЦНБ НАН Білорусі), їх постійної актуалізації, кількість відвідувань бібліотеки в режимі онлайн з кожним роком збільшується (наприклад, у 2012 р. – 1,9 млн. відвідувань, в 2013 р – 3,6 млн.). Як своєрідна цікавинка, з 2012 р. з ініціативи співробітників створена і розміщена на сайті бібліотеки база даних «Національна академія наук в засобах масової інформації», що включає публікації в газетах, журналах, інтернет-ресурси, пов'язані з Національною академією наук Білорусі.

Електронний каталог, представлений в Інтернеті, дає можливість віддаленого доступу до інформації з персональних комп'ютерів, розташованих за межами бібліотеки. ЦНБ НАН Білорусі перша в країні надала таку послугу – замовлення літератури через електронний каталог в режимі реального часу з будь-якого автоматизованого робочого місця, що має вихід в Інтернет і в будь-який час.

Загалом в бібліотеках Білорусі в останнє десятиріччя запроваджені наступні інноваційні послуги:

- електронна доставка документів (ЕДД). З появою електронних інформаційних ресурсів цей вид бібліотечного сервісу набуває якісно нового значення, дозволяє значно скоротити тимчасові рамки отримання інформації користувачем;

- організація віртуальних довідкових служб як перспективний напрямок (з 2006 р);

- застосування форми надання інформації в режимі віддаленого доступу: електронна доставка документів, віртуальна довідкова служба, розсилка інформації з використанням «функції оповіщення» (електронна пошта, RSS-стрічка);

- впровадження такого виду інформаційного обслуговування як пряме підключення наукових установ НАН Білорусі до зарубіжних інформаційних ресурсів. Співробітники інститутів, які є читачами ЦНБ НАН Білорусі, отримали можливість звертатися до зарубіжних баз даних й отримувати необхідну інформацію, не покидаючи свого робочого місця;

- запуск Національною бібліотекою Білорусі проекту віртуального читального залу (ВЧЗ) (з 2008 р);

- впровадження інформації для власників за системою вибіркового поширення інформації (ВПІ) на якісно новому рівні. ВПІ як форма інформаційного обслуговування існує вже не одне десятиліття, раніше проводилося в ручному режимі з використанням картотек, перфокарт і ін. А в останні роки створюються автоматизовані системи, застосовуються веб-технології, що дозволяє здійснювати регулярну автоматичну розсилку сповіщень по мірі відновлення баз даних по заданому користувачами профілем;

- ЦНБ НАН Білорусі ввела в дослідну експлуатацію автоматизовану інформаційну систему контролю книжкового фонду на базі RFID-технологій,

що забезпечує контроль і моніторинг бібліотечного фонду при виконанні співробітниками бібліотеки технологічних операцій обліку, зберігання, видачі документів й обслуговування читачів. Запроваджене програмне забезпечення із залученням сучасних радіочастотних технологій дозволяє здійснювати повний автоматичний контроль подій, пов'язаних з переміщенням об'єктів бібліотечного фонду та читачів бібліотеки, мінімізує ручні операції з фіксування подій, пов'язаних з цими переміщеннями. При цьому система пов'язана з діючими засобами автоматизації і забезпечує незмінність основних технологічних процесів роботи співробітників бібліотеки;

- створення в вузах Білорусі електронних бібліотек, які надають доступ до різноманітної навчальної та наукової інформації.

За результатами дослідження, певні інновації запроваджено в систему інформаційно-бібліотечного обслуговування бібліотеками Російської Федерації. Зокрема, одна із найбільших наукових бібліотек, *Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії*, працює як центр Міжбібліотечного абонементу і електронної доставки документів, виконуючи замовлення на літературу з науки і техніки та, частково, сільського господарства, медицини й економіки. Приймаються замовлення на вітчизняну та зарубіжну науково-технічну літературу як в традиційному режимі (видача оригіналів, мікрокопій), так і електронному (надання електронних копій). Функціонує віртуальна довідкова служба.

Бібліотека Академії наук Російської Федерації надає такі інформаційні послуги, як пошук і відбір інформації з використанням ресурсів глобальних мереж; надання довідкової інформації щодо роботи в Інтернеті; пошук інформації за базами даних на різних видах носіїв; електронні розсилки; виконання бібліографічних і фактографічних довідок широкої тематики та різної складності пошуку; підготовку тематичних списків літератури та ін. Надаються індивідуальні і групові консультації з основ навігації в мережі та використання пошукових систем Інтернет, навчання роботі з програмами Netscape, Explorer; консультації з питань зберігання бібліотечних, архівних і музейних фондів.

Федеральна державна бюджетна установа Бібліотека з природничих наук РАН очолює одну з самих значних і складних за структурою галузеву централізовану бібліотечну систему ЦБС Росії. В її складі понад 100 бібліотек (51 з яких є відділами БПН РАН), які обслуговують біля 150 академічних інститутів, включаючи Пуцинський, Черноголовський, Троїцький наукові центри та НДІ регіональних наукових центрів. Постійним користувачем бібліотеки може стати співробітник будь-якої академічної установи. Реєстрація постійних користувачів здійснюється в мережевому режимі в єдиній базі даних. У разовому порядку послугами бібліотеки може скористуватися кожен, хто має посвідчення особистості. Користувачам бібліотеки надається доступ до значної кількості мережевих вітчизняних і зарубіжних електронних ресурсів. Однією із важливих функцій БПН РАН є обслуговування користувачів науковими документами в межах бібліотечного абонементу (МБА). Відсутні матеріали замовляються в бібліотеках РФ і по міжнародному МБА.

Інтеграційні процеси відбуваються не тільки в Європі, вони охоплюють і країни Азії, однією з яких є **Туреччина** – єдина мусульманська країна, яка бере участь в Болонському процесі з 2001 р. Бібліотеки в Туреччині – частина не тільки інформаційного, але, що найголовніше, й освітнього процесу. Вивчення інформаційно-бібліотечного обслуговування цієї країни показало, що бібліотеки зацікавлені у корпоративній співпраці, адже це сходинка на шляху створення зведеної національної колекції. Національна академічна мережа, інформаційні центри, академічні та університетські бібліотеки спрямовують свої зусилля на надання електронної інформації науковим колам.

Першою університетською бібліотекою, яка почала працювати в цьому напрямку, стала Бібліотека Близькосхідного технічного університету в Анкарі. Зараз всі університети підключені до системи UZAKMET – це Анкара, Стамбул і ін. Вони мають вихід на США, Європу через систему TERENA. Трансєвропейська науково-практична мережа. Турецький бібліотечний консорціум теж включений у роботу зі створення банків даних та поширення інформації. Їх основне завдання – спільна розробка методики збору й відбору інформації та її поширення. У цих питаннях Турецький консорціум активно співпрацює з Міжнародною коаліцією бібліотечних консорціумів, яка надає консультаційні послуги для членів коаліції. Ідея створення консорціуму належить ULAKBI-M (Ulusal Akademik Ag ve Bilgi Merkezi). Ця організація ініціювала перший веб зведеного каталогу періодичних видань шляхом об'єднання каталогів ULAKBI-M і METU. Дані увійшли в Світову електронну цифрову бібліотеку. Повні тексти 147 журналів, виданих AP. Мережа працює під керівництвом Ради національної академічної мережевої інформації з наукових і технічних досліджень. На її основі розроблений ресурс TUBITAK EKUAL (тексти і бібліографічні бази даних наукових досліджень в Туреччині), сервіс «Електронні ресурси Національної академічної ліцензії». Похідна позиція – програма ULAKNET працює за законами і правилами Туреччини, що регулює використання та поширення інформації³⁸

Національна бібліотека в Пекіні – це головна наукова бібліотека Китаю з найбагатшими та різноманітними колекціями друкованих та нетрадиційних носіїв інформації. Вона є Національним сховищем публікацій, Національним бібліографічним центром, Національним центром мережі бібліотечно-інформаційних і науково-технічних бібліотек Центром розвитку. Загальна площа – 170 000 м², займаючи 5-те місце серед світових бібліотек.

У 1991 р була створена потужна інформаційно-пошукова система на базі комп'ютера NEC ACOS 630, котра дозволила перебудувати організацію найбільш трудомістких процесів комплектування, каталогізації фондів і книговидачі. Ця робота була розпочата ще в 1975 р, коли бібліотека, творчо використовуючи досвід зарубіжних колег, розробила й частково впровадила автоматизацію деяких бібліотечно-бібліографічних процесів. З 1979 р тут

³⁸Долотова О. Турція: от електронной библиотеки к электронному государству // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 6. – С. 28–30.

широко застосовується машинозчитуваний каталог на магнітних стрічках, що складається Бібліотекою Конгресу США (LC MARC). У 1983 р, з придбанням японського комп'ютера М-150Н, були освоєні багатоаспектний пошук бібліографічної інформації й обмін нею, розпочато ведення атрибутивного словника китайських ієрогліфів для редагування національних текстів та зберігання їх на гнучких магнітних дисках, розроблений китайський формат MARC, покращено доступ до китайських книг більше ніж 300 тис. назв, розпочато комп'ютерну обробку рукописів і рідкісних книг епох династій Сун, Юань, Мін і Цин. З цього ж часу бібліотека виконує функції китайського центру ISDS (International Serials Data System). Створювана автоматизована бібліотечна інформаційна система поділяється на чотири підсистеми: пошуку інформації, обслуговування китайськими виданнями, випуску бібліографічних покажчиків і забезпечення схоронності рідкісних і цінних видань. Вона служить центром, що об'єднує автоматизовані системи найбільших бібліотек країни, допомагає розкривати їхні книжкові фонди не тільки китайською, а й англійською, японською, російською та деякими іншими іноземними мовами. Ця постійно діюча система, побудована з урахуванням особливостей ієрогліфічного письма та класифікаційних схем, що традиційно використовуються в Китаї для обробки літератури, вона є оригінальною розробкою китайських фахівців.

Отримуючи обов'язкові екземпляри всієї друкованої продукції КНР не тільки китайською, але й 24-ма мовами народів і народностей Китаю, Національна бібліотека веде централізовану каталогізацію, видає друковані картки, що складаються на основі оригінальних правил бібліографічного опису, в яких фіксуються, насамперед, назву книги, потім відомості про автора, видавництво, рік випуску, кількість сторінок, формат і вартість видання. Національна бібліотека - великий дослідницький центр в області бібліотекознавства, бібліографії та інформаційної роботи. Основні напрямки досліджень: використання комп'ютерів в бібліотеках КНР для створення уніфікованих баз даних, технологія мікрорепродукування, теорія і практика стандартизації опису та класифікації документів, включаючи раритети, вивчення історії китайської книги, бібліотечної справи й бібліографії, забезпечення збереження фондів.

Серед наукових бібліотек слід **відзначити бібліотеки Китайської Академії сільськогосподарських наук** (340 тис. документів у фонді). Реалізуючи постанову «Про реформу системи науки і техніки», бібліотеки найактивнішим чином сприяють модернізації виробництва, розвитку його наукомістких галузей, впровадження в практику передових технологій, розширення космічних досліджень, розробці нових матеріалів і видів енергії, охороні навколишнього середовища. Особлива увага при цьому приділяється наданню конкретної допомоги промисловим підприємствам, об'єднанням, транснаціональним і трансрегіональним корпораціям, Академії лісівництва (115 тис. документів), Інституту океанології в Циндао (150 тис. документів), Товариства тропічних культур на острові Хайнань (200 тис. документів), котрі

внесли певний внесок у вирішення проблем перебудови аграрного спектру економіки і самозабезпечення країни продуктами харчування.

Великим науковим потенціалом володіють і головні бібліотеки 23 провінцій, 5 автономних районів, на які поділяється сучасна КНР, і 3 міст центрального підпорядкування - Пекіну, Шанхаю, Тяньцзіня. Як приклад можна розглянути діяльність Фуцзянської провінційної бібліотеки в місті Фучжоу на півдні Китаю. Нещодавно вона відзначила своє 85-річчя і переїхала в нову будівлю загальною площею в 22,5 тис. кв. м. Її фонди досягають 3 млн книг і щорічно збільшуються на 90-100 тис; налічується до 20 тис. назв періодики, в тому числі 4 тис. іноземними мовами. При каталогізації літератури використовується оригінальна «Бібліотечна класифікація Китаю» з п'ятьма основними розділами: марксизм-ленінізм-маоїзм, філософія, суспільні науки, природничі науки, загальні довідники. Вони, в свою чергу діляться, на 22 підрозділи, серед яких військова справа, економіка, природничі науки в цілому, фізико-математичні та хімічні науки, астрономія та науки про Землю, біологічні науки, медицина і гігієна, сільське господарство, лісове господарство, транспорт і зв'язок, космонавтика, аеронавтика, екологія й навколишнє середовище. Алфавітні каталоги ведуться по знакам покажчика для відшукування ієрогліфів.

У 1997 р Міністерство культури КНР направило пропозицію в Держплан країни про важливий науково-технічний проект «Створення китайської експериментальної цифрової бібліотеки», в квітні 2000 р було офіційно оголошено про початок його реалізації. Здійснюються й інші проекти по створенню: державної електронної бібліотеки КНР, ЕБ Академії суспільних наук КНР, цифрової бібліотеки Чцін Хуа університету (в Пекіні), електронної бібліотеки при Шанхайській міській бібліотеці; цифрової бібліотеки Шанхайського транспортного університету; ЕБ в провінції Гуан-Дун. Бібліотеки університету Чцін Хуа і Шанхайського транспортного університету йдуть попереду в реалізації зазначених вище проектів.

Однією з найважливіших подій в бібліотечній справі Країни Вранішнього Сонця стала оцифровка ресурсів бібліотек. Ось уже кілька десятиліть **Японія** заслужено користується славою світового лідера високих технологій. Досвід інформатизації японських бібліотек викликає повагу. Перші експерименти по створенню бібліографічних служб в онлайн проведено в Японії ще в 1984 р.

Національна парламентська бібліотека Японії – найбільша бібліотека в Японії, два основних відділення якої знаходяться у Токіо та Кіото. У її зібранні представлено понад 5 млн. томів. Бібліотека складається з 28 відділів.

Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії з 2001 р. проводяться міждисциплінарні дослідження, які являють собою вивчення основних національних політичних проблем, котрі потребують тривалого міжпредметного підходу. Міждисциплінарні дослідження включають обмін думками з експертами та польові дослідження як всередині, так і за межами Японії, а також аналіз інформації з друкованих джерел й електронних ресурсів, зокрема інтернет-інформації. Протягом останніх років практикується також проведення «Міжнародного політичного

семінару», для участі в якому для обміну думками та обговорення питань запрошуються іноземні фахівці.

В університеті Васеда сім бібліотек. Центральна – просто величезна. Система пошуку книг по стертих картонних картках привели б будь-якого нинішнього японського студента в стан шоку. Вони використовують комп'ютерний каталог. 99% книг видаються на абонемент, якщо ні, то їх майже завжди можна копіювати. Копії роблять самі – скрізь стоять автомати для купівлі спеціальних карток для ксероксу. В Токійському університеті Мистецтв Мусасіно (Musashino Art University), побудована двоповерхова універсальна бібліотека за проектом японського архітектора Соу Фудзімото (Соу Фудзімото). Оригінальний дизайн книжкових полиць створює незвичайні спіралі, які захоплюють любителів книг все глибше в світ інформації та натхнення друкованого слова.

Важливим елементом нової бібліотеки є планування її простору. Яскрава характерна риса бібліотеки є ефективність організації бібліотечного простору для пошуку потрібної книги, введення чіткої впорядкованості в їх розташуванні. Спіралевидна ідея організації простору дозволяє міняти розташування книг, не змінюючи при цьому введеної систематизації, і не збиваючи подальшого пошуку за ознаками.

Вартим уваги є той факт, що саме ті країни, у структурі національних бібліотек котрих успішно функціонують дослідні підрозділи, що здійснюють інформаційний супровід процесу прийняття управлінських рішень, відрізняються високим рівнем економічного розвитку та політичною стабільністю.

Національна бібліотека Кореї десять років тому створила загальнонаціональну цифрову бібліотеку, а також бази метаданих статей, книг і рукописів, щоб допомогти громадськості обмінюватися цифровою інформацією через Інтернет. Бібліотека має вбудовану базу даних рукописів академічно або практично цінних ресурсів, що дозволяє користувачам шукати їх в найкоротші терміни через Інтернет. В даний час близько 400 тис. книг зберігаються в рукописній базі даних, вони доступні на сайті бібліотеки.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасні бібліотеки світу в своїй роботі ефективно використовують: потужні фінансові джерела; мають модернізовані та оснащені сучасним обладнанням приміщення; представляють читачеві багатомільйонні колекції документів, зокрема стародруків, на традиційних та електронних носіях; створюють максимальний комфорт для роботи як для працівників, так і для користувачів; автоматизацію технологічних процесів обробки документів й обслуговування відвідувачів; надають можливість доступу до повнотекстових електронних баз даних з прикладних наук і мережі Інтернет; можливість копіювання документів і трансформування їх в електронному вигляді; стабільність та високий професійний рівень кадрового потенціалу; зручний для користувачів режим роботи. Належна увага при проектуванні та оснащенні устаткуванням провідних бібліотек світу приділяється проблемам обслуговування користувачів із обмеженими можливостями, зокрема дітей і вагітних жінок.

Персональні сайти європейських бібліотек зручні в користуванні, відповідають рівню розвитку інформаційних і комунікаційних технологій. Як правило, сайти бібліотек виконують функції маркетингу та розповсюдження національних бібліографічних послуг. Для потреб читачів інформацію можна отримати вибравши одну з найзручніших мов: англійську, іспанську, німецьку, італійську, португальську, російську, арабську, японську або китайську. В кожній бібліотеці працює безкоштовна віддалена довідкова служба. Вона надає довідки про документи за будь-якими темами та повідомляє читачеві фактичні дані (біографічні, про події, в цифрах або датах). Для отримання копії певного документа створено так звану комерційну службу, яка виконує копіювання та доставку документів, що зберігаються в бібліотеці в різних форматах і на багатьох видах носіїв.

Аналіз діяльності сучасних бібліотек світу показав, що серед їх першочергових завдань – створення власних електронних продуктів, розроблення та вдосконалення пошукових інформаційних стратегій, вирішення проблем оцифрування документних ресурсів, запровадження інноваційних засобів і методів захисту інформації при збереженні ефективності доступу тощо. Серед головних критеріїв роботи бібліотек – розширення додаткових бібліотечних послуг з метою забезпечення комфортного обслуговування³⁹.

Структурні зміни та інноваційні процеси, що набувають перманентного характеру, дозволяють сучасним бібліотекам значно розширити та урізноманітнити спектр інформаційно-бібліотечних послуг для задоволення потреб користувачів. Значення пріоритетного напряму роботи бібліотек набуває створення комплексної системи послуг нового рівня, що ґрунтуються на врахуванні інформаційних потреб користувачів. Наукові бібліотеки провідних країн світу, виконуючи основне завдання з інформаційного забезпечення, приділяють значну увагу традиційним паперовим документам і активно впроваджують новітні технології, використовуючи у своїй роботі електронні й традиційні ресурси. Питання гармонізації традиційних та інноваційних технологій досить актуальне. Бажання вижити і не залишитися на узбіччі в епоху інформатизації змусило бібліотеки трансформуватися з книгосховищ у наукові інформаційні центри, використовувати друковані видання та активно формувати електронні бібліотеки, забезпечувати якість послуг і вдосконалювати модель сучасної наукової бібліотеки.

1.4. Організація збереження бібліотечних фондів в країнах світу

Бібліотечні фонди мають матеріальну та духовну цінність. Інформація, що зберігається у книгозбірнях, стала історичним надбанням, основою

³⁹ Бабічева О. Г. Інноваційні методи обслуговування читачів у бібліотеках вищих навчальних закладів Харківського зонального методичного об'єднання / О. Г. Бабічева, О. К. Журавльова // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Том. 19, вип. 1 (11). Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 79–92.

економічного та духовного прогресу суспільства. З огляду на це однією з основних функцій бібліотек є повне розкриття своїх фондів та збереження для нащадків накопичених людством книжкових багатств. Проблема збереження бібліотечних фондів актуальна для всіх країн світу. За різними оцінками в США під загрозою руйнування знаходиться біля 20% бібліотечних фондів. Дослідження, проведені Німецьким бібліотечним інститутом, показали, що в Німеччині в такому стані знаходяться 15% бібліотечних і 20% архівних фондів. В Росії, за приблизними підрахунками, в критичному стані знаходиться біля третини бібліотечних фондів. Завдання зберігання бібліотечних фондів ускладнюється тим, що від першопочатків бібліотеки виконують внутрішньо суперечливу функцію – зберігати фонди, забезпечуючи до них доступ. Таким чином, з одного боку, необхідно зберегти фонди для їх активного використання, а з іншого боку – зберегти, не дивлячись на активне використання⁴⁰. Збереження бібліотечних фондів має на меті забезпечення цілісності та незмінності фізичного стану документів. Це можливо за умов утримання їх у книгосховищах зі спеціальним обладнанням, в умовах оптимального режиму; необхідним є дотримання заходів охорони.

Проблема збереження бібліотечних фондів має світове значення. Міжнародна Федерація бібліотечних асоціацій (ІФЛА) ще в 1984 р. ухвалила програму «Збереження та консервація», спрямовану на розроблення правил зберігання та використання бібліотечних фондів. Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), ухвалені «Директиви можливих міжнародних дій щодо збереження бібліотечних матеріалів». ІФЛА спільно з ЮНЕСКО розробила документ «Планування заходів щодо забезпечення готовності до стихійного лиха, природних катастроф та ліквідації їх наслідків у бібліотеках та архівах». У рамках цього проекту в багатьох країнах світу (Франція, Канада, Японія, Росія, Україна, Індія та ін.) розроблено програми збереження бібліотечних фондів. З 1992 р. ЮНЕСКО розпочало здійснення Програми «Пам'ять світу», яку Генеральна конференція 1993 р. визнала важливою складовою частиною Загальної інформаційної програми. Названа програма спрямована на спільну реалізацію проектів збереження бібліотечних та архівних фондів у різних країнах світу.

Найбільш вагомими науковими дослідженнями з консервації документів проводять: у США – лабораторія Бероу (Річмонд), Національне бюро стандартів (Вашингтон), Інститут хімії паперу (Вісконсін), Вища бібліотечна школа університету (Чикаго), Інститут досліджень паперу (Нью-Йорк); у Великобританії – Наукова лабораторія Британського музею і Королівський коледж; у Франції – Лабораторія криптогамних рослин Національного музею природознавства і Національного архіву; в Італії – Центральна національна бібліотека, Інститут патології книги і Міжнародна рада музеїв; у КНР – Науковий центр по деревині при Раді науково-технічних досліджень; у Росії – РДБ (Науково-дослідний центр консервації документів, НДЦКД), РНБ (Федеральний центр консервації бібліотечних фондів, ФЦКБФ), Бібліотека

⁴⁰ Добрусина С.А. Массовая защита библиотечных фондов//www.aonb.ru/upload/doc/Doc/2008/

Академії наук; а також Національний архів в Індії; Рада науково-технічних досліджень в Австралії та ін.

Аналіз роботи зі збереження бібліотечних фондів показав, що поряд із традиційними технологіями в практику діяльності книгозбірень впроваджуються інноваційні. Розрізняють два підходи до забезпечення збереження документа:

- 1) збереження власне документа;
- 2) збереження інтелектуального змісту документа.

Другий підхід пов'язаний з використанням технологій переформатування, тобто перенесення інформації з одного носія на інший.

Існують плюси і мінуси всіх способів чи технологій збереження фондів.

1. *Класичний*: реставрація книг – це спосіб, який не вимагає великих фінансових витрат і практично може використовуватися як в бібліотеці з багатомільйонним фондом, так і з невеликою кількістю екземплярів;

2. *Різні консерваційні способи обробки літератури*. Одна з основних технологій в аспекті консервації – *нейтралізація надлишкової кислотності*. На думку фахівців в області розробки технологій збереження книжкових фондів, вона не може вирішити всіх проблем, характерних для руйнації колекцій. По-друге, фінансові можливості (та й площі сховищ) власників книг часто не дозволяють виробляти ці роботи повсюди;

3. *Сучасний*. В останні десятиліття ХХ століття прозвучало чимало гучних слів про недовговічність паперу. Викликано це було тим, що стрімко стали розвиватися інформаційно-комунікаційні технології, які активно впроваджувалися в бібліотечне життя, зачіпаючи різні аспекти діяльності і змінюючи звичні догми. Разом з тим, не можна забувати про те, що бібліотеки мають більш ніж 500-річний досвід роботи в створенні, передачі та зберіганні інформації на папері; 60-річний – зберігання інформації в мікрофільмах, а за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – 2–3 десятиліття. Сучасними технологіями для збереження фондів визнані – *мікрофільмування, оцифрування, ксерокопіювання*.

Мікрофільмування займає свою важливу нішу в програмах збереження інформації на непаперових носіях, якщо метою копіювання є забезпечення довготривалого збереження інформації, яку цифрові технології сьогодні гарантувати не можуть. Прекрасним прикладом мікрофільмування є ***Національна і університетська бібліотека Фінляндії***, що займається страхом мікрофільмування своїх фондів з кінця 50-х років ХХ ст. В даний час обслуговування в них читачів мікрофільмами переважає над обслуговуванням традиційними виданнями.

Інші фахівці вважають, що в середовищі використання і забезпечення доступності інформації альтернативи електронному документу не існує! Оцифрування інформації на друкованих носіях і формування фондів електронних документів стає провідною формою їх збереження в світовій практиці. Так, в окремих університетських бібліотеках США 50–60% від загального фонду складають електронні ресурси, 95% журналів мають електронні варіанти. Технологія оцифрування і проблеми, пов'язані з її

впровадженням, розглядаються на багатьох міжнародних конференціях Росії, ІФЛА, Асоціації INFORMATIO консорціум. У той же час виникає першочергове питання про термін служби оптичних дисків. Справа в тому, що залежно від умов зберігання і експлуатації, їх термін зберігання дорівнює від 3 до 100 років (дані результатів професійних досліджень)⁴¹.

Бібліотека Конгресу США використовує повний спектр традиційних методів збереження і переплетення, а також нових технологій, таких як розкислення паперу й оцифрування оригінальних матеріалів для збереження колекції. Ці заходи включають в себе підтримку матеріалів у відповідному середовищі, забезпечення належного догляду й обробки колекцій, а також поміщення їх в безкислотні контейнери для захисту їх від подальшого погіршення.

Національна цифрова бібліотека – гордість Бібліотеки Конгресу США, у цифрову електронну форму переведені унікальні історичні національні колекції: прощальне послання Вашингтона, рукописи Медісона, його мова в записках, закон про права, Конституція штату Массачусетс, відео й аудіозаписи, карти та багато іншого. Ця бібліотека дозволяє зберегти унікальні скарби, що відобразили історичний шлях Америки з одного боку та надавати читачам більш широкий доступ до них як в стінах бібліотеки, так і в мережі Інтернет – з іншого. Для Національної цифрової бібліотеки відбираються колекції, котрі представляють виняткову цінність для освітніх і дослідницьких цілей. Програму фінансує держбюджет, а також приватні пожертвування.

У БКС відскановано близько 60 000 книг, які високо цінуються істориками, письменниками з генеалогії, в рамках першого в історії проекту масового оцифрування книг найбільшої бібліотеки світу. Багато з цих книг настільки старі, що їх небезпечно брати в руки. Відтепер будь-хто, хто хоче більше дізнатися про ранню історію Сполучених Штатів або з'ясувати історію своєї родини, може безкоштовно читати та «скачувати» ці книги.

Книги, видані до 1923 року, вважаються в США суспільним надбанням, оскільки їхні авторські права в Сполучених Штатах минули. Найстаріше видання в цій колекції, що датується 1707 роком, описує судовий процес над двома пресвітеріанськими священиками в Нью-Йорку. Доступ до цих та інших оцифрованих книг можна отримати через веб-сайт каталогу бібліотеки, а також через сайт некомерційної організації Internet Archive (IA), що займається створенням і підтримкою безкоштовної цифрової онлайн-бібліотеки. На додаток до зборів LOC, на сайті IA доступний контент з інших організацій, що входять в міжнародний консорціум Open Content Alliance, який прагне побудувати архів безкоштовних багатомовних цифрових текстових і мультимедійних матеріалів.

Багато з недавно оцифрованих видань з колекції LOC містять важкодоступну інформацію з історії військових частин часів Громадянської війни, а також дані з архівів округів, штатів і регіонів про конкретних людей, їх

⁴¹ Мигунова Т.С. Сохранность достояния человечества: миф или реальность? (из опыта работы библиотек) / Т.С. Мигунова // Режим доступа : <http://vislib.onu.edu.ua/article/viewFile/25964/23444> (Вісник ОНУ. – 2011. – Т. 16, вип. 1-2 (5/6). – С. 295-300).

професії та сім'ї, інші деталі, що мають велике значення для істориків і генеалогів.

У БКС оцифровані також багато інших колекції – понад 7 мільйонів фотографій, карт, аудіо- та відеозаписів, газет, листів і щоденників доступні через сайт цифрових колекцій бібліотеки, включаючи популярну колекцію «Американська пам'ять» і багатомовну колекцію «Ворота в світ». Internet Archive - другий за масштабом проект сканування книг після Google Books, складовою частиною якого є Бібліотечний проект Google Books, що має угоди по скануванню колекцій цілого ряду наукових бібліотек по всьому світу

Проект оцифрування книг LOC став можливий завдяки двохмільйонного гранту від Фонду Альфреда Слоуна. Бібліотека також створила спільно з організацією Internet Archive спеціальну установку для сканування розкладних матеріалів, таких як географічні карти⁴².

До і після сканування бібліотекар перевіряє кожну книгу на предмет пошкоджень. Десять фахівців зі сканування керують установками Scribe. У кожній з них є дві цифрові камери, підвішені над розкритою книгою, що лежить на моторизованому столі. Спеціаліст вирівнює позицію книги для точного сканування, натисканням на педаль робить цифровий знімок, а потім перевертає сторінку і сканує далі. Бригади фахівців можуть обробляти по 1000 томів на тиждень. Лише через декілька годин після сканування і перевірки книга стає доступна в інтернеті.

Бібліотека Конгресу готує доповідь про передові методи роботи зі старими книгами та розкладними матеріалами, котру вона планує розмістити на своєму веб-сайті та надати Internet Archive й іншим членам Open Content Alliance, щоб їх могли використовувати всі. Відскановані книги вилучаються з фондів і поміщаються на склад з регульованим середовищем в Форт-Міді (штат Меріленд), де вони будуть тільки зберігатися. Інші федеральні установи, такі як Міністерство фінансів і Управління урядового друку, відправляють книги і документи на оцифровку в центр сканування Бібліотеки Конгресу. Internet Archive веде облік «скачування» книг.

Функціонування будь-якої бібліотечної установи на сучасному етапі характеризується інтенсивним розвитком інформаційних технологій для накопичення ресурсів на різних матеріальних носіях і задіянням інноваційних технологій з метою забезпечення їх збереження. Оскільки проблема збереженості бібліотечно-інформаційних ресурсів є дуже багатоплановою, з широкого спектру інновацій у цій справі набувають пріоритетів ті, що базуються на комплексі заходів превентивної консервації.

В бібліотеках Російської Федерації значної уваги надається стабілізації документів, виданих на кислотному папері, зокрема відносно фізико-хімічного фактору, у ФЦКБФ РНБ, незмінним керівником з 1991 р. є д-р техн. наук С.О. Добрусіна. Властивість паперу збільшувати первісну кислотність з часом

⁴² Редькина Н.С. Цифровые библиотеки: опыт США / Н.С.Редькина // Библиосфера. – 2008. - № 1. – С. 57-63.

стає характерною для різних його видів, виготовлених починаючи від середини XIX ст. і до кінця XX ст. Це пов'язано з технологією виробництва паперу, зокрема з використанням для проклеювання паперової маси алюмокалієвих галунів. В середині 2006 р. в рамках російсько-німецького проекту між РНБ та Академією збереженості в Лейпцигу в РНБ почала працювати установка масової нейтралізації кислотності паперу за технологією «CSC Book Saver». Процес здійснюється за низьких температур з використанням нейтралізуючого реагенту – карбонізованого пропілату магнію, розчиненого в суміші пропанолу та хладіону 227 (1,1,1,2,3,3,3 – гептафторпропан) і забезпечує замкнутий цикл обробки. Застосування на практиці нової технології завжди викликає нові запитання та вимагає додаткових досліджень. Проведені дослідження показали, що величина отриманого папером лужного резерву залежить від його типу і ступеня збереженості, концентрації нейтралізуючого розчину, водночас, багатьох технологічних параметрів обробки. Ефективність і екологічність процесу дає основи стверджувати, що він перспективний для масової нейтралізації кислотності паперу документів. Продуктивність установки становить 20000 кг/год⁴³.

Зазвичай застосування проклеювальних речовин необхідне для надання паперу специфічних властивостей, таких як водостійкість та механічна міцність. Таким чином, метою процесу проклеювання в технологічній схемі виготовлення паперу є зниження його вбирної здатності відносно води та водних розчинів інших речовин, і водночас підвищення його властивості сприймати та утримувати друкарську фарбу, різноманітні засоби письма (чорнило, туш, олівець тощо). Однак проклеювання паперової маси в кислому середовищі має такий побічний негативний ефект, як утворення залишку надмірної кислоти у структурі паперу. Наявність у папері цього залишку і призводить в кінцевому результаті до погіршення його властивостей – як хімічних, так і механічних. До того ж, присутність у повітрі книгосховищ оксидів сірки також сприяє утворенню у структурі паперу надлишку надмірної кислоти, оскільки папір за своєю природою є гігроскопічним⁴⁴.

З метою збереження наукових фондів у бібліотеках запроваджуються різноманітні методи превентивної консервації. Зокрема вивчено метод інкапсулювання та його вплив на збереження документа, охарактеризовано переваги та недоліки цього методу⁴⁵. Інкапсулювання активно застосовується в багатьох великих реставраційних центрах світу – в Бібліотеці Конгресу США, Науково-дослідному інституті консервації Канади, Британському музеї Англії, Національній бібліотеці Франції, в Німеччині, Австрії, Польщі, Голландії та інших. Виконані російськими та іноземними вченими дослідження щодо впливу герметичного інкапсулювання на збереження паперу показали, що мікроклімат у полімерному контейнері (конверті) відрізняється від

⁴³ Добрусина С.А. Массовая защита библиотечных фондов //www.aonb.ru/upload/doc/Doc/2008/

⁴⁴ Муха Л., Омельченко М., Затока Л. Пошук нових підходів до питань збереження бібліотечних та архівних фондів / Л. Муха, М. Омельченко, Л. Затока // Архівістика. – 2008. –№ 1–2. – С. 194–199.

⁴⁵ Затока Л.П. Зміцнення паперу документів: сучасні технології та нові матеріали // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 420–448.

мікроклімату книгосховища. Тому значного наукового інтересу набули дослідження стосовно тривалості часу, необхідного для акліматизації інкапсульованих документів, при потраплянні їх в ненормативні умови зберігання – зниження температури та підвищення вологості повітря.

В рамках наукових експериментів, виконаних співробітниками *Лабораторії забезпечення збереження документів державних архівних установ м. Санкт-Петербург*, вивчено зміни параметрів температури та вологості усередині макету справи, де документи розміщені в конверти із 529 поліетилентерефталатної плівки типу «Мілінекс», при короткочасному охолодженні⁴⁶. Короткочасне охолодження макету справи, що містить архівні документи в конвертах із «Мілінексу», менше ніж на одну годину при температурі не нижче 15 С, суттєво не впливає на їх збереження. Акліматизація документів упродовж 1–3 годин необхідна у тому випадку, коли температура охолодження нижче 15°С, термін охолодження не менше години, а документи зберігались у приміщеннях з підвищеною вологістю повітря. Повідомляється, що відбір документів на інкапсульовання здійснюється з урахуванням таких критеріїв: цінність документа, частота запитів, неможливість реставрації за об'єктивними причинами. Враховуються також такі фактори фактичного фізичного стану документа, як спосіб нанесення інформації, наявність біопшкодження, кислотність паперу та ступінь деструкції паперу.

Документи з ознаками біологічного ураження перевіряються на наявність живих мікроміцетів та, за необхідності, дезінфікуються водно-спиртовими розчинами в пропорції – 50% води та 50 % спирту – після попереднього сухого очищення спеціальними реставраційними флейцями. Підкреслюється, що особливу пересторогу щодо інкапсульовання мають також документи з нестабільною технікою нанесення зображення, що має тенденцію осипатися з часом (нанесення текстів та малюнків вугільним олівцем, пастельні малюнки тощо). Оскільки на поверхні поліетилентерефталатної плівки може виникати електростатичний заряд, це може призвести до пошкодження такого нестабільного зображення. Таким чином, актуальним і перспективним залишається також використання таких способів превентивної консервації документів, під час застосування котрих матеріал не з'єднується зі структурою матеріальної основи, а виконує захисну функцію, знаходячись поряд. Використання нових різноманітних індивідуальних засобів зберігання з нейтральних матеріалів та інкапсульовання дає можливість захистити матеріальну основу оригіналів документів до моменту виконання традиційної реставрації. Одночасне створення електронних цифрових копій забезпечує збереження інформації, відтвореної у цих примірниках, надає можливість широкого доступу до неї користувачів та унеможливорює подальше погіршення фізичного стану самих документів.

Певно, що сучасна наукова реставрація документів, у якості матеріальної основи яких використано папір, неможлива без використання традиційних та

⁴⁶Шепилова Е.М., Іванов В.И., Грефнер Н.М., Фролова О.С. Консервация архивных документов. Инкапсулирование // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 219–231.

новітніх методів дослідження. Серед них *рентгенофазовий аналіз, інфрачервона (ІЧ) та ультрафіолетова (УФ) – спектроскопії, елементний аналіз, рентгенофлуоресцентний аналіз, газорідинна хроматографія, оптична та електронна мікроскопія*. В останній час успішно використовується неруйнівний метод оптичної мікроскопії у поєднанні з інфрачервоною спектроскопією з Фур'є-перетворенням для цієї мети⁴⁷.

На сьогодні на допомогу історичним, образотворчим і книгознавчим дослідженням у галузі збереження фондів все частіше використовуються методи та технології, які базуються на природничих та технічних науках. Починаючи з 2006 р. в **НДЦКД Російської державної бібліотеки** проводяться дослідження бібліотечних матеріалів *методом ІК-Фур'є (інфрачервоної мікроскопії)* на спектрофотометрі «Varian-2000 FT-IR Scimitar series» з мікроскопом «UMA-400 FT-IR». Програмним забезпеченням є оригінальні програми «Resolution» та «IR Searchmastertm». Програмним продуктом передбачено створення баз даних речовин, що виявляються реставраторами в документах під час проведення реставраційних заходів⁴⁸. Суттєвою перевагою цього методу є можливість виділення та дослідження мінімальної кількості зразка фарби з папером – на предметному склі мікроскопу розміщується мікроскопічна проба розміром від 20 до 250 мкм. Використання зазначеного методу та названих приладів дозволяє експериментаторам встановити склад шару фарби, склад паперу за волокном, ступінь пошкодження целюлозного волокна, а також оцінити глибину проникнення буферних речовин під час нейтралізації паперу. Таким чином, неруйнівний метод дослідження з використанням ІК-Фур'є мікроскопії дозволяє швидко та з високою точністю ідентифікувати матеріали документів, що надійшли на реставрацію.

Слід зауважити, що серед неруйнівних методів дослідження документів перспективними є *оптичні методи*. Вони ґрунтуються на взаємодії променевої енергії з фізико-хімічною природою матеріального носія, засобів для письма та друку. На відміну від хімічних методів, що призводять до порушення матеріальної основи документа, оптичні методи дозволяють не тільки виявляти та отримувати зображення записів та малюнків, а також одночасно аналізувати природу основи та застосованих засобів письма та друку. У **Лабораторії консервації та реставрації документів архіву Російської академії наук (РАН)** використовується велика кількість оптичних методів, серед яких – метод дослідження та реєстрації у відбитих інфрачервоних променях для виявлення записів під забрудненнями та підсилення записів чорнилом, тушшю, графітовим олівцем; метод дослідження та реєстрації у відбитих ультрафіолетових променях дозволяє виявляти слабкі та невидимі записи, виконані залізо-галовим чорнилом; метод дослідження та реєстрації у променях

⁴⁷ Акимущкин О.Ф., Сухов Д.А., Сарыкина Н.Н. и др. Исследование и консервация редкого списка Хорасанского квадратного куфического Корана рубежа X–XI вв. из собрания Санкт-Петербургского Филиала Института востоковедения РАН // Материалы 1-ой Междунар. науч.-практ. конф. «Исследования, консервация и реставрация рукописных и печатных памятников Востока». – М., 2007. – С. 15 – 30.

⁴⁸ Бурцева И.В., Рычкова М.А. Возможности ИК-Фурье микроскопии при анализе документов на бумаге // Сохранение культурного наследия библиотек, архивов и музеев : Материалы науч. конф., 14–15 февр. 2008 г. – СПб., 2008. – С. 254–258.

видимої люмінесценції для виявлення слабких і невидимих записів чорнилом, склад яких вміщував солі металів; метод дослідження та реєстрації в променях інфрачервоної люмінесценції для виявлення слабого та вицвілого чорнила й штампів, у складі яких використовувались анілінові, а також інші органічні барвники; метод контактної бета-радіографії для виявлення, насамперед, зображень водяних знаків, а також для дослідження структури матеріального носія (паперу, пергамену тощо); метод електрографії для дослідження мініатюр та малюнків на дошках, металі; метод рентгенографії для дослідження структури матеріального носія інформації та палітурних кришок⁴⁹.

Ще одним важливим напрямом впровадження інноваційних технологій в галузі збереження фондів сьогодення, окрім названих фізико-хімічних та оптичних методів дослідження матеріальної основи документів і складових конструкції оправи книг, рукописів, стає комп'ютеризація всіх напрямів – створення й ведення баз даних фактичного фізичного стану масивів документів, електронна паспортизація книгосховищ, електронний паспорт обстеження стану окремих документів, створення страхових, крім того, читацьких електронних копій документів та ін. Починаючи з другої половини ХХ ст. на бібліотечних конференціях, семінарах, у наукових публікаціях та в пресі все частіше поширюється інформація про необхідність застосування різноманітних новітніх носіїв для забезпечення збереження раритетних бібліотечних документів на традиційних носіях й гарантування доступності до них⁵⁰. Актуальності набувають питання про електронну книжку, її різновиди, перспективи, технологію створення, програмне забезпечення, каталогізацію, доступ та право власності⁵¹.

Нові електронні технології дозволяють оптимізувати вирішення проблем збереження оригіналів раритетних документів шляхом організації тематичної інформації в електронному вигляді, тобто шляхом створення повнотекстових баз даних. На сьогодні бібліотека як джерело надання якісної та достовірної інформації все більше реалізує нові можливості для забезпечення її збереження, надання та розповсюдження. Створення тематичних електронних колекцій у *Державній публічній науково-технічній бібліотеці Росії (ДПНТБ)* розпочалось в 2007 р.⁵² Створена в бібліотеці колекція з математики включає

⁴⁹ Эрастов Д.П. Использование оптико-фотографических методов исследования для повышения информативности исторических документальных источников // Сохранение культурного наследия библиотек, архивов и музеев : материалы науч. конф., 14 – 15 февраля 2008 г. – СПб., 2008. – С. 258–260.

⁵⁰ Сергеев П. Микроформы входят в жизнь // Библиотечкарь. – 1987. – № 8. – С. 60–62; Берлинская М.И. Основные этапы развития и применения микрографической технологии в зарубежных библиотеках // Библиотечно-информационные системы : Сб. науч. тр. – К., 1990; Енин Г.П., Неустроев Г.К., Пойгин Г.Г. Рукопись и микрофиша // Сов. библиотековедение. – 1986. – № 1. – С. 90–98; Борман Г. Документы спасет микрофильм // Библиотека. – 1999. – № 7. – С. 74–75; Генцева Е. Вторжение электронных изданий: плюсы и минусы // Библиотека. – 1997. – № 8. – С. 14–16; Арну Ж.-М. Микрофотография и обеспечение сохранности. Время перемен // Библиотековедение и библиография за рубежом. – М., 1990. – Вып. 124. – С. 84–88; Стародубова Н.З., Хახалева Н.И. Формирование единого страхового фонда документов в библиотеках Российской Федерации // Мир библиотек сегодня. – М., 1996. – Вып. 4. – С. 54–57; Хи Гвон Ю. Визуальные сокровища – проект Нью-Йоркской публичной библиотеки // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 8. – С. 50 – 55.

⁵¹ Морган Э. Электронные книги, библиотеки и право собственности / Э.Морган // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 8. – С. 27–35.

⁵² Пантелева Т.Е., Куделина Л.Л. Сохранение научного математического наследия: к вопросу о создании электронных коллекций ГПНТБ России // Материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. «Сохранность и

російськомовні публікації ХІХ – першої половини ХХ ст. Оскільки ці видання не завжди знаходились в умовах нормативних режимів зберігання фондів, користувались значним попитом у читачів, то це, вірогідно, й прискорило темпи старіння зазначених документів. До того ж слід додати, що документи надруковані на крихкому, «кислому», отже недовговічному папері. Тож переважна більшість документів наукового, навчального, виробничо-технічного, довідкового, науково-популярного спрямування характеризується незадовільним фізичним станом та ослабленою матеріальною основою. Безперечно, що оцифрування зазначених документів надає можливість швидкого доступу до них та розширює коло користувачів. До цієї електронної математичної колекції включено 462 монографії, відскановано 134 697 сторінок. Отже, електронна математична колекція відповідає світовим тенденціям створення електронних колекцій наукової інформації та полегшує вирішення питань забезпечення збереження документів з ослабленою матеріальною основою.

До сьогодні оцифрування документів однозначно сприймається як один з основних способів забезпечення збереження документів у архівах і бібліотеках, оскільки ще десятиліття назад підтверджувалась пріоритетність мікрофільмів для записування та зберігання інформації з метою гарантування її якості та забезпечення збереження на майбутнє⁵³.

З кожним роком у бібліотеках сканується усе більше документів. Інтенсивність освітлення документів під час сканування, теплота, що випромінюється лампами та іншим обладнанням, також певною мірою прискорюють старіння паперу, що створює серйозну проблему. З вирішенням цієї проблеми пов'язано декілька завдань: забезпечення збереження електронної інформації та самого оригіналу, питання мінімізації впливу процесу сканування на фізичний стан матеріального носія інформації. Можна констатувати, що сканування документів певним чином впливає на паперову основу документів. Особливості колекційних документів, відібраних для сканування, проблеми, пов'язані із забезпеченням їхнього збереження, вимагають, щоб фахівці оцінили відповідні характеристики обладнання, яке планується для сканування, до початку роботи. Таким чином, створення цифрових копій слід розглядати як стратегію збереження документів за допомогою збільшення доступу до них в іншому форматі. Це означає, що цифрова копія має бути такої якості, щоб не було необхідності виготовляти повторну копію для потреб мікрофільмування або факсимільного перевидання документів. Варто зауважити, що збереження фондів сучасної бібліотеки забезпечується комплексним підходом до вирішення питань як довготривалого зберігання документів на традиційних носіях, так і збереження інтелектуального змісту інформаційних ресурсів шляхом створення страхових електронних фондів методами сканування, оцифрування тощо. Безперечно, що

доступность культурных и исторических памятников. Современные подходы» (Санкт-Петербург, 20 – 22 окт. 2009 г.). – СПб., 2010. – С. 95–105

⁵³ Вебер Х., Дерр М. Оцифровка как метод обеспечения сохранности? // Науч. и тех. б-ки. – 1998. – № 10. – С. 6 – 35.

запорукою успішного вирішення цих завдань можна вважати постановку питання про роботу зі створення страхових фондів документів бібліотек на державному рівні.

Збереження бібліотечних фондів є неможливим без державної підтримки. Так, збереження бібліотечних фондів РФ як складової загальнонаціональних інформаційних ресурсів є одним із пріоритетних напрямів діяльності, закріплених в Конституції РФ, відображених в стратегії національної безпеки РФ до 2020 р. та затверджених указом Президента РФ від 12 травня 2009 р.⁵⁴ В країні розроблена Національна програма збереження бібліотечних фондів, затверджена наказом № 540 Міністра культури РФ від 13 вересня 2000 р. і реалізована в рамках федеральної цільової програми «Культура Росії» 2001-2005 рр. та 2006-2010 рр. Вона складається з 7 підпрограм: 1) «Консервація бібліотечних фондів»; 2) «Книжкові пам'ятники Російської Федерації»; 3) «Створення страхового фонду документів бібліотек»; 4) «Збереження бібліотечних фондів в процесі їх використання»; 5) «Безпека бібліотек і бібліотечних фондів»; 6) «Облік бібліотечних фондів»; 7) «Кадрове забезпечення сфери збереження бібліотечних фондів».

Мета програми – забезпечити збереженість бібліотечних фондів як частини культурного спадку та інформаційного ресурсу країни в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь.

Завдання Програми:

1. Проведення цілеспрямованої політики в сфері збереження та використання бібліотечних фондів. Створення системи федеральних і міжрегіональних центрів збереження бібліотечних фондів.

2. Створення системи єдиного загальнодержавного обліку бібліотечних фондів Росії, державної реєстрації книжкових пам'ятників.

3. Створення Російського страхового фонду документів бібліотек.

4. Створення нормативної бази та методичного забезпечення всіх напрямів бібліотечної діяльності, пов'язаних зі збереженням бібліотечних фондів.

5. Технічне забезпечення програми, запровадження сучасної техніки та технологій в процесі роботи з бібліотечними фондами.

6. Створення системи спеціальної освіти, забезпечення бібліотек кваліфікованими спеціалістами.

7. Формування суспільної думки по проблемам збереження книжкових фондів.

Як пріоритетні напрями розглядаються: 1) створення інфраструктури реалізації програми: системи федеральних, регіональних і міжрегіональних центрів збереження бібліотечних фондів; підготовка кадрів; створення і запровадження нових технологій збереження бібліотечних фондів.

⁵⁴ Гаврилин А.П., Клещарь С.Н. Состояние и направления развития работ по информационному страхованию документов библиотечных фондов Российской Федерации // Материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. «Сохранность и доступность культурных и исторических памятников. Современные подходы» (Санкт-Петербург, 20–22 окт. 2009 г.). – СПб., 2010. – С. 89–94]

Підпрограму «Консервація бібліотечних фондів» реалізує Федеральний центр консервації бібліотечних фондів РНБ (ФЦКБФ РНБ), «Книжкові пам'ятники Російської Федерації» та «Облік бібліотечних фондів» – Російська державна бібліотека (РДБ). Координацію підпрограми «Створення страхового фонду документів бібліотек і збереження інформації» – Всеросійська державна бібліотека зарубіжної літератури (ВДБЗЛ) та РДБ; підпрограми «Збереження бібліотечних фондів в процесі їх використання» – Державна публічна історична бібліотека (ДПІБ). Виконавцями підпрограм «Безпека бібліотек і бібліотечних фондів» та «Кадрове забезпечення сфери збереження бібліотечних фондів» є Центр безпеки культурних цінностей дирекції Музейного фонду Російської Федерації РОСІЗО (ЦБКЦ) та Академія перепідготовки співробітників мистецтв, культури та туризму (АПРІКТ), відповідно.

В результаті реалізації підпрограми «Консервація бібліотечних фондів» за період з 2001 р. по 2010 р. у половині регіонів Росії були створені необхідні умови для розвитку діяльності в сфері забезпечення збереженості бібліотечних фондів. За період реалізації програми вдалося закласти основи для виявлення, ідентифікації, обліку найбільш цінної частини бібліотечного фонду країни, провести значну роботу зі створення нормативно-правової та науково-методичної бази. Створений і розширюється Загальноросійський звід книжкових пам'ятників (ЗЗКП) з метою підготовки основи для централізованого державного обліку книжкових пам'ятників. Створюється мережа регіональних центрів для роботи з книжковими пам'ятниками, до теперішнього часу в цій роботі беруть участь центральні бібліотеки більш ніж 30 суб'єктів Російської Федерації. Їх завданням стала організація роботи з виявлення, опису, обліку особливо цінних документів, що зберігаються в їх регіоні, а також формування регіональних зводів книжкових пам'ятників, створення спеціальних сайтів. За 10 років реалізації національної програми біля 1000 спеціалістів із федеральних і центральних бібліотек регіонів Росії пройшли спеціальне навчання як в системі додаткового професійного навчання, так і оперативного підвищення кваліфікації на базі крупних федеральних центрів. Це дозволило значною мірою сформувати нове професійне середовище та нову ідеологію збереження бібліотечних фондів.

Одним із етапів комплексного підходу у вирішенні завдань довготривалого зберігання фондів стало створення інформаційного забезпечення. Таке завдання в *Бібліотеці Російської академії наук* виконує інформаційно-бібліографічна база даних «Хранение и консервация библиотечных и архивных фондов», що відображає основні напрями в галузі збереження документів і містить понад 7,5 тисяч документів за період з 1987 до 2008 р.⁵⁵ Як правило, до бази заносяться дані про фактичний фізичний стан документів, необхідні стабілізаційні заходи та операції, а також терміни та послідовність їхнього виконання. Інформація про сучасні технології відновлення документів, нові реставраційні, витратні матеріали, індивідуальні засоби зберігання для документів з ослабленою

⁵⁵ [Панова А.В., Хвощевская Л.А., Левашова Л.Г. База данных «Хранение и консервация библиотечных и архивных фондов»: информационные возможности и применение // Сохранение культурного наследия библиотек, архивов и музеев : Материалы науч. конф., 14–15 февр. 2008 г. – СПб., 2008. – С. 119–122.

матеріальною основою, представлені в каталогах та на сайтах відомих міжнародних фірм, що займаються проблемами забезпечення збереження фондів, – ще один різновид електронних баз даних⁵⁶. Не зайвим буде нагадати, що ці відомості не є незмінними в часі та вичерпними за обсягом, вони постійно оновлюються та доповнюються новими, тому ці електронні ресурси доцільно регулярно переглядати та вивчати. Слід підкреслити, що використання доступних електронних БД з проблем збереження бібліотечних та архівних фондів з Інтернету створює певні передумови для можливості управління процесами відновлення документів шляхом вибору оптимального варіанту для виконання тієї чи іншої реставраційної операції. Тож оволодіння інформацією з електронних БД про останні досягнення в галузі консервації бібліотечних фондів дозволяє здійснювати відновлення документів з метою надання їм стабільності та довговічності найбільш раціональним способом.

Отже, забезпечення збереження бібліотечних фондів бачиться однією із основних функцій кожної бібліотеки. Збереження фондів як складова комплексу заходів, що забезпечують життєвий цикл бібліотеки, базується на раціональному поєднанні традиційних консерваційних заходів, нових технологічних стабілізаційних операцій та наповнених електронних ресурсів. Розрізняють два підходи до забезпечення збереження документа: збереження власне документа; збереження інтелектуального змісту документа. В останні десятиріччя значення превалюючого методу збереження бібліотечних фондів набуває оцифрування. Найбільш вагомі наукові дослідження з консервації документів проводять у США, Великобританії, Франції, Італії, Росії та інших країнах зарубіжжя. Розроблення та запровадження системи заходів збереження та раціонального використання бібліотечних фондів країн світу ґрунтується на потужній державній підтримці, розробленні національних програм збереження друкованих документів як культурних цінностей.

⁵⁶ [Электронный ресурс]. Режим доступа : [http:// www.neschen.com](http://www.neschen.com), [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://www.folgat.ua/aboutus.html>

РОЗДІЛ II

ІНТЕГРОВАНІЙ ГАЛУЗЕВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ННСГБ НААН: ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ

Якщо у всьому облом, здавайся і йди в бібліотеку

(Стівен Кінг)

2.1. Особливості формування галузевого інформаційного ресурсу ННСГБ НААН

Аксіоматичним положенням формування переваг (техніко-технологічних, соціально-економічних) у розвинених країнах є визнання у них пріоритетної ролі науки, інноваційної техніки та технологій. Сучасний рівень складності та масштабності науково-технічного прогресу остаточно вивели його з категорії важливих факторів людської життєдіяльності та перетворили на домінуючу продуктивну силу, якість і вплив якої зростає, а розуміння знижується. Історично доведено, що фундаментальні наукові відкриття, їх подальше прикладне використання й перетворення на наукомістку промислову продукцію, техніку чи технології створюють потенційні умови для формування у відповідних секторах економіки місць виникнення якісно нових переходів системи до більш розвиненого стану⁵⁷.

Не потрібно нікому доводити, що саме аграрна галузь в нашій країні – основоположна сфера людською діяльності. Від її стану залежить не тільки якість, але й саме життя людини, її майбутнє. Сільське господарство так чи інакше визначає розвиток інших державних галузей, могутність і престиж держави в цілому. Необхідно використовувати всі можливості для вдосконалення сільськогосподарської практики та науки.

Однією з таких істотних можливостей є розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності в Україні. Саме формування передовими країнами світу «суспільства знань» зумовлює різке зростання значення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, пов'язаної зі створенням, переробкою, зберіганням, управлінням та використанням знань, що, в свою чергу, призводить до значних змін в організаційній, технологічній та інших складових бібліотек.

Тому виникає об'єктивна потреба розглядати бібліотеки не тільки як «скарбниці знань», а як науково-дослідні установи, що здатні надавати замовникам не лише необхідну орієнтуючу інформацію, а також аналітичну,

⁵⁷ Мех О.А. Розвиток науково-технологічної сфери України: держава, наука та бізнес у створенні спільних «точок зростання»/ «кластерів» [Електронний ресурс]. – режим доступу:<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142114>

прогностичну та іншу інформаційну продукцію. Тобто, поступово бібліотеки, використовуючи власний еволюційний потенціал, мають перетворюватися на своєрідні «фабрики думки», не тільки обслуговуючи користувачів, але й утворювати нове когнітивно насичене середовище⁵⁸.

Зважаючи на те, що перед аграрною галуззю країни як провідного сектору економіки, стоять *важливі завдання щодо* забезпечення продовольчої безпеки, а, значить, і державності країни, відповідно, є потреба в її оперативному, систематичному та якісному інформаційно-бібліотечному супроводі через вдосконалення форм і методів інформування аграрної науки, освіти та виробництва в частині задоволення інформаційних потреб вчених і фахівців галузі. З розвитком ринкових відносин змінюється традиційна технологія формування фондів бібліотек, їй стають притаманні такі риси, як різноманітність видів й джерел надходжень.

Провідне місце у науково-інформаційному забезпеченні галузі належить ННСГБ НААН. Пріоритетним напрямом її діяльності є подолання дефіциту інформації, покращення обслуговування користувачів на підґрунті сполучення традиційних й нових джерел інформації із сукупним фондом у майже 19 млн. примірників багатомовних галузевих вітчизняних та іноземних книг, часописів і газет XIX–XXI ст. (Рис. 2.1.).

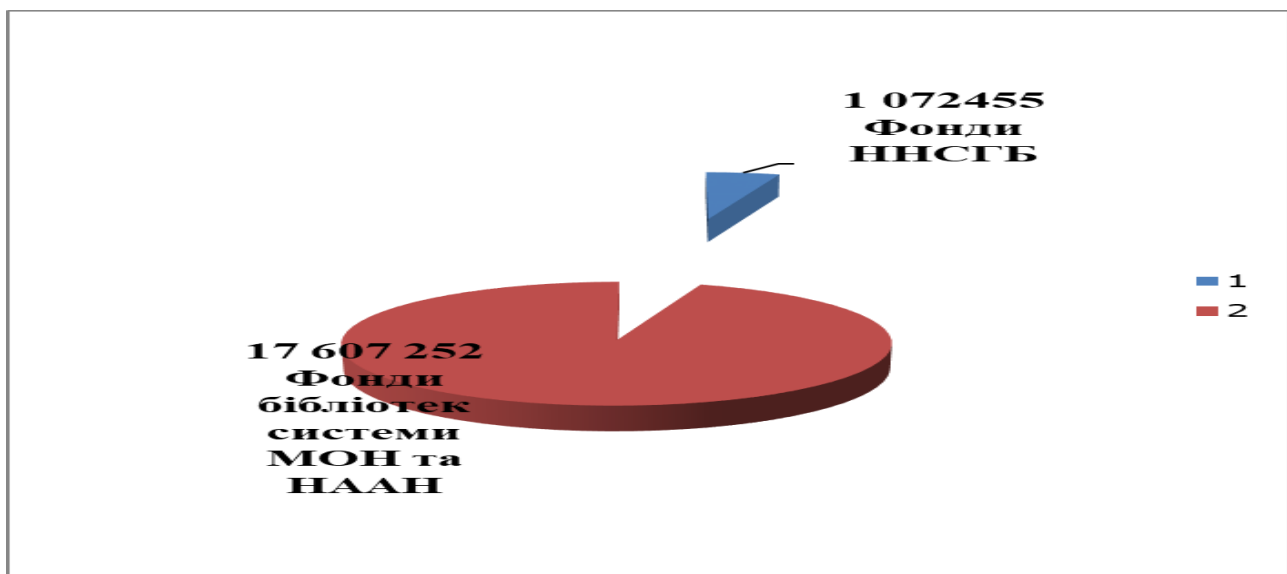

Рис. 2.1. Загальний документний потенціал

Історія 100-літньої давності засвідчує, що відповідно до Постанови Української Центральної Ради від 16 липня 1917 року про затвердження бюджету Генерального Секретарства Земельних Справ по 1 серпня 1917 року останнім пунктом є затвердження бюджету для Бібліотеки на суму 500 крб.,

⁵⁸ Кобелев О. М. Організаційно-технологічні та методичні ресурси інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек / Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 17-19 травня 2011 р.- К.: НАКККіМ, 2011. – С. 69-71.

підписаної Товаришем Голови Української Центральної Ради Веселовським⁵⁹. [та згідно документа від 6 грудня 1918 р., написаного бібліотекарем Генріхом Кохом до Міністра земельних справ], в інвентарній книзі бібліотеки при Міністерстві землеробства числилось 3085 номерів книг, з яких надійшли із зібрань Департаменту сільськогосподарської економії, статистики та кооперації 1637 номерів⁶⁰.

У статті другого директора бібліотеки В. Лебединського, розміщеної у № 3–4 за березень-квітень 1923 р. журналу «Вістник сільсько-господарської науки», який видавав Сільськогосподарський науковий комітет України (при Наркомземі) йдеться про те, що Центральна сільськогосподарська бібліотека при Сільськогосподарському науковому комітеті була заснована ще за перших часів лютневої революції 1917 р., спочатку як підручна бібліотека при Відділі сільськогосподарської освіти Українського Міністерства земельних справ. Потім вона стала обслуговувати все Міністерство, а далі Комісаріат земельних справ. З організацією у 1919 р. Сільськогосподарського вченого комітету – бібліотека стала його установою.

Проїшов час і документний потенціал Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України стає основним джерелом національного інформаційного ресурсу, що становить аграрний інформаційний потенціал суспільства, який значною мірою залежний від збереження та розвитку інформаційної основи держави, визначенням внеску українського народу у загальноцивілізаційний розвиток.

ННСГБ НААН відповідно Указу Президента України № 700/2012 від 14.12.2012р. «Про надання Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Національної академії аграрних наук України статусу національної» та Наказу Міністерства культури і мистецтв України № 570 від 02.12.1996 р. «Про затвердження Положення про систему депозитарного зберігання бібліотечних фондів України» визнана спеціальною бібліотекою загальнодержавного значення, яка виконує функції науково-дослідного та методичного центру сільськогосподарської галузі та головної галузевої бібліотеки-депозитарія України. Основною діяльністю ННСГБ НААН, як комплексного наукового бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-аналітичного центру є науково-інформаційний та документний супровід розвитку аграрної науки і виробництва, науково-методичне забезпечення мережі сільськогосподарських бібліотек України.

Виконання цих завдань здійснюється на основі Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Указу Президента «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України», а також заходів ННСГБ, розроблених на його виконання.

З перших днів існування бібліотекою взято курс на комплектування своїх фондів важливими і цінними вітчизняними та зарубіжними виданнями.

⁵⁹ ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 1, ст. 14

⁶⁰ ЦДАВО України, ф.1061, оп. 1., спр. 411, арк. 75-75 зв.

Фонди ННСГБ відображають науковий документопотік галузевої продукції нашої країни, що становить основу науково-інформаційного забезпечення інформування фахівців і науковців АПК.

Процес комплектування – основа початкового етапу роботи з формування документно-інформаційного потенціалу ННСГБ НААН.

Принципами комплектування бібліотечного фонду являються:

- селективність – відбір найкращих серед великої кількості документів;
- науковість – поповнення бібліотечного фонду документами, які містять достовірну інформацію наукової, виробничої, практичної цінності;
- профільність – диференційований підхід до відбору документів з урахуванням типу, виду, завдань і обсягу роботи бібліотеки, контингенту користувачів;
- пропорційність – співвідношення документів у фонді за профілем бібліотеки;
- систематичність – регулярність одержання і виключення видань на основі планування комплектування;
- плановість – науково обґрунтоване визначення змісту, об'єму і термінів комплектування бібліотечного фонду, яке здійснюється заради досягнення його оптимального складу та величини.

Формування фондів проводиться на основі вивчення та аналізу широкого спектру книговидавничих організацій і товариств для повного відстеження видань галузевої тематики та суміжних дисциплін, керуючись Тематико-типологічним планом комплектування (ТТПК) фондів.

Документ є основою управління процесом комплектуванням і визначає тематику, повноту і екземплярність вітчизняних та зарубіжних видань українською, російською та іноземними мовами, якими комплектуються фонди бібліотеки й складається для довгострокового користування та корегується за потребою, але не рідше одного разу на п'ять років.

Критеріями відбору при комплектуванні фонду бібліотеки є:

- тематичний – перелік дисциплін, тем, які відповідають завданням конкретної бібліотеки й потребам її користувачів;
- видовий – комплектування книгами, брошурами, наочними посібниками, авторефератами дисертацій, електронними виданнями (локальними, мережевими та комбінованого використання), аудіовізуальними документами, мультимедійними програмами, рукописними й репродукованими документами, періодичними виданнями та виданнями, що продовжуються тощо;
- типологічний – комплектування офіційними, науковими, науково-популярними, навчальними, довідковими виданнями тощо;
- мовний – надходження до фонду документів українською та іноземними мовами;
- географічний – комплектування документами, які вийшли друком на території України та в інших країнах світу;
- хронологічний – комплектування виданнями минулих років і сьогодення.

Комплектування фондів бібліотеки здійснюється відповідно до завдань, визначених Статутом, «Положенням про відділ», напрямами науково-дослідної діяльності установи, зумовлюється її місцем в єдиній системі бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-аналітичного обслуговування читачів, з метою формування галузевого сегмента в інформаційному просторі України – Єдиного галузевого інформаційного ресурсу (ЄГІР), що є системою взаємопов'язаних інформаційних ресурсів (бібліотечних фондів та засобів), яка формується на основі обов'язкової координації за відомчим і галузевим принципом із метою спільного використання установами та закладами освіти різних рівнів відповідної галузі, а також з урахуванням інформаційних потреб (ІП) фахівців галузі, новизною й інформаційною цінністю конкретних документів, наявністю попиту на них, новими можливостями бібліотеки з їх комплектування.

Зазначимо, що документи до фондів бібліотеки надходять партіями та при їх опрацюванні кожний екземпляр перевіряється на дублетність, обліковується і формується короткий бібліографічний запис на нього.

На виконання положень Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» від 22 березня 2000 р. № 490/2000 та з метою надання прозорості унікальним фондам установи та забезпечення доступу до них у 2000 р. бібліотекою розпочалося формування електронного каталогу (ЕК) "УкрАгротека" з використанням автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) «ІРБІС», яка володіє широким набором інструментальних засобів, котрі дозволяють перебудовувати її практично в необмежених полях, починаючи зі зміни вхідних екранних форм, структури даних, форматів їхнього представлення й закінчуючи створенням власних оригінальних модулів і приміток.

Основним принципом його побудови та використання стало забезпечення логічного зв'язку між створенням усіх електронних ресурсів незалежно від способу; органічне включення їх в єдиний інформаційний простір установи на рівні первинних чи вторинних документів; забезпечення відповіді на запити в off/on-line режимах доступу. Важливим при формуванні бібліотечного запису є дотримання вимог до вводу інформації, грамотної організації, оскільки бібліографічний запис є головним елементом бази даних ЕК. Саме якісно, правильно створений бібліографічний запис дозволяє реалізувати функції цілої системи ДПА, а також здійснювати функції обліку та реєстрації документів.

Слід зазначити, що основною складовою довідково-бібліографічного діяльності ННСГБ НААН є система бібліотечних каталогів. Сукупність процесів, які забезпечують створення і функціонування бібліотечних каталогів, становлять сутність каталогізації. Питання каталогізації – одне з найскладніших і найважливіших у бібліотечній науці та практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому, неможливі без добре організованих як традиційних карткових, так і електронних каталогів.

Довідково-бібліографічний апарат ННСГБ НААН представлено системою каталогів, картотек і довідково-бібліографічного фонду, індикатором якості

якого, а отже ефективності документного обслуговування, є адекватне відображення фонду як в карткових каталогах і картотеках, так і в різноманітних електронних базах даних (ЕБД). Він призначений ідентифікувати первинні документи та по своїй суті являє собою модель документного масиву чи потоку. Документний масив стосовно до ДБА (довідково-пошуковий апарат) виконує прототипну функцію, а ДБА по відношенню до документного масиву – функцію ідентифікаційну. Задоволення інформаційних запитів споживачів залежить від його стану, укомплектованості та цілеспрямованого координованого формування відповідно до сучасних потреб читачів.

Взаємозв'язок між каталогами та картотеками бібліотеки забезпечується єдиним бібліографічним описом, єдиною схемою систематизації документів і матеріалів, наявністю посилково-довідкового апарату, єдиною системою інформації, пропаганди каталогів і картотек.

Каталогізація – це галузь бібліотечної теорії та практики, яка постійно еволюціонує. Інноваційні перетворення у бібліотечній справі, зокрема нова автоматизована технологія роботи з документами, почалися саме у сфері опрацювання і каталогізації. Електронний каталог став саме тією ланкою у бібліотечній практиці, завдяки котрій зв'язується в єдиний ланцюг уся діяльності бібліотеки.

Вона об'єднує такі процеси: створення бібліографічного опису, індексування, анотування документів тощо. Бібліографічний опис є основною частиною бібліографічного запису (традиційного чи електронного), однак, сучасні умови кардинально змінюють принципи його складання.

Змінюється також середовище каталогізації: загальний перехід до формування баз даних в електронному середовищі; використання Інтернет-технологій і Інтернет-ресурсів в практичній діяльності каталогізатора; поява нових каталогізаційних об'єктів, а саме – електронних ресурсів (в тому числі віддалених).

Виходячи з цих змін, складання бібліографічного опису, сьогодні як ніколи раніше, дуже кропіткий і складний процес, який потребує від каталогізатора певних знань і умінь, а саме:

- засвоєння принципів і правил користування автоматизованою бібліотечно-інформаційною системою, яку застосовує бібліотека;
- вміння аналізувати документ, виявляти потрібну інформацію, визначати необхідний набір елементів бібліографічного опису та контрольних точок доступу;
- чіткого дотримання стандартів і правил, що регламентують складання бібліографічного опису;
- обізнаності у форматах представлення бібліографічних даних;
- використання та дотримання чіткої методики подання бібліографічних даних;
- знання іноземних мов;
- вміння користуватися довідковими й Інтернет-ресурсами;
- вміння користуватися офісними програмами і офісною технікою;
- комунікативності і вміння працювати в групі, секторі тощо.

Каталогізаційний процес – це система, де фахівець каталогізатор виконує функцію суб'єкта; об'єктом виступає каталог бібліотеки – картковий (традиційний) та електронний (ЕК). Питання співіснування карткових й електронних каталогів постало ще на початку 60-х років для бібліотек усього світу при появі перших електронних каталогів. Сьогодні вже не стоїть питання вибору – традиційний картковий чи електронний каталог. Як довів багатолітній досвід, властивості та можливості цих, здавалося б, «конкурентів», є своєрідними, і кожен один перед одним має свої переваги. Наприклад, ЕК, оперативне і різнобічно, враховуючи одночасно декілька реквізитів, як, приміром, автор, видавництво, рік видання, тематика, ключові слова, справляється з пошуком необхідного документу. Також незаперечною перевагою ЕК є можливість доступу до нього, а отже і до необхідної інформації на відстані, власне, там, де є Інтернет. До того ж, ЕК надає користувачеві можливість працювати зі зведеними ЕК багатьох бібліотек за різними ознаками (за територіальною чи мовною) тощо. Не заперечуючи можливості та вигоди ЕК, карткові каталоги мають свої переваги, а саме: те, що доступ до карткового каталогу обмежений приміщенням бібліотеки, а в цьому разі це безумовна перевага, бо ця обставина унеможлиблює зміну інформації через несанкціоноване втручання (в ЕК хакерська атака, вірус, збій в роботі обладнання чи системи тощо); в разі тимчасового виходу з ладу ЕК з будь-якої причини, картковий каталог завжди може його замінити.

Враховуючи сучасні реалії (значний поступ в створенні як електронного каталогу, так і електронного бібліотечного простору тощо), повного всебічного використання як ЕК, так і традиційного карткового каталогу, як показує практика, найбільш продуктивним способом у пошуку інформації щодо документів, є синергічне використання обох каталогів – як ЕК, так і традиційного⁶¹.

Розширюючи пошуковий образ документа важливим є перегляд технологічного статусу та засобів підтримки інформаційно-лінгвістичного забезпечення бібліотечної технології.

Без розвиненого лінгвістичного забезпечення як одного з основних компонентів інтелектуального інструментарію інформаційної системи неможливо забезпечити високий рівень представлення, опрацювання та розкриття накопичених знань. Традиційним лінгвістичним засобом упорядкування і розкриття знань є бібліотечні класифікації, тому репрезентація їх на новій технологічній основі – у гіпертекстовому вигляді з реалізацією механізму семантичної мережі – є перспективним напрямом діяльності бібліотек.

Перманентність розвитку інформаційно-технологічного середовища ставить перед бібліотеками сільськогосподарської мережі важливі та складні задачі, а саме: формування розподільчих інформаційних ресурсів, формування єдиного інформаційного простору, вихід на новий технологічний, більш

⁶¹Власова Т.Ю. Сучасна каталогізація в сучасній бібліотеці (погляд практика каталогізатора) [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/site/view/id/20>.

якісний рівень процесів обробки й взаємообміну створюваних інформаційних ресурсів. Бібліотеки переростають із зберігача в розробника інформаційних ресурсів і провідника у світовому інформаційному середовищі. При цьому автоматизація всіх процесів бібліотечної діяльності повинна забезпечити доступ користувача до електронного каталогу й інших баз даних бібліотеки з максимально адекватністю отриманої інформації до читацьких запитів. Книга проходить складний шлях опрацювання, перш ніж інформація дійде до користувача. Між ними стоїть низка невидимих широкому загалу технологічних процесів, за допомогою яких створюється пошуковий образ документа (ПОД), що являє собою сукупність характеристик цього документа, виражених інформаційно-пошуковою мовою (ІПМ). Відомо, що забезпечення доступу до інформаційних масивів здійснюється завдяки засобам лінгвістичного забезпечення (ЛЗ), від якості яких залежить і ефективність пошуку, і імідж бібліотеки. Для того, щоб користувачі мали змогу оперативно, з достатньою повнотою, точністю та вірогідністю знаходити інформацію з вузькоспеціальних питань, розробляються нові й удосконалюються старі способи роботи. Становлення та розвиток інформаційно-пошукових систем (ІПС) – як традиційних, так і автоматизованих – нерозривно пов'язано з якістю лінгвістичного забезпечення, що є їх невід'ємною частиною.

Лінгвістичне забезпечення – це комплекс мовних засобів, необхідних для опрацювання документів і запитів, проведення ефективного пошуку в електронному каталозі (ЕК) за тематичними запитом, здійснення мовної сумісності ЕК різних бібліотек для обміну даними. Питання ЛЗ – мабуть, найбільш проблемна і трудомістка частина роботи з ЕК, котрий є візитною карткою бібліотеки. Надання користувачеві максимально сприятливих умов для пошуку й розповсюдження ресурсів бібліотеки з метою інформаційно-бібліотечного забезпечення агропромислового виробництва, розширення їх доступності для всіх категорій користувачів – це завдання може бути вирішене за наявності розвиненої системи лінгвістичного забезпечення ЕК.

Для розкриття змісту документів є три основних види інформаційно-пошукових мов: класифікаційна, предметизаційна та дескрипторна.

Класифікаційна мова призначена для індексування документів і інформаційних запитів за допомогою понять і кодів певної класифікаційної системи (ББК, УДК, Десяткова класифікація Дьюї тощо).

Універсальна десяткова класифікація (УДК) є однією з найпоширеніших класифікаційних систем у світі. Вона постійно розвивається та удосконалюється, добре пристосована для автоматизованих технологій і дає можливість здійснювати галузевий пошук інформації в АБІС «ІРБІС». Це дозволяє зберегти в ЕК усі позитивні характеристики традиційних каталогів, які увібрали в себе багаторічний досвід бібліотекарів і бібліографів і привнести нові можливості пошуку інформації за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 177 від 22 березня 2017 р. «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» та згідно

розпорядження від 1 червня 2017 р. «Про впровадження Універсальної десяткової класифікації для систематизації документів» ННСГБ НААН припинила використання ББК, яка використовувалась виключно для систематизації суспільно-політичного та гуманітарного профілю і запровадила для класифікації даних документів УДК як міжнародну класифікаційну систему. Можливість єдиної систематизації інформаційних матеріалів робить систему УДК найзручнішою в процесі обміну інформацією між країнами світу. ННСГБ НААН, як науково-методичним та координаційним центром для мережі наукових сільськогосподарських закладів, було доведено до відома Головних бібліотек Територіальних об'єднань про використання при систематизації документів лише УДК. Були у 2015 р. підготовлені «Галузеві робочі таблиці відповідності УДК і ББК для систематизації сільськогосподарської інформації».

Для створення нового, доповненого видання таблиць УДК, підготовку та випуск котрого здійснює Книжкова Палата України, згідно відповідної угоди з Консорціумом УДК (Нідерланди) та ліцензії UDK-9710, 30 травня 2017 р. була створена Комісія з питань упровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК) в Україні. ННСГБ НААН, як галузева інституція, входить до складу цієї Комісії та бере активну участь в її засіданнях.

Усі ІПМ класифікаційного типу характеризуються певними властивостями, перш за все, невисокою ефективністю та деякими труднощами при інформаційному пошуку, особливо із застосуванням технічних засобів. До цих недоліків належать: попередня координація (зв'язок) слів і словосполучень в рубриці, практична неможливість повного й детального розроблення схеми класифікування та підключення її до АІБС, складність оновлення й доповнення, трудомісткість використання при індексуванні.

Усі ці недоліки спонукали до створення мов вербального типу. Їх використовують для представлення лексичних одиниць слова і вираження природної мови в орфографічній формі. На відміну від класифікаційних мов, які використовуються для систематизації документів, вони орієнтовані на позначення в пошуковому образі документа (ПОД) або в пошуковому образі запиту (ПОЗ) конкретних об'єктів чи предметів змісту цих документів.

До мов вербального типу належать предметизаційна і дескрипторна мови, які використовуються в предметних рубриках і ключових словах за наявності неконтрольованої лексики.

Основними вимогами до формування предметних рубрик (ПР) є лаконізм разом з якомога повним і точним розкриттям змісту документа, простотою, що сприяє пошуку необхідних документів. Особливістю формулювання предметних рубрик є те, що лексика ІПМ предметних рубрик має бути максимально наближеною до мови автора документа. Проте, з розвитком науки, практичної діяльності людей, зі змінами інформаційних потреб користувачів тощо, вона може змінюватися, доповнюватися новими та позбавлятися застарілих лексичних одиниць, змінювати свою структуру.

Як штучна система предметизаційна мова повинна бути побудована стандартизовано, гранично одноманітно. Це допомагає читачеві заощадити час і сили при пошуку. Практика роботи бібліотек доводить, що користувачі

частіше зацікавлені вести пошук не за класифікаційними системами, а за запитом тематичного, предметного характеру. При цьому предметні рубрики менш популярні, ніж ключові слова, тому що в бібліотеках немає єдиної системи предметизації, відсутній універсальний словник предметних рубрик, користувачі не володіють методикою предметизації, що ускладнює формулювання ПОЗ, адекватного пошуковому образу документа, не в усіх ЕК реалізується доступ користувачів до внутрішніх словників предметних рубрик. Водночас предметні рубрики непридатні для глибокого, достовірного пошуку за темою в машиночитних бібліографічних базах даних. Деякі теми документа можуть не охоплюватися ПР. Особливо це стосується наукових збірників, матеріалів конференцій, симпозіумів тощо, де трапляються статті й доповіді, що лише віддалено пересікаються з основною тематикою збірника, але становлять інтерес для користувачів конкретної бібліотеки. Найімовірніше, такі побічні (непрофільні) теми не будуть відображені ні класифікаційними індексами, ні ПР, але можуть бути описані ключовими словами (КС). Ключові слова – це нормалізована ІПМ; слова записуються відповідно до правил, розроблених для ПС. У процесі відбору термінів і опрацювання їх для введення в удосконалений інформаційний документ розробляються і приймаються рішення з методики індексування документів різної тематики.

Ключові слова доцільно використовувати для додаткового розкриття змісту документа на більш глибокому рівні, тобто використовувати ПР для описування основних предметів документа та їхніх аспектів, а КС – для подальшої деталізації, також описування побічних тем документа. Тоді в ПОД будуть міститися ПР (нормалізована лексика) і КС у редакції автора. Такий підхід зручний для всіх категорій користувачів: як для тих, хто приблизно знає, що хоче знайти (для цього зручно використовувати ПР), так і для тих, кого може зацікавити щось дуже специфічне (пошук відбувається за КС). Особливу цінність список КС може набути на останньому етапі пошуку, коли за запитом знайдено певний масив документів. Переглянувши списки КС, можна, навіть не переглядаючи джерела, одразу визначити потрібну інформацію. Таким чином, використання КС збільшує пошукові можливості ЕК. Ключові слова слід розглядати як додатковий засіб збільшення повноти індексування та представлення різних за значимістю тем документа, не описаних іншими ІПМ. Ось чому доцільно розширити можливості тематичного пошуку за допомогою використання саме КС, які для користувачів є найбільш зрозумілим засобом розшуку великої кількості релевантних документів.

Дескрипторна мова служить для координатного індексування документів і запитів за допомогою тезаурусів (словників дескрипторів) або визначенням ключових слів з використанням природної мови. В основу дескрипторних ІПМ покладено алфавітний перелік лексичних одиниць. Комплекс ключових слів є свого роду лексичною моделлю наукового тексту. Функціональна значимість КС визначається тим, що вони є одним з найоптимальніших способів класифікування, зберігання та передавання інформації. Відбиваючи розвиток і термінодинаміку визначеної наукової галузі,

комплекс КС є також системою відбору та розповсюдження сучасної термінології.

На сьогодні все більше бібліотек сільськогосподарської мережі створюють електронні каталоги, бази даних (БД) і перед ними постає питання про вибір лінгвістичного забезпечення (ЛЗ) для них. Багато в чому вибір ЛЗ залежить від того, котрі інформаційно-пошукові мови використовувалися в цих бібліотеках для карткових каталогів. Як правило, саме їх пристосовують для електронних каталогів і БД. Це зумовлено тим, що нові ІПМ вимагають навчання індексаторів, а також трудомісткістю створення ІПМ й бажанням зберегти для користувача зв'язок традиційних і електронних каталогів. Із 2000 р. в ННСГБ НААН разом з традиційними каталогами та картотеками ведеться електронний каталог. Як для карткового каталогу, так для ЕК використовуються своя власна класифікація – Галузевий предметний рубрикатор по сільському та лісовому господарству (ГПР), розроблений на основі Списку рубрик предметного каталогу ННСГБ. Він створювався упродовж багатьох років, нині є основним методичним і робочим інструментом систематизаторів сектору.

Вибір лінгвістичного забезпечення бібліотеки визначається завданнями її інформаційно-пошукової системи й інформаційними ресурсами, а також запитами її користувачів. Саме на їхні різноманітні потреби необхідно зважати, плануючи та створюючи ЛЗ. ННСГБ НААН використовує як лінгвістичні засоби декілька ІПМ паралельно. Це сприяє швидкому й різноманітному доступу користувачів до інформації найбільш відомою їм інформаційно-пошуковою мовою.

Отже, кожна із зазначених ІПМ має свої переваги й недоліки.

Будь-яка з зазначених вище ІПМ обов'язково функціонує в певній інформаційно-пошуковій системі, представленій як у традиційному, так і в автоматизованому режимах. Традиційна ІПС – це сукупність каталогів і картотек на паперових носіях, автоматизована – електронний каталог. Власне каталоги й картотеки і є тими навігаційними «сходинками», за допомогою яких читач відкриває все багатство бібліотечних фондів, орієнтується в тематичному розмаїтті документального потоку в різні історичні періоди існування бібліотеки.

Для розширення пошукових можливостей в ЕК бібліотеки застосовується предметний пошук, який є міждисциплінарним, міжгалузевим і комплексним. За таким запитом користувачі отримують комплекс усіх документів з предмета, проблеми, теми незалежно від галузей знань, до яких належать усі ці документи. Основою для створення мови предметних рубрик став перелік рубрик абетково-предметного покажчика (АПП) до Списку рубрик предметного каталогу ННСГБ НААН. Була розроблена Інструкція «Про порядок формування предметних рубрик ЕК ДНСГБ УААН».

Різноманітність інформаційно-пошукових мов, що складають структуру лінгвістичних засобів, пояснюється типом-видовою різноманітністю й тематичною складністю вхідного документопотоку, традиціями та особливостями Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки,

навичками працівників і запитами користувачів бібліотеки, а також тим, що жодна з сучасних ІІМ не може в повному обсязі забезпечити повноту й ефективність пошуку релевантної інформації.

Комплексне застосування ІІМ дозволяє:

- найбільш повно здійснювати опрацювання політематичного вхідного документного потоку бібліотеки для введення його в БД;
- забезпечити точність інформаційного пошуку;
- задовольняти вимогам сортування масивів документів при створенні різної вихідної продукції, у т.ч. поточних видань;
- виконувати формально-логічний контроль рубрик документів, що вводяться.

Для цього виявляються дублюючі або надмірні (непрацюючі) рубрики; проводиться порівняльний аналіз частини рубрик ГПР з метою усунення багатоаспектності, дублювання рубрик, уніфікації найменувань; уточнюється довідково-посилальний апарат, редагуються найменування рубрик, примітки. Із включенням до фонду і аналітико-синтетичну обробку документів нової тематики (наприклад, «Нанотехнології», «Інтелектуальна власність», «Економічні нормативи») створюються нові ПР, для яких розробляються схеми, створюється посилально-довідковий апарат, приписуються коментарі й примітки. Потім цей розділ включається в машинний ГПР ЕК.

Ведуться підготовчі роботи по організації Галузевого тезауруса (ГТ): проводиться відбір масиву лексичних одиниць (ЛО) по всьому діапазону вхідного потоку БД, формується словник ГТ. Відбір ЛО здійснюється фахівцями в ході аналітико-синтетичного опрацювання документів. ЛО надходять спочатку в карткову картотеку та використовуються якийсь час як ключові слова. Робота над ними складається з кількох етапів: моніторинг на частотність появи термінів у документах; узгодження з фахівцями; перевірка в довідниках і тезаурусах зарубіжних БД. Згодом створюється лінгвістичне обрамлення; проводиться редагування; відбувається побудова статті терміна-дескриптора; зв'язка з електронною рубрикою. Всі ці процеси дозволяють виявляти помилки індексування та введення інформації в Галузевий тезаурус.

За відсутності в Україні єдиного науково-дослідного, науково-методичного та інформаційного центру з розроблення й ведення лінгвістичних засобів, бібліотеки на практиці стикаються з низкою складних проблем, не вирішених на теоретичному рівні. Це, наприклад, вибір ІІМ. Під час організації електронного каталогу неминуче виникає запитання: якою ІІМ скористатися для розкриття предметного змісту документа: мовою предметних рубрик, мовою ключових слів або їх поєднанням? Незважаючи на принципові відмінності цих мов, практика їх застосування ускладнюється через невирішені проблеми. Ні в теорії предметизації, ні в теорії координатного індексування немає чітких рекомендацій відносно вибору таких параметрів, як довжина лексичної одиниці (слово або словосполучення), сталість словосполучень, прямий чи інверсований порядок наведення ЛО у словосполученнях тощо. На практиці це тягне за собою неможливість порівняння результатів семантичного

опрацювання документів і запитів, знижує показники повноти й точності інформаційного пошуку.

Проблема нормалізації лексичних одиниць посилюється через те, що на практиці немає засобів контролю лексики, рівною мірою доступної всім бібліотекам. Відсутність інформаційно-пошукових тезаурусів, які б підтримувалися в робочому стані, були придатні для поповнення та внесення змін, до того ж враховували галузеву специфіку, суттєво ускладнюють процес координатного індексування, а окремі спроби їх створення не вирішують цих проблем⁶².

Таким чином, визначеність у підходах при вирішенні проблем, перші кроки до координації зусиль бібліотек різних систем і відомств дають надію на більш активні дії. Треба розуміти, що кожна ідея інтеграції передбачає необхідність суворого дотримання стандартів. Стандарти при інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів містять правила пред'явлення бібліографічних записів і правил взаємодії бібліотек при обміні записами. При створенні єдиного інформаційно-бібліографічного середовища слід враховувати низку умов, а саме:

- повна сумісність з міжнародними форматами UNIMARC і UKRMARC на основі використання засобів імпорту/експорту даних;
- розробка *технології доступу* з використанням WEB-технологій до об'єднаних ресурсів бібліотек – учасниць корпоративної системи каталогізації;
- розробка *технології доступу* з використанням протоколу Z39.50 до об'єднаних ресурсів бібліотек;
- розробка *технології поповнення* об'єднаних ресурсів бібліотек – учасниць корпоративної системи каталогізації;
- створення можливості для спільної роботи бібліотек – учасниць регіональної системи з бібліотекою державного рівня;
- питання забезпеченні форматної та лінгвістичної сумісності бібліографічних записів партнерів.

Єдине ЛЗ сільськогосподарських БД дозволяє створити єдиний інформаційний простір галузі.

Отже, комплексне використання традиційних, інноваційних й он-лайнних ресурсів та послуг, безумовно, сприятиме виконанню сучасної місії бібліотеки як безперешкодний доступ до необхідних інформаційних ресурсів незалежно від їхнього соціально-економічного статусу й місцезнаходження.

Новітні технології дозволяють координувати зусилля щодо запровадження автоматизованого кругообігу документів ідентифікуючи їх. Була запроваджена штрих-кодова технологія, яка належить до числа найпоширеніших серед технологій автоматизованої ідентифікації.

Розроблено інструкцію щодо поетапного впровадження в роботу підрозділів бібліотеки штрихового кодування документів.

⁶² Татарчук Л. М. Лінгвістичне забезпечення при формуванні єдиного інформаційного простору в мережі сільськогосподарських бібліотек // Бібліотечний вісник – 2011. - № 3. - С. 3 – 8.

Штрих-кодування – важлива бібліотечна технологія, що дозволяє контролювати систему обслуговування та забезпечити зв'язок між інформаційною системою (інтегрованою системою автоматизації бібліотеки), її фізичними потоками бібліотечних матеріалів.

Під штрих-кодуванням розуміється нанесення на документ різного типу і виду етикетки на «самоклеючій» основі, з необхідною інформацією та покриття її додатково «скотчем» для зберігання від механічної дії. Дані на етикетку наносяться відповідно до стандартів Linear Code 128, у вигляді літер й арабських цифр.

Штрих-код – це послідовність чорних і білих смуг, що представляє певну інформацію у вигляді, зручному для зчитування технічними засобами.

Штрих-кодується монографії, наукові праці, міжвідомчі збірники, іноземних видання, автореферати, дисертації, колекції та література тимчасового зберігання.

Що в свою чергу забезпечує високу захищеність дешифрування кодів, дозволяє автоматизувати введення даних, їхній подальший контроль, надає можливість ідентифікувати документи та завдяки цьому налагодити автоматизований облік фонду⁶³.

Завдяки новим технологічним процесам маємо можливість оперативно збирати інформацію про документи, замовляти їх й обліковувати. Варто зазначити, що видами обліку бібліотечного фонду є сумарний та індивідуальний в електронній і традиційній формі. Формою сумарного обліку документів є книга сумарного обліку бібліотечного фонду. Форми індивідуального обліку документів: електронна, книжкова, карткова, реєстраційна. Електронна – запис в електронному ресурсі, книжкова – інвентарна книга, карткова – картка облікового каталогу, реєстраційна – реєстраційна картка на певний вид документа. Інвентарний облік друкованих, неопублікованих та мультимедійних документів здійснюється в окремій для кожного виду документа інвентарній книзі за власним шифром. Інвентарна книга – головний документ бібліотеки, на яку поширюються правила зберігання фінансових документів. Облікова документація як у традиційній, так і в електронній формі має однакову юридичну силу. Ведення окремих інвентарних книг для різних видів документів дає змогу виокремити в електронному каталозі різні інвентарні ряди, що прискорює пошук документів одного виду

Якщо сумарний та індивідуальний облік документів здійснюють в електронній формі, він має бути продубльований у вигляді паперової копії.

Існують види комплектування:

- поточне – *поповнення бібліотечного фонду документами, які щойно вийшли у світ;*

- *ретроспективне – поповнення бібліотечного фонду назвами та примірниками за минулі роки;*

⁶³ Упровадження інформаційних технологій у процеси комплектування ДНСГБ НААНУ / В. І. Головенко, Н. Ф. Басун // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* - 2010. - № 3. - С. 66-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2010_3_10.

- *рекомплектування – очищення фонду від застарілих, зношених та непрофільних документів.*

6.2 Джерела комплектування:

- обов'язковий примірник документів за профілем;
- закупівля в книготорговельній мережі;
- передплата періодичних видань;
- обмін документами з іншими бібліотечними установами країни та зарубіжжя;
- дари установ і організацій, громадських та політичних об'єднань;
- дари авторів, видавців, інших виробників документів;
- бази даних документів, представлених у глобальній мережі Інтернет;
- копіювання документів;
- оцифрування.
- взамін загублених.

Основними джерелами комплектування для ННСГБ НААН є надходження обов'язкового безоплатного примірника друкованої продукції, згідно Постанови Кабінету міністрів України; книгообмін з провідними вітчизняними та іноземними бібліотеками та установами; отримання в дар від авторів і користувачів. На жаль, без змін залишається ситуація із фінансуванням, тому немає можливості щорічно наповнювати фонд мінімум на 10% від існуючого масиву документів (згідно стандартів ІФЛА), а виділені кошти йдуть на оплату періодичних видань⁶⁴.

Обов'язковий примірник — це примірник документа (безкоштовний чи коштовний), який надсилається відповідним державним бібліотекам згідно з правочинним законодавством.

Система обов'язкового примірника видань – явище, яке складалося історично і налічує понад 470 років з моменту введення у Франції в 1537 році. Така система властива книжковій культурі будь-якої розвиненої країни. Зараз вона функціонує більш ніж в 100 країнах світу.

Сьогодні в Україні система обов'язкового примірника регламентується Законом України «Про бібліотеку і бібліотечну справу» (1995 р., зі змінами і доповненнями 2000, 2009, 2014 рр.), який закріплює за національними та державними бібліотеками право на одержання обов'язкового безоплатного примірника документів (ст. 7, 8), Законом України «Про обов'язковий примірник документів» (1999 р.), Постановою Кабінету Міністрів України (2002 р., зі змінами 2003–2014 рр.) «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів», Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів» (2012 р.). Згідно цих документів ННСГБ НААН має право на безоплатний примірник видань галузевої тематики на всіх видах носіїв.

⁶⁴ Коломієць Н. Д. 100 років комплектуванню ННСГБ НААН / Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XII Міжнар. Конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р. /НААН; ННСГБ; Рада молодих учених НААН [та ін.]; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко; редкол.: В. А. Вергунов (голова). – К.: ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. – С. 416-418

Згідно з нормативно-правовими актами надходження обов'язкового примірника повинне здійснюватися за схемою: виробники документів – Державний комітет телебачення і радіомовлення України – одержувачі обов'язкового примірника. Однак цей механізм повністю не реалізовується. У державі існує проблема низької виконавської дисципліни поліграфічних та видавничих підприємств, сформована нова система книгорозповсюдження; існують приватні книжкові магазини, у т.ч. при видавництвах, навчальних закладах, різних організаціях, діють великі книготорговельні фірми, традиційні канали книгорозповсюдження доповнюються електронними. У такій ситуації відстежити документний потік неможливо, оскільки наукові й виробничі галузеві видання виходять мізерними накладками, які переважно розповсюджуються у своєму регіоні, самі видавці відмовляються передавати книги до бібліотек, тому що значна частина видань виходить у комерційних структурах за спонсорські або авторські кошти. Відсутня інформація про екстеріоріку (від лат. *exterior* – зовнішній) – сукупність публікацій, що мають те чи інше відношення до певної країни та/або нації, але виданих за її межами.) Ця інформація відірвана від національного середовища, хоча в цілому вона є складовою національної галузевої бібліографії.

Аграрна галузь, враховуючи її пріоритет в економіці держави, як не дивно, не забезпечена спеціалізованими потужними книжковими видавництвами. Література із сільськогосподарської тематики виходить розпорошено у десятках видавництв по всій Україні та в установах мережі НААН і галузевих ВНЗ. І в цьому полягає основна складність отримання достовірних даних про вихід видань, враховуючи відсутність їх повної реєстрації та репертуару. Цим порушується чинне законодавство і створюються лакуни у національному інформаційно-бібліотечному фонді, гальмуються процеси інформатизації галузі, зокрема, немає повноти відображення досягнень науковців різних аграрних галузей. Прийнято низку директивних документів, зокрема спільний наказ Міністерства аграрної політики України та УААН від 1.07.2002 р. за № 178/45, постанову Президії УААН від 26.04.2002 р., Бюро Президії УААН від 21.11. 2002 р. та розпорядження Міністерства аграрної політики України від 10.03.2004 р. щодо урегулювання питань, пов'язаних з одержанням видань НДУ мережі НААН.

Система обов'язкового примірника у державі повинна працювати ефективно, в іншому разі не вдасться створити повноцінний фонд, зокрема мова йде про галузеву літературу. Очевидно, що у перспективі без створення оптимально повних БД галузевої літератури, обміну ними з іншими великими універсальними й галузевими бібліотеками надання користувачам інформації буде обмеженим.

Протягом 2010–2018 рр. як обов'язковий примірник до фондів ННСГБ НААН надійшло 16866 прим. книг та 9547 прим. періодичних видань, що становить 32% від усіх надходжень. У 2018 р. обов'язковий примірник становив 1294 екземплярів, що становить 31,2 % від усіх надходжень до фонду ННСГБ НААН. У 2018 р. обов'язковий примірник становить 850 книг, періодичних видань - 731, що становить 66,7 % вхідного потоку документів.

Установи мережі НААН у 2018 р. надіслали 858 екземплярів або 25,1 % від загальної кількості надходжень ОП до фонду ННСГБ НААН. Редакції та видавництва України, ТОВи надіслали 559 видань, як дар, ФОП – 164 видань.

У поточному році як ОП також надійшло 379 автореферати, 68 звітів від установ мережі НААН.

Проведений аналіз надходження обов'язкових примірників до фондів ННСГБ НААН протягом 2010–2018 рр. показав, що за роками прослідковується різна динаміка їх надходжень по відношенню до загальних: у 2010 р. – 1776 прим., що в % відношенні складає 14,3% (всього за рік 12390), 2011 р. – 1066 прим., що у % відношенні становить 6,9 % (за рік 15370), у 2012 р. – 1753 прим., що складає 12%, 2013 р. – 2124 прим. (53,6% від надходжень до фонду бібліотеки), 2014 р. – 2889 – (44,8% від надходження до фонду 6453), 2015 р. – 1686 прим. (або 34,85%), 2016 р. – 2113 прим. (або 41,7%), 2017 р. – 1849 прим. (40,54 %), 2018 р. – 1294 прим. (31,19% від надходження 4149 прим.) (Рис. 2.2).

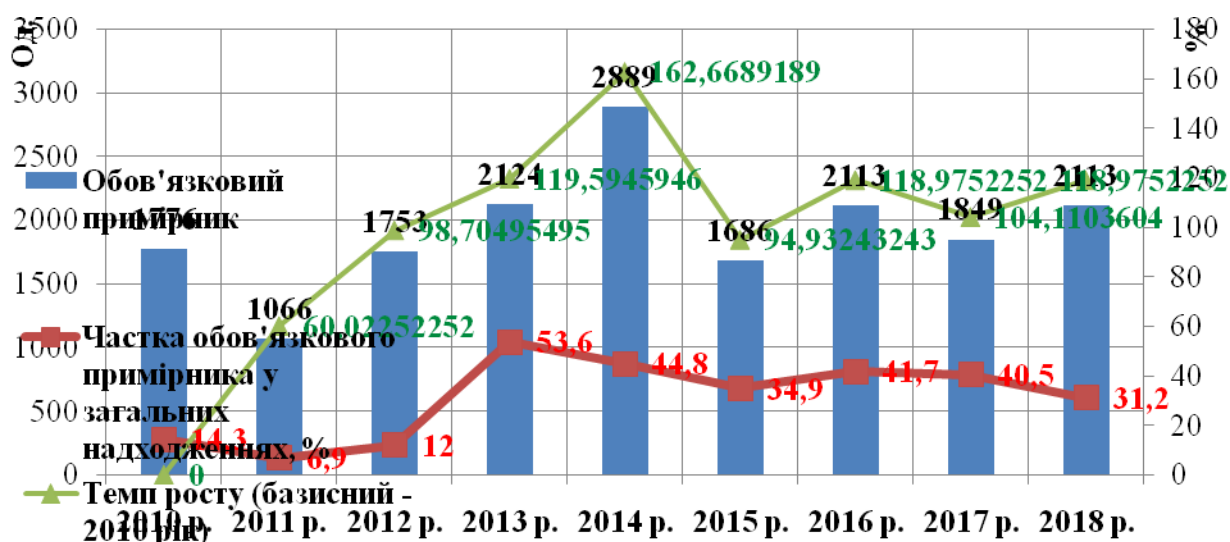

Рис. 2.2. Динаміка надходження обов'язкових примірників до фондів ННСГБ НААН за 2010–2018 рр.

За 2018 до загального фонду бібліотеки надійшов 6316 документів, з них книг – 3744, періодичних видань – 1996, в тому числі 916 газет. До основного фонду ННСГБ загалом надійшло 4149 примірників, з яких: 1599 прим. (назви) вітчизняних та 7 – іноземних книг на суму 47898 грн., 1852 – періодичних видання та 26 електронних документа.

Загальна кількість документів у фонді ННСГБ на 01.10.2018 року становить 1072455 примірники, в основному фонді – 1071899, обмінному (після вилучення) – 556 примірника.

За тематичним розподілом надходжень протягом багатьох років домінує найбільше (майже 16%) літератури з економіки й організації виробництва, загальних питань сільського господарства; 7,6% та 7,1% відповідно з

рослинництва та тваринництва, далі з механізації сільського господарства – 2,9% та загального землеробства – 2,3%.

У бібліотеки, як одержувача обов'язкового безоплатного примірника, виникають проблеми пов'язані з відсутністю повної інформації про вихід видань через відмову видавців-авторів передавати документи до бібліотек через відсутність державного фінансування, адже значна частина видань виходить у комерційних структурах авторським коштом з обмеженим накладом, іноді до 30-50 примірників. Цим порушується чинне законодавство та створюються лакуни у національному інформаційно-бібліотечному фонді.

Також до джерел, що забезпечують оперативне та повне комплектування щодо періодичних видань, крім надсилання обов'язкового примірника, належить передплата, що дає майже повну попереджувальну інформацію про періодичні документи та умови їх отримання, а також забезпечується відносна стабільність та систематичність надходжень, зокрема зарубіжної періодики. На сьогодні вона слугує доповненням, насамперед, до законодавчо-нормативних, бібліотечно-інформаційних питань. На жаль, з кожним роком коштів на оплату періодичних видань все меншає. Наприклад, на передплату періодичних протягом 2011–2014 років виділялось біля 100000 грн. щорічно, а це 61 назва періодичних видань.

Завдяки співпраці з редакціями періодичних сільськогосподарських видань, керівники яких виконують Постанову Кабінету Міністрів від 10 травня 2002 року № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» та з розумінням ставляться до потреб бібліотеки, до фондів щороку додатково надходить понад 70 назв журналів безкоштовно. Це безперечний актив фонду, який динамічно використовується читачами, чим створюється й певна реклама для видавців⁶⁵.

Як було зазначено, комплектування фонду – це складний та дуже важливий процес, від якого залежить можливість бібліотеки щодо виконання своєї основної функції. Обмінний фонд (ОФ) є одним з каналів, що забезпечує функціонування бібліотеки як відкритої соціальної системи. Існує кілька форм взаємодії бібліотек, що забезпечують оптимальний документорозподіл, зокрема, безоплатна передача, продаж, документообмін.

Розрізняють два види книгообміну – внутрішній і міжнародний. Внутрішній документообмін полягає в передачі творів друку в постійне користування з однієї бібліотеки в іншу. Міжнародний документообмін здійснюють на основі взаємокорисних двосторонніх і багатосторонніх міждержавних договорів та угод, укладених безпосередньо між бібліотеками або науковими установами різних країн⁶⁶.

⁶⁵ Вергунов В. А. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення / В.А. Вергунов; НААН, ННСГБ НААН. – К.: Аграрна наука, 2017. – 464 с.

⁶⁶ Ніколаєнко Я. М. Міжнародний книгообмін: історична ретроспектива / Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 5. Організація і методика створення корпоративних інформаційних ресурсів для освітянської галузі України : зб. наук. пр. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред.: Т. В. Добко, І. Г. Лобановська ; редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Т. В. Філімонова, Л. І. Страйгородська, Л. І. Самчук]. – Київ, 2016.. - С. 79

Завдяки активному книгообміну наповнюється довідково-інформаційний, науковий фонд з питань сільського господарства та суміжних галузей. Особливо активно проводиться обмін з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, Національною Парламентською бібліотекою, Держкомтелерадіо, бібліотекою Адміністрації Президента, Книжковою палатою України ім. І. Федорова, Державною науково-педагогічною бібліотекою імені В. О. Сухомлинського й ін. Книгообмін суттєво збагачує довідково-інформаційний фонд виданнями про сучасний стан наукових галузевих розробок⁶⁷.

Основними джерелами комплектування фонду іноземною літературою протягом звітного періоду були: міжнародний книгообмін, дари зарубіжних наукових товариств та оргкомітетів міжнародних форумів, обмінні фонди бібліотек різних систем і відомств, посольства зарубіжних країн, представництва ООН та ін⁶⁸. В рамках міжнародного книгообміну підписано договір з Білоруською сільськогосподарською бібліотекою ім. Лупіновича.

ННСГБ НААН співпрацює з Центральною сільськогосподарською бібліотекою Польщі (м. Варшава), Державним університетом сільського господарства у Варшаві (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego), Варшавським економічним університетом (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie), бібліотекою Природничого університету у Любліні (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie), Чеським університетом у Празі, центральною бібліотекою Університету сільськогосподарської науки, ветеринарії, медицини в Ключ-Напока (Румунія), Університетом у Загребі, факультет агрокультури (Хорватія).

Станом на 2018 рік іноземний фонд ННСГБ налічує 29 тис. 791 іноземні книги та 136 тис. 842 іноземних журналів.

У практику комплектування бібліотеки інтенсивно впроваджується новий напрямок – використання видань на електронних носіях. За технологією розповсюдження електронні видання поділяються на мережеві, які доступні необмеженому колу користувачів через телекомунікаційні мережі, та локальні, які призначені для внутрішнього використання та випускаються у вигляді ідентичних примірників (тиражуються) на носіях, які можна переносити.

За технологією розповсюдження міждержавний стандарт «Электронные издания: основные виды и выходные сведения» визначає три види електронних документів:

✓ локальні – призначені для локального використання, існують у вигляді певної кількості ідентичних екземплярів (тиражу) на окремих фізичних носіях. Видаються, розповсюджуються та надходять до користувачів такі

⁶⁷ Каштанова Т. В. Організація роботи обмінного фонду ННСГБ НААН / Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XII Міжнар. Конф. молодих учених і спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р./ Нац. акад. аграр. наук. України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН; Рада молодих вчених НААН [та ін.]; уклад. В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, М.М. Давиденко; редкол.: В. А. Вергунов (голова). – К. ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. - С. – 414-416.

⁶⁸ Маслак О. Актуальні проблеми комплектування фонду Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН іноземною літературою / О. Маслак, Т. Хоменко, А. Устиновська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2003. – Вип. 11. – С. 620–625.

компакт-диски у формі додатку до друкованого видання або як самостійний носій;

✓ мережеві – надають лише доступ до інформації потенційно необмеженій кількості користувачів інтернет-середовища;

✓ електронні ресурси комбінованого розповсюдження, які можуть використовуватися як локально, так і через мережі (компакт-диск / мережа). Комбіновані видання можуть мати інтерактивну навігацію по документах за допомогою механізму гіпертекстових зв'язків від видання на оптичному носії до інформації в мережі. Система гіперпосилань до динамічних мережевих ресурсів дозволяє вчасно актуалізувати потрібну частину. Інформація, яка зафіксована на окремих фізичних носіях, потребує додаткового програмного та технічного забезпечення процесу зчитування.

Процес комплектування багатоплановий і залежить від багатьох об'єктивних чинників, зокрема фінансових, законодавчо-правових, стану ринку видавничої продукції тощо. Зміна пріоритетів держави щодо майбутнього бібліотек, криза в економіці, розпад мережі книгорозповсюдження й централізованого розподілу видавничої продукції, кількісна недостатність та підвищення цін на книги, збіднення репертуару вітчизняного книжкового ринку поглибили існуючі проблеми комплектування фондів і призвели до спонтанності цього процесу, спричинивши тим самим зменшення кількості нових надходжень та їх якість.

Перед бібліотечними працівниками, зокрема комплектаторами, стоїть завдання розроблення такого механізму формування фонду, в якому поєднуюватимуться комплектування різними видами документів. Щодо перспектив комплектування, то вони передбачають розробку, широке використання та вдосконалення новітніх технологій, як важливого напряму інформаційного середовища шляхом створення інтегрованої інформаційної бібліографічної, анотованої та повнотекстової продукції⁶⁹.

Дослідивши проблему можна констатувати переваги автоматизації при комплектуванні документів (усунення рутинних операцій, неминучих при обробці інформації; суттєве прискорення процесів обробки і перетворення даних; підвищення точності облікових і звітних відомостей).

Варто також відзначити, що надходження обов'язкового безоплатного примірника видань – найстабільніше джерело комплектування фондів ННСГБ НААН. Розширити можливості комплектування можливо за рахунок збільшення долі електронних ресурсів (електронні варіанти книг, періодичні видання та відкриті мережеві), корпоративних з бібліотечними установами мережі; обміну, співпраці з посольствами, видавництвами.

⁶⁹ Татарчук Л.М., Опанасенко О. М. Комплектування фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки на сучасному етапі // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 8. – С. – 4.

2.2. Інформаційні ресурси Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

В умовах сьогодення, коли Україна вибрала стратегічний курс на інтеграцію в європейський простір і світове співтовариство, особливо важливим й актуальним є завдання розвитку вітчизняного інформаційного простору. Інформація набуває одного з фундаментальних факторів існування людства. Активний розвиток інформаційних технологій зумовив інноваційні перетворення в усіх сферах діяльності, зокрема намітив новий вектор у діяльності бібліотеки. Значення бібліотеки визначається не лише кількістю та складом фонду, але і різноманітністю послуг, що їх вона надає користувачеві. Саме тому від бібліотек вимагається новий підхід як до формування фондів, так і належного інформаційного забезпечення, вільного доступу до джерел інформації та технологічно модернізованих умов роботи з ними. Важливим завданням на часі є перехід до відкритої бібліотеки, бібліотеки без бар'єрів.

ННСГБ НААН – установа з певними усталеними функціями, з традиційними технологіями – долучилася до процесів глобальних соціальних, технічних і технологічних змін. Вона змушена змінюватися так, як не мінялась упродовж багатьох років. Інформатизація впливає на появу нових технологій, нових елементів, нових можливостей, що сприяють усуненню значної кількості рутинних операцій, підвищуючи ефективність роботи.

Новий телекомунікаційний простір створює більші можливості для забезпечення користувачів інформацією і сприяє:

- кумулювати в єдине ціле всі види документів й інтегрувати їх у світовий простір;
- діяти в планетарному масштабі – отримувати інформацію та надавати її незалежно від географічно-часових меж;
- оперувати величезними масивами інформації;
- співпрацювати в інтерактивному режимі з необмеженим колом бібліотек-партнерів і користувачів.

Інформатизація бібліотеки – це сукупність наукових, організаційно-правових і техніко-економічних заходів, спрямованих на удосконалення процесів доступу користувачів до вітчизняних і світових БД.

Інформаційні ресурси бібліотеки мають свої особливості, які відчутно впливають на процеси його формування, забезпечення доступності, а саме:

- практично невичерпні;
- мають потенційне значення (не самостійні);
- після використання не зникають, а зберігається та зростають;
- ефективність повторного застосування ;
- виступають формою безпосереднього включення науки до складу продуктивних сил;
- виникають у результаті не просто розумової праці, а її творчої частини;
- перетворення знань в інформаційний ресурс залежить від можливостей їх кодування, розподілу та передачі.

Будь-яка суспільна діяльність безпосередньо або опосередковано пов'язана з отриманням, виробництвом, споживанням інформації. Тобто можна говорити про те, що практично всі сфери життєдіяльності суспільства залежать від процесів інформаційного забезпечення.

Зібрані в єдину систему інформаційні ресурси бібліотеки здобувають статус, за якого можливо реалізувати якісно новий рівень збереження, організації та ширшого й ефективнішого їх використання.

Кожна бібліотека незалежно від її типу, виду, підпорядкування комплектує свої фонди й формує інформаційні ресурси відповідно до профілю й інформаційних потреб користувачів, зокрема у нас це: посадовці, фахівці посольств країн світу, науковці, аспіранти, докторанти, товаровиробники сільськогосподарської продукції різних форм власності, викладачі, студенти, співробітники спеціальних, спеціалізованих установ:

Еволюція інформаційної діяльності бібліотеки відбувається за напрямками:

- формування власних електронних інформаційних ресурсів;
- створення електронної бібліотеки та архіву відкритого доступу;
- розвиток он-лайнних (віддалених) форм обслуговування користувачів бібліотеки;
- інтеграція та глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів.

У ННСГБ НААН організоване планомірне створення власних електронних ресурси:

- електронний каталог (ЕК);
- електронна картотека статей (ЕКС);
- бібліографічні бази даних;
- повнотекстові електронні колекції, що складаються з оцифрованих видань, які зберігаються в бібліотеці в одному екземплярі, з метою збереження фонду;
- електронні документи, отримані через службу електронної доставки документів (ЕДД);
- електронна бібліотека (ЕБ).

На початковому етапі наповнення ЕК відбувалося за рахунок опрацювання авторефератів дисертацій. Це виявилось самим простим, оскільки досвіду роботи з автоматизованою системою не було. З часом репертуар операцій розширився і скоро ЕК став головним у системі довідково-пошукового апарату (ДПА).

Наразі ЕК став ключовим елементом відкритого інформаційного простору, головним чином інформаційної системи, об'єднуючи і логічно завершуючи її. Для роботи з ЕК підготовлено пакет інструктивно-методичних та регламентувальних документів, до яких входять: Положення про електронний каталог; Науково-методичні вказівки щодо створення бібліографічного запису за допомогою АБІС "ІРБІС", вони інформують про заповнення робочих листів і

полів; підготовлено методичну документацію для користувачів з правил користування та пошуку в ЕК, а також різного роду інструктивні матеріали, що сприяють удосконаленню технологічних процесів.

При створенні бібліографічного запису каталогізатори максимально повно розкривають зміст документа і інформацію про нього відповідно до діючих ДСТУ ГОСТ 7.1 - 2006. «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», що діють в Україні з 1.07.2007 й діючими стандартами про скорочення слів і словосполучень в українській, російській і європейських мовах.

Електронна база періодичних видань, започаткування якої розпочато у 2008 р. містить практично всю інформацію про оперативні видання, фонд ХІХ століття та періоду країн світу. Попередньо фахівці опанували технологію опису періодичних видань, яка уможливорює зведений опис видання в цілому, реєстрацію кожного щомісячного видання, аналітичний розпис статей та забезпечує пошук за зв'язком: ЖУРНАЛ – НОМЕР- СТАТТЯ. З метою їх навчання були підготовлені відповідні методичні розробки, зокрема «Послідовність роботи при каталогізації періодичних видань й формування аналітичного опису та перелік обов'язкових полів».

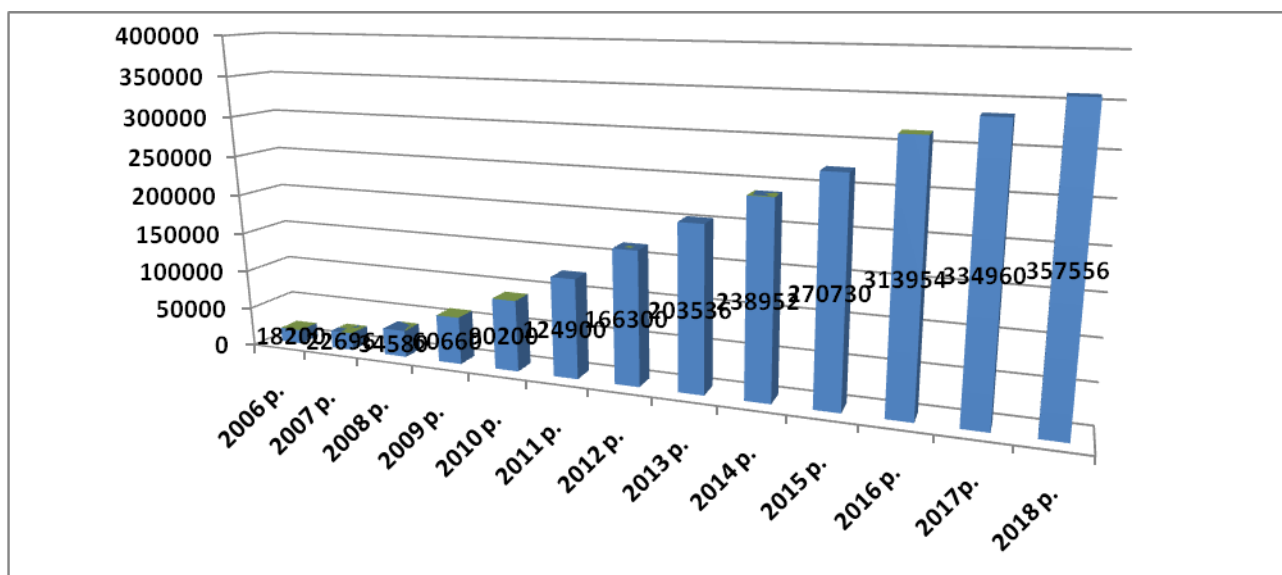
Відповідно Наказу по установі від 22 січня 2010 р. та згідно з технологічною інструкцією «Про проведення ретроспективної конверсії фондів ННСГБ НААН» була розпочата активна робота по репрезентації ретроспективної складової фондів бібліотеки з метою їх трансформації в електронний ресурс для інтеграції в національний інформаційний простір. Він став ключовим елементом відкритого інформаційного простору, системи, об'єднуючи й логічно завершуючи її, фундаментом для створення електронної наукової сільськогосподарської бібліотеки (ЕНСГБ) ННСГБ НААН, комплексне формування якої припадає на 2011 р.

ЕНСГБ являється політематичною базою даних розподілених електронних ресурсів власної генерації, відцифрованих, запозичених.

По суті—це інтегрований інформаційний ресурс галузевого спрямування, який є сукупністю електронних багатомовних документів і призначається для використання в он-лайн режимі через веб-портал бібліотеки та локальній мережі

Електронний ресурс ННСГБ НААН представлений в Internet на сайті бібліотеки [http:// dnsgb.com.ua](http://dnsgb.com.ua) та на домашній сторінці бібліотеки <http://base.dnsgb.com.ua>, що дозволяє користуватися ним для пошуку необхідної інформації. З 2015 р. він включений до переліку міжнародних науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів з питань сільського господарства та суміжних галузей, до яких надається безоплатний доступ в Інтернеті. Це уможливорює його ефективне використання й сприяє міжнародному обміну.

Загальні показники об'єму ЕК ННСГБ НААН за 2006 – 2018 рр.

Треба зазнати, що електронні документи та нові інформаційні технології відкривають для бібліотек небачені досі перспективи, але і друковані видання, як і раніше, зберігають свою значимість. Бібліотека повинна поєднувати те й інше, принаймні, віртуальність електронного світу дає змогу не тільки виконувати функції сховища, але й орієнтувати читачів у науковому просторі, надаючи вільний доступ до інформації та прискорювати пошук необхідних знань.

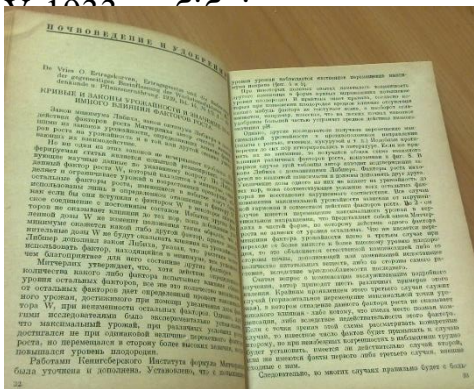

Важливу роль серед основних складових інформаційних ресурсів бібліотеки відіграє її довідково-бібліографічний апарат (ДБА), представлений системою бібліотечних каталогів. Адже саме каталоги ідентифікують документи, багатоаспектно розкривають їхній зміст, враховуючи державну й регіональну приналежність видань, їхню типологію, мову, цільове призначення та хронологічну характеристику, забезпечуючи користувачів бібліографічною інформацією. Будуються на засадах принципів науковості, інформативності, доступності та надійності.

Повноцінний, науково організований ДБА служить універсальним ключем до знань, сконцентрованих у книгах.

Довідково-бібліографічна діяльність Бібліотеки полягає в проведенні оперативного інформаційного забезпечення науково-дослідних розробок й активному інформуванні читачів про вітчизняний досвід у сільському господарстві та наукові досягнення.

Починаючи з 30-х років ЦНСГБ систематично готувала для науково-дослідних установ України розгорнуті бібліографічні інформаційні матеріали.

У країні підготувала разом із сектором технічної пропаганди Всеукраїнської академії аграрних наук і почала видавати реферативно-бібліографічний збірник «Огляд іноземної літератури з сільського господарства», який виходив до 1947 р.⁷⁰

У 1935 р. в Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці було створено бібліографічний відділ, який

розпочав роботу над реферативно-бібліографічним збірником «Стахановський досвід в соціалістичному сільському господарстві» (1938-1956 pp.), в якому висвітлювався практичний досвід сільськогосподарських працівників. У післявоєнний період були створені покажчики «К вопросу о биологии семян» (1947) та «За передовую мичуринскую агробиологическую науку» (1949). Загалом, з 1935 по 1956 роки було підготовлено більше 6 тисяч об'ємних списків з питань аграрної науки⁷¹.

Особливо активізувалась інформаційно-бібліографічна діяльність ЦНСГБ УААН від середини 60-х років, коли

було видано цілий ряд рекомендаційних, виробничих, бібліографічних та ретроспективних бібліографічних науково-допоміжних покажчиків, зокрема: покажчики з тваринництва, ветеринарії, кормовиробництва, хімізації та ін⁷². У цей же період у співпраці з науково-дослідними інститутами були підготовлені і видані науково-бібліографічні покажчики: «Вирощування сільськогосподарських рослин без ґрунту»⁷³ та «Вредители и болезни озимой пшеницы и меры борьбы с ними» (спільно з

⁷⁰ Вергунов В. А. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення. – К.: Аграрна наука, 2007. – 480 с. – (Іст.-бібліогр. Сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»). Кн. 20).

⁷¹ Зайцева Л. А. Історія інформаційно-бібліографічного забезпечення ЦНСГБ УААН аграрної науки та виробництва / Л. А. Зайцева // Аграрні реформи в Україні : теорія, історія, політика, інформація : Матеріали між нар. наук.-практ. конф. До 70-річчя ХДТУСГ, 150-річчя ХЗВІ, 185-річчя ХДАУ ім. В. В. Докучаєва, Харків, 19-20 квіт. 2001 р. / М-во аграр. політики України, ХДТУСГ. – Х., 2001. – С. 221-223.

⁷² Химизация животноводства / Сост. Л. И. Заднепровская; Ред. кол.: Л. И. Заднепровская, О. П. Правда, Р. И. Целинский, В. С. Ярмак; М-во сел. хоз-ва УССР; Респ. науч. с.-х. б-ка. – Х.: Ред.-изд. отдел Книжной Палаты УССР, 1966. – 43 с.

⁷³ Вирощування сільськогосподарських рослин без ґрунту (гідропоніка) / М-во сіл. госп-ва УРСР, Респ. наук. с.-г. бібліотека; Упоряд.: О. Г. Литовченко; Ред. кол.: М. К. Крупський, О. Г. Литовченко, Ю. Б. Медведєв, Р. Й. Целінський. – Х.: Ред.-вид. відділ Книжкової Палати УРСР, 1965. – Вип. 1. – 54 с.

Книжковою Палатою УРСР)⁷⁴, «Витаминное питание сельскохозяйственной птицы» (спільно з УкрНДІ птахівництва); «Ученые Харьковщины – сельскому и лесному хозяйству» (спільно з Харківською обласною бібліотекою)⁷⁵; «Тростянецкие леса в лесоводственной и исторической литературе: библиогр. указатель отечеств. л-ры за 1885-1966 гг.» (спільно з УкрНДІ лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького та Красно-Тростянецькою лісовою дослідною станцією)⁷⁶, «Георгий Николаевич Высоцкий: библиогр. указатель. К столетию со дня рождения (1865-1965)» (підготовлено спільно з Українським НДІ лісового господарства і агролісомеліорації – серія присвячена видатним діячам сільського господарства України⁷⁷. В покажчик були включені і неопубліковані праці Г. М. Висоцького, що збереглись у його родича А. М. Можейко, які він люб'язно надав для цієї роботи).

На прохання академіків В. Я. Юр'єва, О. Н. Соколовського, М. М. Кулешова ще в 60-ті роки за рішенням Ради Міністрів України розпочато

побудову нового приміщення для ЦНСГБ в м. Києві. У грудні 1970 року Бібліотеку було перевезено з Харкова до Києва, а вже в травні вона почала функціонувати. З переїздом до Києва діяльність Бібліотеки значно покращилась. В цей період остаточно формуються основні напрями бібліотечно-бібліографічної інформаційної роботи.

З 1971 року почав виходити покажчик «Достижения науки и передовой опыт – сельскохозяйственному производству» – це професійно-виробничий анотований бібліографічний покажчик нових надходжень літератури, розділений на 30 предметних рубрик. Виходив два рази на рік аж до 1990 року.

У 1973 р. відділ довідково-

⁷⁴ Вредители и болезни озимой пшеницы и меры борьбы с ними / Сост. А. Е. Селицкая; Ред. кол.: А. Е. Селицкая, Р. И. Целинский, В. С. Ярмак; М-во сел. хоз-ва, Респ. науч. с.-х. б-ка, Отдел справочно-библиогр. работы. – Х.: Ред.- изд. отдел Книжной Палаты УССР, 1966. – 28 с.

⁷⁵ Ученые Харьковщины – сельскому и лесному хозяйству: библиогр. указатель / Сост.: А. Е. Селицкая, М. Т. Антонова; Респ. науч. с.-х. б-ка, Харьк. обл. б-ка, Научно-техн. о-во сел. хоз-ва, Харьк. обл. правление; Ред. кол.: Р. И. Целинский (отв. ред.) и др. – Х., 1968. – 237 с.

⁷⁶ Тростянецкие леса в лесоводственной и исторической литературе: библиогр. указатель отечеств. л-ры за 1885-1966 гг. / М-во лесного хоз-ва УССР, Респ. науч. с.-х. б-ка, УкрНИИ лесного хоз-ва и агролесомелиорации им. Г. Н. Высоцкого, Красно-Тростянецкая лесная оп. ст.; Сост.: А. П. Богомолов, Ред. кол.: А. А. Деканова, А. Е. Селицкая, С. И. Федоренко, Р. И. Целинский. – Х., 1967. – 59 с.

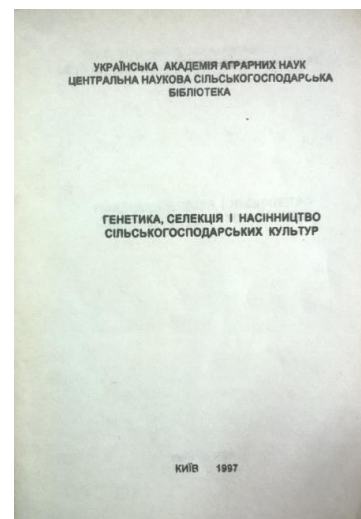
⁷⁷ Георгий Николаевич Высоцкий: библиогр. указатель. К столетию со дня рождения (1865-1965) / Сост.: А. А. Деканова, Ю. Б. Медведев, С. Е. Фомина; Ред. кол.: С. С. Пятницкий, С. И. Федоренко, Р. И. Целинский. – Х., 1965. – 66 с.

бібліографічного обслуговування під керівництвом В. К. Світайло підготував бібліографічний покажчик «Розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва на Україні»⁷⁸.

З 1974 р., за рішенням Ради Міністрів України, почав виходити покажчик «Генетика, селекція и семеноводство сельскохозяйственных культур». З 1990 р. почав виходити на українській мові і мав назву «Генетика, селекція і насінництво сільськогосподарських культур» – покажчик про нові надходження в ЦНСГБ УААН, мав на меті забезпечити науковців необхідною бібліографічною інформацією про видання, які висвітлюють досягнення науки в галузі генетики і селекції, а спеціалістів сільськогосподарського виробництва – про нові перспективні сорти сільськогосподарських культур, прогресивні технології їх вирощування та ефективні заходи сортової агротехніки.

В 1977 році вийшов перший випуск покажчика «Новые сельскохозяйственные книги», з 1990 року це видання стало україномовним «Нові сільськогосподарські книги» – покажчик, який відображав нові надходження вітчизняної та зарубіжної літератури (в т.ч. й автореферати дисертацій) з питань аграрної науки у фонди бібліотеки, розбитий на 63 предметні рубрики. Останній випуск був виданий 1998 року спільно з Парламентською бібліотекою⁷⁹.

Для періоду 70-х років характерною була міжбібліотечна кооперація при підготовці ретроспективних, рекомендаційних, науково-допоміжних посібників. Так, наприклад, разом з Парламентською науковою бібліотекою в 1975 р. було видано рекомендаційний бібліографічний покажчик «Племінна справа в тваринництві», а в 1976 р. вийшов рекомендаційний анотований покажчик з ветеринарної медицини

«Профілактика та лікування захворювань тварин», і в тому ж році – анотований покажчик «Спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва на базі сільськогосподарської кооперації і агропромислової інтеграції» та бібліографічний покажчик «Підвищення родючості ґрунтів». У 1977 р. співробітники довідково-бібліографічного відділу ЦНСГБ ПВ ВАСГНІЛ в рамках вирішення продовольчої проблеми країни уклали рекомендований анотований покажчик літератури «Виробництву яловичини – промислову основу», у 1978 р. – «За збільшення виробництва м'яса птиці», у 1980 р. – «Якість сільськогосподарської продукції та шляхи її підвищення».

⁷⁸ Розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва на Україні: Бібліогр. покажч. літ. за 1967-1971 рр. в кількості 667 назв / ВАСГНІЛ, ПВ ЦНСГБ; Упоряд.: В. К. Світайло. – К., 1973. – 88 с.

⁷⁹ Нові сільськогосподарські книги: поточний бібліогр. покажч. видань за 1991-1995 рр. / Уклад.: З. П. Кірпаль, Л. О. Романчук; ред. Л. А. Кириленко; відп. за вип. Р. Й. Целінський; УААН; ЦНСГБ. – Київ, 1996. – 83 с.

З 80-90-х років розширюється тематика бібліографічних видань. У 1980 р. спільно з ВНДІ цукрового буряка ЦНСГБ видала рекомендаційний анований покажчик «Сахарная свекла – основная сельскохозяйственная культура на Украине».

За 1980-1982 рр. підготовлено та видано «Сводный указатель иностранных и периодических изданий, полученных библиотеками сельскохозяйственных научно-исследовательских учреждений и вузов Украины и Молдавии», який раніше виходив у 1972–1973 рр., 1974–1975 рр., 1976–1979 рр.

У 1992 р. вийшов науково-допоміжний бібліографічний покажчик сільськогосподарської літератури «Проблеми і перспективи розвитку українського села», який видавався з метою інформування вчених і спеціалістів агропромислового виробництва з питань пріоритетних досліджень в галузі сільськогосподарської науки, спрямованих на розв'язання продовольчої проблеми.

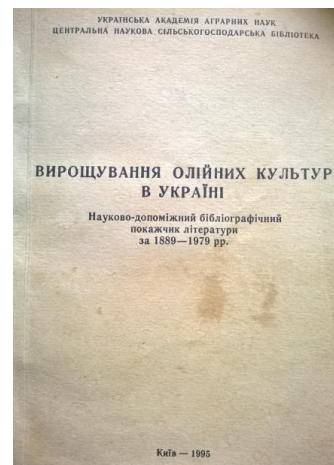
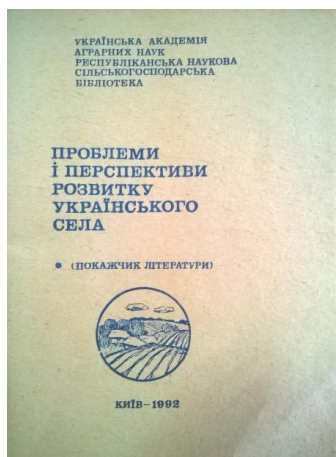
В 1993 р. побачив світ покажчик «Олійні культури (1980–1989 рр.)», а в 1995 р. покажчик «Вирощування олійних культур в Україні (1889–1979 рр.)». За виданнями цих покажчиків стоїть багаторічна кропітка праця⁸⁰.

З розвитком інформаційних технологій та створенням власного електронного ресурсу (продукту) розпочався новий етап у довідково-бібліографічному обслуговуванні користувачів ННСГБ НААН: створення нових електронних продуктів і надання он-лайнних послуг користувачам.

Діяльність відділу

бібліотечно-інформаційних технологій та наукової обробки

документів ННСГБ НААН спрямована на довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) користувачів бібліотеки на базі сучасного довідково-бібліографічного апарату, гармонійного поєднання традиційних та електронних інформаційних ресурсів (ЕІР); створення різноманітних локальних баз даних (енциклопедичних видань, тематичних видань, іноземних видань, рідкісних видань, авторефератів, дисертацій, звітів НДУ НААН України, аналітичний розпис статей з періодичних видань, повнотекстові книги та повнотекстові періодичні видання), ініціювання та підтримку корпоративних проектів формування БД довідково-бібліографічних ресурсів («Розподільчий електронний каталог мережі сільськогосподарських бібліотек України» та корпоративний каталог аналітичного розпису статей з періодичних видань аграрної тематики «АгроКАРС»).

⁸⁰ Вирощування олійних культур в Україні: науково-доп. бібліогр. покажч. літератури за 1889–1979 рр. / Уклад.: Т. Ф. Дерлеменко, І. П. Поляк; Відпов. за вип.: Р. Й. Целінський. – К., 1995. – 202 с.

Також робота спрямовується на розширення довідково-бібліографічного апарату ННСГБ НААН: укладання тематичних та бібліографічних покажчиків, складання тематичних списків, інформування про нові надходження у вигляді щомісячних експрес-випусків. За 2013–2018 рр. вийшло 59 випусків експрес інформації, які налічують 2757 документ нових надходжень до фондів ННСГБ НААН.

У 2013 році започатковано серію науково-допоміжних бібліографічних покажчиків вітчизняних та зарубіжних видань з фондів ННСГБ НААН «Інформаційно-бібліографічні ресурси агропромислового виробництва України». Метою їх створення є тематичне розкриття фонду з використанням електронного каталогу та традиційних каталогів, укладанням до них ряду допоміжних покажчиків (як предметно-тематичних, так і іменних). У цій серії вийшли друком покажчики «Бджільництво», «Ґрунтознавство», «Зернобобові культури», підготовлено до друку в електронному вигляді науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Соняшник: проблеми вирощування та переробка». Дані видання успішно можуть бути використані вченими-аграріями, викладачами і студентами, аспірантами, спеціалістами агропромислового виробництва. З 2017 року повнотекстові тематичні покажчики запропоновано представляти на сайті ННСГБ НААН (<http://www.dnsgb.com.ua>) у рубриці «Наші видання».

З 2008 р. у ННСГБ заснована бібліографічна серія «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю» з метою опрацювання в автоматизованій системі ІРБІС фонду іноземної книги та створення бібліографічних покажчиків. За період з 2008–2016 рр. вийшли друком покажчики польської, німецької, чеської, французької, угорської, болгарської, іспанської тощо.

Як бачимо еволюція інформаційної діяльності бібліотеки відбувається за такими напрямками:

- формування власних електронних інформаційних ресурсів;
- створення електронної бібліотеки та архіву відкритого доступу;

- розвиток он-лайнних (віддалених) форм обслуговування користувачів бібліотек;

- глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів, зокрема інтеграція ресурсів та кооперативна робота⁸¹.

Характеризуючи інформаційно-бібліографічну діяльність бібліотеки на сучасному етапі, слід сказати, що сьогодні роль ННСГБ НААН значно зросла. Нові інформаційні технології значно видозмінили структуру інформаційної продукції. Зокрема, ресурсну електронну базу довідково-бібліотечного обслуговування ННСГБ НААН становлять: електронний каталог «УкрАгротека», розподільчий каталог ННСГБ НААН, електронні каталоги сільськогосподарських бібліотек України та зарубіжжя, БД власної генерації (повнотекстові книжкові видання, повнотекстові періодичні видання, повнотекстові автореферати дисертацій, архівні матеріали), які створюються для забезпечення наукових напрямів, задоволення потреб конкретних замовників, зарубіжні електронно-інформаційні ресурси світових виробників (більше 20 бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових баз даних), довідково-бібліографічні електронні ресурси, окремі тематичні бібліографічні покажчики, покажчики іноземної книги у фондах ННСГБ НААН, тематичні добірки та списки літератури, доступні користувачам онлайн, пошукові засоби Інтернету тощо. Весь спектр інформаційні ресурсів ННСГБ НААН представлено схемою.

Розширення галузевого інформаційного середовища, оперативність систематичного та якісного інформаційно-бібліотечного забезпечення, доступ до світових інформаційних ресурсів, інтегрування до них досліджень вітчизняних вчених залишаються пріоритетними.

Інформаційні ресурси із сільського господарства (світові і власної генерації) відіграють основну роль для задоволення запитів науковців, аспірантів, аграріїв, фермерів та дослідників аграрної науки.

Розуміючи пріоритетність забезпечення доступу користувачів до онлайнних ресурсів провідних світових постачальників наукової сільськогосподарської інформації, ННСГБ НААН паралельно з власними електронними інформаційними ресурсами пропонує відвідувачам бібліотеки через веб-сайт, у рубриці РЕСУРСИ перелік 70 міжнародних БД. З метою забезпечення ефективного використання науково-технічної інформації та створення сприятливих умов для міжнародного обміну інформаційно-патентною документацією Національну наукову сільськогосподарську бібліотеку НААН внесено до переліку міжнародних науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів, до яких надається безоплатний доступ в Інтернеті.

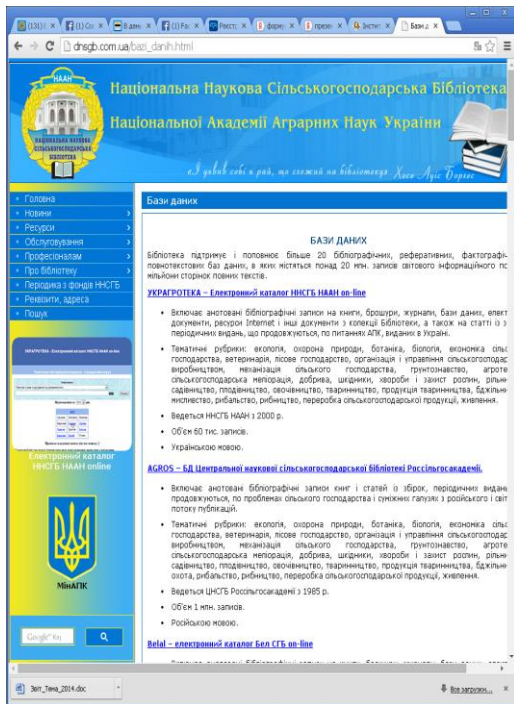
⁸¹ Коломієць Н. Д. Довідково-бібліографічна діяльність ННСГБ НААН: історичний екскурс в минуле та сучасність (до 100-річчя установи) / Бюлетень Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН / ННСГБ НААН; редкол.: В. А. Вергунов (голов. ред.), Л. М. Татарчук та ін. – 2017. – Спецвип

З 2015 року електронний ресурс БД «УкрАгротека» Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine) <http://dns.gb.com.ua/> включено до переліку міжнародних науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів, про що свідчить лист ДП «УКРПАТЕНТ» <http://sips.gov.ua/>. «Перелік науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів» забезпечує доступ користувачів до представлених політематичних ресурсів на безоплатній основі через мережу Інтернет і робить можливим ефективно використання науково-технічної інформації, інтеграції її в інформаційний простір та сприятиме міжнародному обміну.

Важливу роль в створенні інформаційного галузевого простору відіграє концепція відкритого доступу. Користувачі бібліотеки мають доступ у режимі on-line до [Інформаційної системи США по сільському господарству AGRICOLA](#), БД AGROS, електронного ресурсу Бел СГБ Belal.

Для зручності користування у медіацентрі на комп'ютерах створені папки «Інформаційні ресурси відкритого доступу», а також з ресурсами можна ознайомитися на сайті бібліотеки у розділі: ресурси. Там представлені бази даних сільськогосподарської тематики, інформаційні портали з сільського господарства, колекції журналів, електронні бібліотеки, до яких забезпечується відкритий доступ: (понад 20 бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових баз даних) (Додаток 1).

Ресурси Інтернет

AGRIS/CARIS

HINARI,
AGORA

Belal
електронний каталог
Бел СГБ

Розподілений
електронний
каталог
НН СГБ НААН

УРЖ
"джерело"

База даних
"Україніка наукова"

- [Google books https://books.google.com](https://books.google.com) – світової електронної бібліотеки КНИГ;

- [DOAJ \(http://doaj.org\)](http://doaj.org) - колекції журналів відкритого доступу (9 744 журналів, 1 573 847 статей) з усіх дисциплін та всіма мовами світу;

- [Open DOAR \(The Directory of Open Access Repositories\) http://www.openaccess.org](http://www.openaccess.org)- репозитаріїв відкритого доступу усього світу (перелік, пошук репозитаріїв та їх вмісту);

- [DOAB \(Directory of Open Access Books\) \(http://www.doabooks.org\)](http://www.doabooks.org) - 1879 наукових рецензованих книг з 57 видавництв;

- [SpringerOpen http://www.springeropen.com](http://www.springeropen.com) - до 150 рецензованих журналів відкритого доступу; статі, книги відкритого доступу з усіх галузей;

- [Наукова періодика України http://www.irbis-nbu.gov.ua](http://www.irbis-nbu.gov.ua) - електронного архіву наукових періодичних видань України;

- [Цифрова бібліотека \(електронні колекції\) http://www.irbis-nbu.gov.ua](http://www.irbis-nbu.gov.ua) – електронної колекції оцифрованих документів із фондів НБУВ (газети, історичний Київ, право України, постанови уряду, історія науки, культура, мова та література);

- [eLIBRARY](http://www.e-library.ru) - колекції російських наукових журналів (1300 назв), які розміщені на платформі eLIBRARY.RU та мають відкриті повнотекстові випуски.;

- [IMFPublication http://www.imf.org](http://www.imf.org) - документів Міжнародного валютного фонду (IMF): World Economic Outlook, IMF Survey, Working Papers, Country Reports та інші.

Були підготовлені методичні рекомендації «Пошук галузевої вітчизняної та зарубіжної інформації з використанням електронної бази даних "Украгротек" та світових баз даних: / Л. М. Татарчук., І. М. Піменов; НААН, ННСГБ; наук. ред. В. А. Вергунов. - К., 2014. – 35 с.

Відправлена заявка про включення ННСГБ НААН до Добровільної міжнародної мережі сільськогосподарських бібліотек AGLINET (<http://www.fao.org/library/library-home/aglinet/en>), яка створена в 1971 р. в рамках структури Міжнародної асоціації спеціалістів з аграрної інформації (IAALD).

Формування галузевих інформаційних ресурсів здійснюється також за рахунок розподілених ресурсів бібліотек нашої підвідомчої мережі та корпоративних проектів.

Дієвими є корпоративні проекти: 1) по виявленню і забезпеченню доступності до іноземних сільськогосподарських видань; 2) створенню єдиного електронного реєстру Фонду видань XVII–XIX ст. бібліотек науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю України; 3) галузевого корпоративного каталогу з аналітичного розпису статей «АгроКАРС» тощо.

9 вересня 2017 р. Уряд прийняв рішення про відзначення 100-річчя Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, з урахуванням постанови Верховної Ради України від 22 грудня 2016 р. № 1307-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв в 2017 році». <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/doc/sendDoc?docsId=7281189325>.

19 січня 2018 року у державній науково-технічній бібліотеці України відбувся учбово-методичний семінар «Інформаційні технології в діяльності бібліотек», у роботі якого прийняла участь заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи ННСГБ НААН Л.М. Тарарук.

18 січня 2018 року відбулося засідання Робочої групи з доопрацювання до другого читання законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (щодо уточнення деяких визначень» (реєстр. № 4349 від 31.03.2016), створеної відповідно до Рішення Комітету.

11 січня 2018 року на базі Інституту розведення і генетики тварин Інституту м'ясо-молочного скотарства Національної академії аграрних наук України відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар «Селекційні та генетико-біологічні аспекти збереження біодиверситету і тармаційності» присвячений 55-й річниці від дня народження доктора сільськогосподарських наук Ігоря Вікторовича Гурва.

14 грудня 2017 року у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського відбулися Третій бібліотечно-научний «Наукова бібліотека в суспільстві знань». Заг.

Грудень 2017

- Савченко, Віталій Васильович. Основы электропривода [Текст] : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. освіти за напрямом підгот. "Електротехніка та електротехнології" / В.В. Савченко, О.Ю. Сливський. - Київ : ЦП "Компринт", 2017. - 598 с. - Бібліогр.: с. 595-597. - ISBN 978-966-929-460-9 :
- Ковбасенко, Р.В. Клітинна селекція рослин на стійкість проти біотичного стресу [Текст] / Р.В. Ковбасенко ; Нац. акад. наук України. Ін-т клітинної біології та генет. інж. - Київ : НУБІП України, 2017. - 32 с. - Бібліогр.: с. 37-50.
- Стратегічний розвиток підприємств аграрної сфери економіки України: аналітико-прогнозна оцінка [Текст]: колективна монографія / О.Д. Гудинський, Л.В. Гуцаленко, І.М. Зелішко [та ін.] ; ред. В.К. Савчук ; М-во освіти і науки України. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - Київ : ЦП "Компринт", 2017. - 366 с. - Бібліогр. в кінці ст. - ISBN 978-966-929-461-6 :

Тематика інформаційної бази «Вибіркові розсилки для наукових установ системи НААН»	
Назва установи	Тема підбірки
Відділення землеробства, меліорації та механізації	
Інженерно-технологічний інститут «Біотехніка»	Наукові та інженерно-технологічні засади створення екологічно безпечних промислових біотехнологій обладнання для виробництва і застосування прямих біологічного захисту рослин
Інститут агроecології і природокористування	Еколого-економічні засади об'єднаного розвитку агропромислового виробництва та землекористування
Інститут водних проблем і меліорації	Наукові основи техніко-технологічного забезпечення сталого розвитку меліорації та управління водогосподарсько-меліоративними комплексами
Інститут зрошуваного землеробства	Впровадження енергозберігаючих, ґрунтозахисних способів основного обробітку ґрунту для отримання екологічно-чистої продукції
Інститут сільського господарства Карпатського регіону	Наукове забезпечення агропромислового комплексу Карпатського регіону України
Інститут сільського господарства Полісся	Створення високоефективних сортів хмелю, розроблення новітніх технологій його виробництва та переробки
Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва	Наукові засади оптимізації мікробіологічних процесів ефективного функціонування агрокосмосистем
ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрономії імені О.Н.Солов'яського	Наукове забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, збереження і підвищення родючості ґрунтів
ННЦ «Інститут землеробства»	Підвищення ефективності системи удобрення культур оптимізація умов мінерального живлення рослин та протипанні фізіологічних процесів
ННЦ «Інститут механізації сільськогосподарського господарства»	Розроблення сучасних механізованих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та конкурентно-спроможної техніки і рекомендацій з її ефективного використання
Відділення рослинництва	
Інститут біоенергетичних культур і шкварних буряків	Розробка принципово нових ресурсо- і енергозберігаючих технологічних процесів та технологій вирощування і збирання цукрових буряків та їх насінників, адаптованих до ґрунтово-кліматичних зон буряківництва
Інститут селекції рослин та селекції сортів	Підвищення продуктивності рослин та їх адаптації до умов вирощування

Відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» ННСГБ НААН формує галузевий сегмент єдиної науково-інформаційної бази сільськогосподарської та лісотехнічної літератури України під назвою «УкрАгротека», яка представлена на сайті dns.gb.com.ua. У відділі розроблено та впроваджено нову форму подання інформації про нові надходження на сайт Бібліотеки (<http://www.dns.gb.com.ua>) з фото представленням документу (від ідеї, форми подання до організації випуску оперативної Експрес інформації). За

2013– 2018 рр. вийшло 59 випусків Експрес-інформації, які налічують 2757 документів нових надходжень до фондів ННСГБ НААН.

Розвиток інформаційних технологій суттєво вплинув і на розширення спектру послуг для користувачів бібліотеки ННСГБ НААН: відвідувачам пропонуються доступ до повнотекстових баз книг і періодичних видань, бездротовий доступ до Інтернету через Wi-Fi, електронні довідки, електронне доставляння документів, електронне інформування, надають можливість роздруківки чи переносу необхідного користувачеві матеріалу на флеш-носій.

2.3. Місце ННСГБ НААН в інформаційному просторі XXI ст.: реалії та перспективи

Агропромисловий комплекс є одним з основних у народному господарстві України, де нині задіяно 29% населення, використовується 33% основних фондів, виробляється 35% валового продукту. Розвиток агропромислового виробництва України залежить від багатьох чинників, в тому числі й від його інформаційного забезпечення, спрямованого на прискорення трансферу інновацій; підвищення його ефективності через удосконалення прогнозування та управління виробничими процесами; поліпшення матеріально-технічної бази; ефективного функціонування ринків сільськогосподарської продукції.

Україна володіє значними бібліотечно-інформаційними ресурсами, аграрна частина яких зосереджена переважно в сільськогосподарських бібліотеках. Найбільшою з них є Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, де знаходиться унікальна за своєю повнотою й універсальна за змістом колекція вітчизняних і іноземних видань з XIX по XXI ст. на 25 мовах світу, обсяг якої перевищує 1 млн. одиниць зберігання. Серед них книги, журнали, газети, а також видання на VDV-ROM, CD-ROM, якими щорічно користується понад 20 тисяч осіб. ННСГБ НААН здійснює систематичний документообмін з багатьма зарубіжними спеціалізованими книгозбірнями та органами інформації, зокрема, з бібліотеками країн СНД, Національною аграрною бібліотекою США, бібліотекою університету штату Айова та ін. Щорічно до фонду бібліотеки надходить близько 10–13 тис. примірників нової літератури.

Основне завдання бібліотеки – оперативне бібліотечно-інформаційне обслуговування науковців і фахівців аграрного сектору відповідно до їх інформаційних запитів. З метою зростання ролі сільськогосподарських бібліотек у розбудові державності України, формуванні громадянського суспільства, посиленні ефективності використання їх інформаційного потенціалу прийнято ряд законодавчих і нормативних документів. Зокрема, ННСГБ НААН у своїй діяльності керується Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), Указами Президента «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та

забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р., «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» від 21 листопада 2002 р. та «Про стан інформаційно-бібліотечного забезпечення агропромислового виробництва» від 23 грудня 2004 р., «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» від 20 жовтня 2005 р., згідно з якими «основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками».

Затвердження даних документів спрямовувалося на створення єдиної системи інформаційного забезпечення розвитку науки, освіти і культури, збереження наукового і культурного надбання, зміцнення науково-інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності; забезпечення доступності інформації, зокрема усунення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами та верствами населення; урегулювання питань, пов'язаних із захистом інтересів суб'єктів авторського права і суміжних прав, під час створення та використання електронних бібліотечних та архівних ресурсів.

На основі названих законодавчих і нормативних документів розроблено «Концепцію розвитку сільськогосподарських бібліотек України», затверджену Бюро Президії НААН від 16 червня 2005 р. (протокол № 6). Згідно з концепцією сільськогосподарські бібліотеки сприяють ефективному розвитку аграрної науки та агропромислового виробництва, надаючи користувачам своєчасну інформацію на основі використання засобів інформатизації для створення пошукових образів документів, ведення баз даних, у тому числі корпоративного електронного каталогу, пошуку та розповсюдження даних, задоволення інформаційних запитів користувачів, розвитку комп'ютерних мереж обробки й обміну інформацією, а також налагодження двосторонніх зв'язків з інформаційними центрами та окремими користувачами.

Діяльність ННСГБ НААН першочергово спрямовується на якісне та оперативне обслуговування користувачів, наукових установ і організацій документами з фондів бібліотеки на всіх існуючих носіях інформації у читальних залах, на персональному абонементі, через послуги МБА та засобами інформаційної роботи. Станом на 1.10.2018 р. загальна кількість користувачів бібліотеки (без включення таких, що обслуговуються в режимі online) склала 8556 осіб, найбільший відсоток з них (66 %) становлять студенти вищих і середніх навчальних закладів (рис. 2.4.1).

З метою оперативного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів ННСГБ НААН у своїй роботі використовує як традиційні, так і сучасні методи (рис. 2.4.2). У 1971 р. за досягнення в бібліотечно-інформаційному забезпеченні учених і фахівців сільського господарства бібліотеку відзначено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України.

Серед традиційних заходів обслуговування користувачів ННСГБ НААН спільно з бібліотеками науково-дослідних установ мережі систематично

проводить Дні інформації, Дні науки, Дні спеціаліста, Дні аспіранта. Важливе місце в інформуванні користувачів бібліотеки про досягнення аграрної науки і практики посіли виставки нових надходжень. Щорічно бібліотекою проводиться біля 36 виставок нових надходжень. Наукові видання з питань розвитку окремих галузей сільського господарства, зокрема розроблення еколого-економічних засад збалансованого розвитку агропромислового виробництва та землекористування; техніко-технологічного забезпечення сталого розвитку меліорації та управління водогосподарсько-меліоративними комплексами; створення високопродуктивних конкурентоспроможних сортів рослин і порід тварин; впровадження ресурсозберігаючих технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, вдосконалення господарського механізму в аграрному секторі та інші, експонуються на тематичних виставках (додаток).

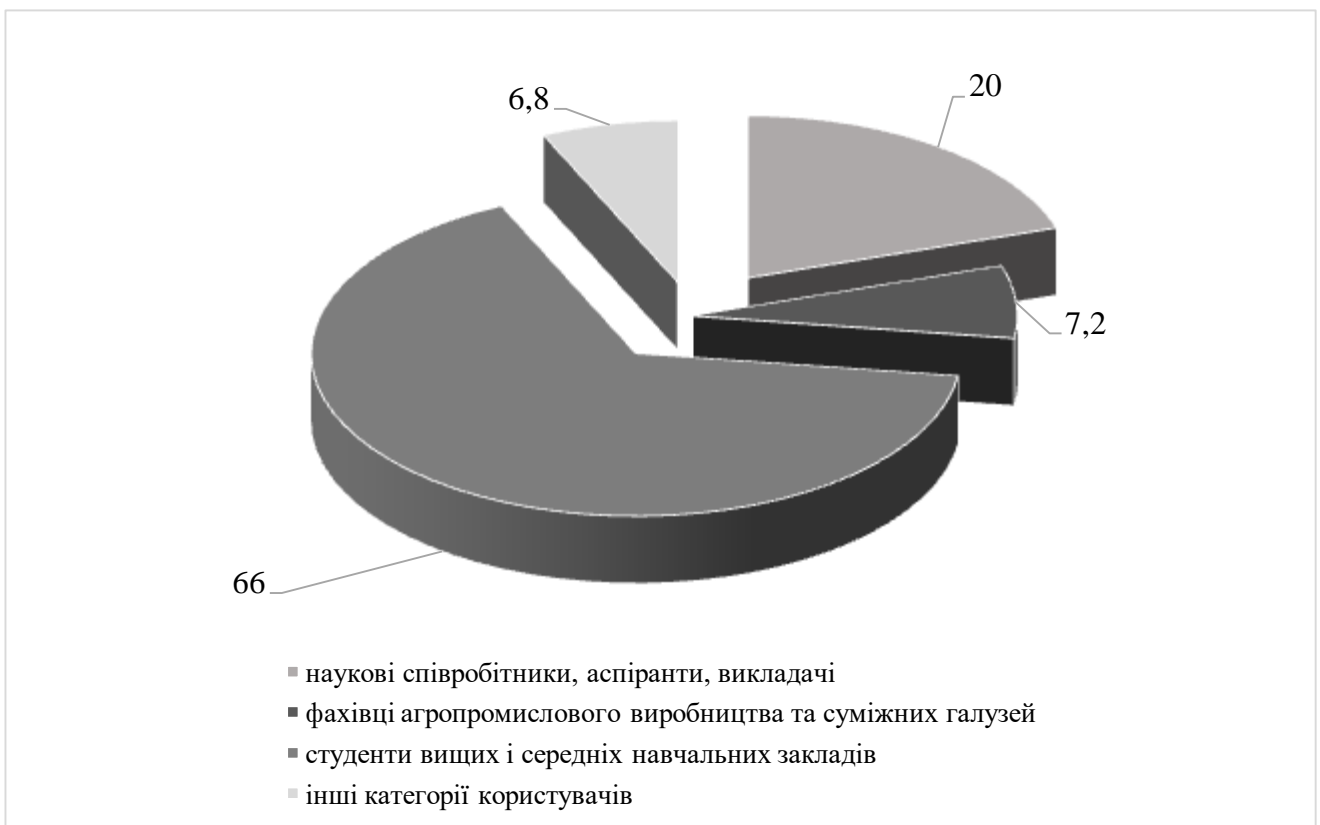

Рис. 2.3.1. Структурний склад користувачів ННСГБ станом на 1.10.2018 р. %)

Схема 2.3.1. **Форми інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів**

Виставкова діяльність наукової бібліотеки була і залишається важливою складовою бібліотечного обслуговування, адже книжкові експозиції відіграють вагомую роль у здобутті знань, надають інформаційну допомогу науковцям і

виробництву, формують загальну і професійну культуру молодшої людини. Зокрема, до визначної події у житті ННСГБ НААН – 100-річчю від дня створення – оформлено виставкову залу надбаннями, в яких представлено історію становлення бібліотеки (1917–2017), видавничу діяльність установи з 1933 по 1990 рр. Декілька сотень відвідувачів ознайомились з виставковими експозиціями.

У грудні 2017 року в ННСГБ НААН відбулося урочисте зібрання за участі послів зарубіжних країн. Гостям заходу було продемонстровано низку виставкових експозицій молдавських, узбецьких, вірменських, таджицьких, туркменських, казахських, литовських, латвійських та інших сільськогосподарських видань, що зберігаються у фондах бібліотеки. Вони неабияк зацікавили Надзвичайних і Повноважних Послів.

До Дня працівників сільського господарства функціонувала тематична виставка *«Сільське господарство – провідна галузь економіки України»*. На виставці представлено 28 видань – монографії, збірники наукових праць, науково-методичні рекомендації, практичні посібники, технологічні та виробничі інформації, збірник статей науково-практичної конференції та матеріалів конгресу вчених економістів-аграрників, окремі наукові видання ННСГБ НААН у бібліографічних серіях.

Значна увага надається вибіркоким тематично-бібліографічним анотованим розсилкам для наукових установ системи НААН, завдяки чому науковці і спеціалісти отримують повну інформацію щодо надходжень до фондів бібліотеки нових видань за різними напрямками аграрної науки (додаток). Зокрема, системно надається аналітична інформація щодо надходжень у розрізі 5 років з проблем наукового забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, збереження і підвищення родючості ґрунтів; підвищення ефективності системи удобрення культур, оптимізації умов мінерального живлення рослин та протікання фізіологічних процесів; розроблення сучасних механізованих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та конкурентоспроможної техніки, рекомендацій з її ефективного використання; запровадження інноваційних ресурсо- та енергозберігаючих технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва та ін.

З метою активізації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів за певними галузями знання, проводиться систематичний моніторинг тематичних запитів користувачів (рис. 2.3.2.). Позитивним фактом є те, що разом зі зростанням кількості проведених інформаційних заходів, збільшується їх загальна відвідуваність та книговидача (рис. 2.3.3).

За нинішніх умов глобалізації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій ННСГБ започатковує нові підходи до формування й поширення інформації, пропагує та втілює її у життя шляхом створення інтелектуальних продуктів і рішень методами відкритого контенту. У зв'язку зі структурними змінами складу користувачів відбувається перегляд форм і методів їх обслуговування, обґрунтування нової концепції місця бібліотек у сучасному інформаційному просторі. Місія бібліотеки змінюється принципово: від збереження інформації на традиційних друкованих носіях до організації доступу в режимі реального часу та електронної доставки інформації на робоче місце користувачів. В умовах електронного середовища змінюються результати бібліотечної діяльності. Вони стають електронними, віртуальними, доступними лише при використанні нових інформаційних технологій.

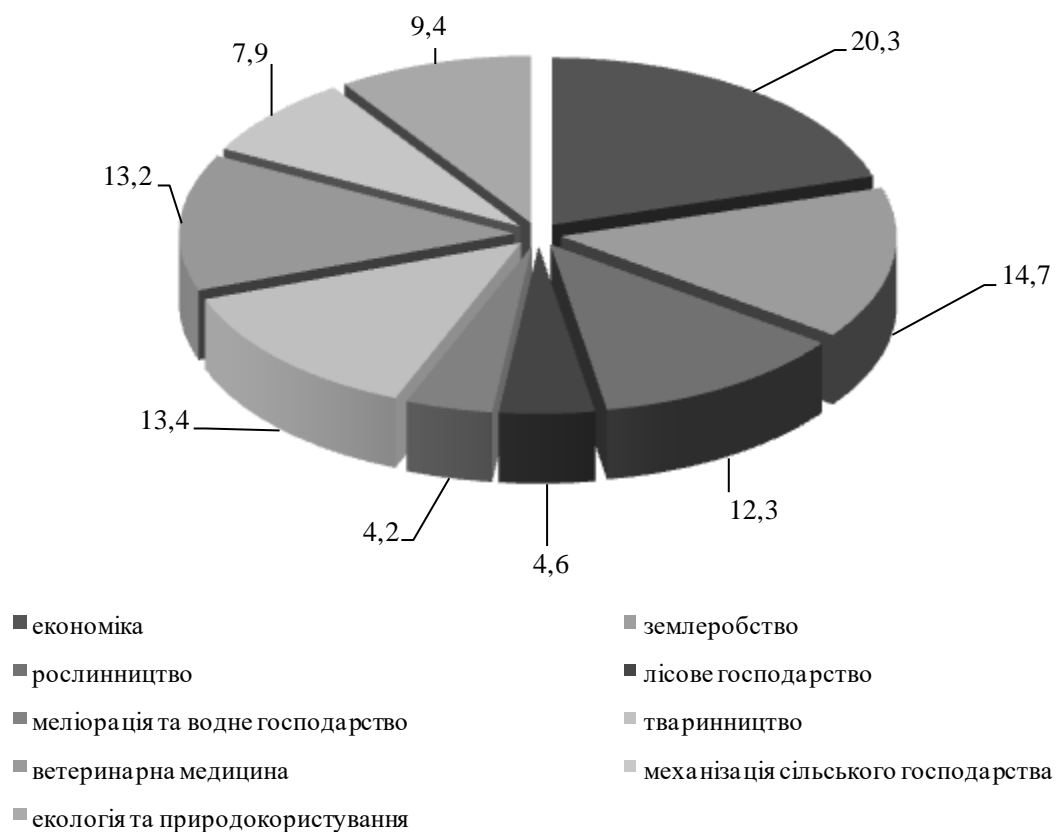

Рис. 2.3.2. Книговидача в ННСГБ НААН у 2018 р. за галузями знання (в %)

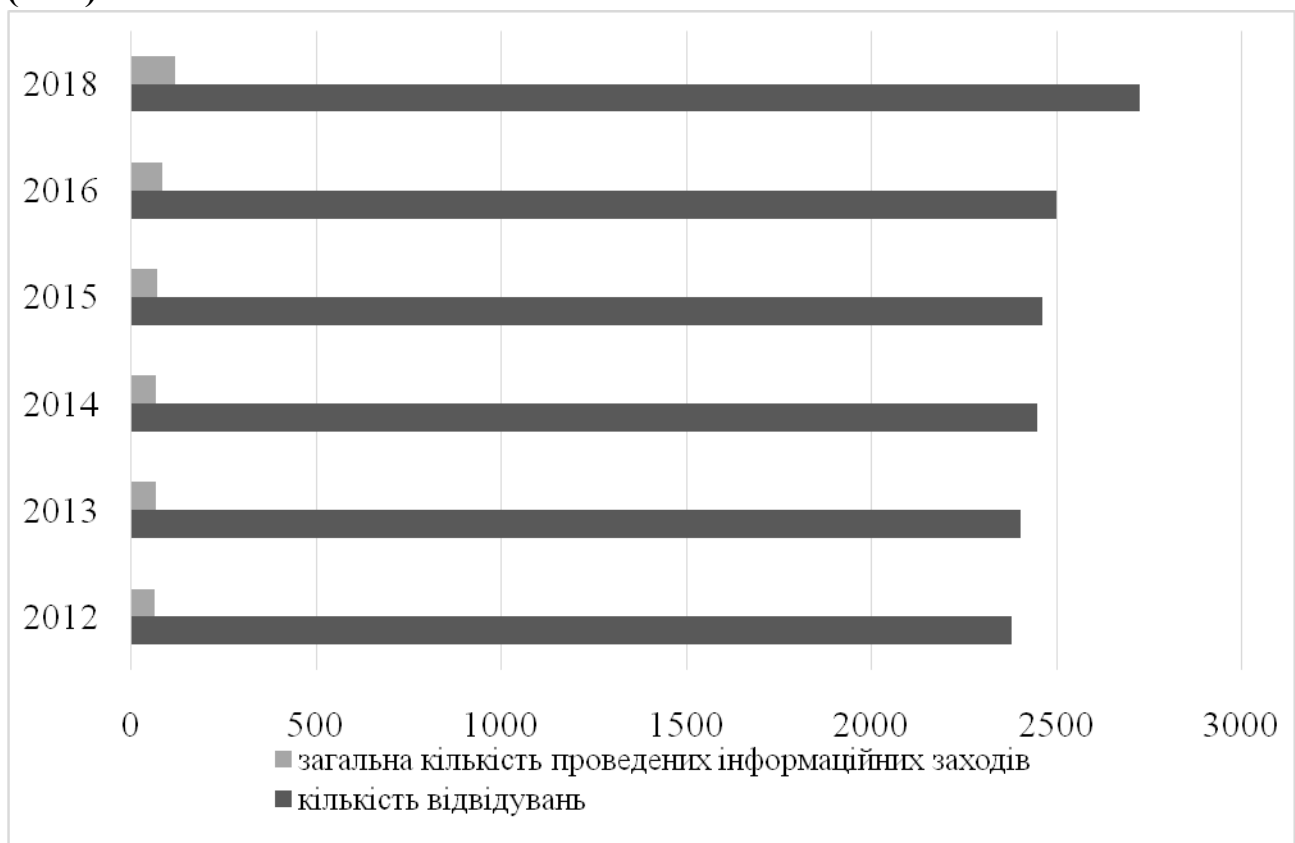

Рис. 2.3.3. Динаміка зростання загальної кількості проведених інформаційних заходів в 2018 р. та їх відвідувань

Серед першочергових завдань ННСГБ – створення власних електронних продуктів, розроблення та вдосконалення пошукових інформаційних стратегій, вирішення проблем оцифрування документних ресурсів, запровадження інноваційних засобів і методів захисту інформації при збереженні ефективності доступу тощо. Структурні зміни та інноваційні процеси, що набувають перманентного характеру, дозволяють бібліотеці значно розширити та урізноманітнити спектр інформаційно-бібліотечних послуг для задоволення потреб користувачів. Значення пріоритетного напрямку роботи бібліотеки набуває створення комплексної системи послуг нового рівня, що ґрунтуються на врахуванні інформаційних потреб користувачів.

Як провідна галузева бібліотека, ННСГБ формує власну електронну бібліотеку. Надаються послуги в режимі віддаленого доступу: довідкові послуги; міжбібліотечний абонемент; копіювання документів з фонду. Послуги, доступні в мережі інтернет: пошук по фонду, пошук періодичних видань; електронна доставка документів та ін.

В умовах прогресивних зрушень у галузі інформації ННСГБ НААН при задоволенні потреб користувачів створює принципово нову електронну інформаційно-бібліотечну систему, інтегровану в світовий інформаційний простір. Запропонована система повинна базуватися на нових інформаційних і телекомунікативних технологіях. Інформаційна діяльність бібліотеки відбувається за напрямками: формування електронних інформаційних ресурсів, створення електронної бібліотеки та архіву відкритого доступу, розвиток online-форм обслуговування користувачів бібліотеки, інтеграція й глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів тощо.

У ННСГБ створюються власні електронні продукти: електронний каталог, електронна картотека статей, бібліографічні бази даних, повнотекстові електронні колекції, електронні документи, отримані через службу електронної доставки документів, електронна бібліотека. Практично весь документний контент бібліотеки представлений через електронний каталог «УкрАгротека», який нині нараховує понад 400 тисяч бібліографічних записів. «УкрАгротека» формується з 2000 р. і включає анотовані бібліографічні записи на книги, брошури, журнали, бази даних, електронні документи, online-ресурси та інші документи з колекції бібліотеки, а також на статті зі збірок, періодичних видань, що продовжуються, які видані в Україні і безпосередньо стосуються питань розвитку агропромислового комплексу. «УкрАгротеку» включено до переліку міжнародних науково-технічних баз даних і довідкових ресурсів з питань сільського господарства та суміжних галузей, до яких надається вільний доступ, що забезпечує її ефективне використання в умовах євроінтеграції. Окрім того, бібліотека надає доступ користувачам до інших online-продуктів, представлених у форматі електронних виставок, інформаційно-аналітичних, наукових, бібліотекознавчих ресурсів.

ННСГБ НААН надає доступ до деяких світових повнотекстових електронних документів аграрного спрямування. На даному етапі підтримує і поповнює більше 20 бібліографічних, реферативних, фактографічних і повнотекстових баз даних, в яких міститься понад 20 млн. бібліографічних записів і мільйони сторінок повних текстів. Це, передусім, бази Agros, Agris, Agricola, Agora та ін. Окрім цього, бібліотека надає доступ до деяких повнотекстових баз даних на електронних носіях, це книжкові та періодичні видання, автореферати дисертацій та ін. ННСГБ має вихід на електронні повнотекстові версії періодичних видань і видань, що продовжуються, галузевих профільних установ системи НААН.

Враховуючи світову практику, більше уваги приділяється придбанню електронних баз даних, організації аналітико-синтетичної переробки інформації та передачі її на відстані. Звичайно, даний напрям набуває значення ключового у діяльності ННСГБ. Розширення доступу до електронної інформації спрямоване, перш за все, на створення об'єднаного автоматизованого інформаційного банку зарубіжної та вітчизняної літератури за окремими галузями знання, зокрема науки, техніки, сільського господарства.

Одним із інноваційних сегментів діяльності ННСГБ є виконання тематичних запитів (адресні, уточнювальні, фактографічні, аналітичні, статистичні, предметні, іменні), що потребують поглибленого пошуку. Цей напрям є перспективним і широко застосовується у діяльності більшості бібліотек світу.

Здійснюється реєстрація віддалених користувачів на сайті ННСГБ НААН (табл. 2.3.1). Комплексне інформаційно-бібліографічне обслуговування online-користувачів – створення вікна для отримання всього спектру послуг, які здатна надати бібліотека в дистанційному режимі – від надання фахових консультацій, електронного замовлення і резервування літератури до електронної доставки документів. У цьому напрямі зручною і перспективною формою бібліотечно-інформаційного обслуговування стануть електронні підписки на електронні видання та електронні аналоги друкованих видань, тематичні інформаційні бази даних і тематичні анотовані списки нових надходжень до бібліотеки.

Однією з інноваційних тенденцій в інформаційно-бібліотечному забезпеченні користувачів ННСГБ є перехід від формування баз даних для широкого кола абонентів до організації спеціалізованих і персональних баз даних, які враховують різноманітні аспекти інформаційних потреб певного замовника – від тематики, виду видань, хронології до лінгвістичних пріоритетів, записів і структури, формату обміну інформацією. Безсумнівно, найближчим часом даний досвід набуде системного характеру в практиці діяльності ННСГБ і спрямовуватиметься на формування предметно-тематичних інформаційних баз даних.

Таблиця 2.3.1. Онлайн-користувачі ЕК (base/dnsgb.com.ua) 11.2017–10.2018

РОКИ	МІСЯЦІ	КІЛЬКІСТЬ ОНЛАЙН-КОРИСТУВАЧІВ (ХОСТИ)
2017	Листопад	42419
2017	Грудень	37244
2018	Січень	34749
2018	Лютий	30563
2018	Березень	39925
2018	Квітень	41009
2018	Травень	45778
2018	Червень	39315
2018	Липень	32033
2018	Серпень	30628
2018	Вересень	34539
2018	Жовтень	13342
	Всього	421544

В умовах жорсткої конкуренції з електронними засобами масової інформації, Інтернетом, створення комфорту і сучасного дизайну в бібліотеці є умовою в боротьбі за читача. Користувачам бібліотеки надається безкоштовний доступ до мережі Інтернет, а також доступ за технологією WiFi, що дозволяє їм працювати у бібліотеці із своїми комп'ютерними гаджетами. На користувачів значний вплив має загальна бібліотечна атмосфера: затишність, оформлення інтер'єру, озеленення. В емоційно-психологічному плані створення позитивного образу бібліотеки ключовим є персональна турбота про кожного відвідувача бібліотеки, повага до нього.

ННСГБ, виконуючи основне завдання з інформаційного забезпечення, приділяє значну увагу традиційним паперовим документам і активно впроваджують новітні технології, використовуючи у своїй роботі електронні й традиційні ресурси. Питання гармонізації традиційних та інноваційних технологій досить актуальне. Бажання вижити і не залишитися на узбіччі в епоху інформатизації змусило бібліотеки трансформуватися із книгосховищ в наукові інформаційні центри, використовувати друковані видання та активно формувати електронні бібліотеки, забезпечувати якість послуг і вдосконалювати модель сучасної наукової бібліотеки.

Гармонізація традиційних та електронних інформаційних ресурсів – це не тільки потреба сучасного суспільства знань, а й надійна перспектива розвитку бібліотек у майбутньому. Тільки в гармонійному поєднанні паперових та електронних ресурсів можливе ефективне формування інформаційного середовища, забезпечення професійних потреб науковців і практиків.

Таким чином, намагаючись адаптуватися до сучасних реалій глобалізованого світу, впроваджуючи електронні технології у повсякденну практику, бібліотека головну увагу надає користувачу. Саме гуманізація бібліотечної діяльності та орієнтованість на користувача забезпечує збереження

унікального «обличчя» бібліотеки, трансляцію у майбутнє та модернізацію найкращих традицій бібліотечного обслуговування. Ключовим елементом моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування ННСГБ НААН залишається саме користувач, який ініціює цей процес, надає йому сенсу, впливає на особливості його здійснення і визначає його результативність. Користувач – центральний елемент у системі бібліотечно-інформаційного обслуговування, який забезпечуючи її єдність, інтеграцію та розвиток традиційних та інноваційних форм бібліотечних послуг.

2.4. Перспективи та реалії збереження наукових фондів ННСГБ НААН

В Україні, як і в усьому світі, збереження бібліотечних документів розглядається як стратегічний напрямок діяльності бібліотек. В українських бібліотеках зберігається близько 60 млн. документів XV–XX століть. Майже 2 млн. з них – рідкісні і цінні документи, у тому числі рукописні матеріали, що є пам'ятками світового значення.

Діяльність бібліотек України в напрямі збереження бібліотечних фондів здійснюється в рамках Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995). Створено відповідні умови та розпочато роботу із забезпечення державної реєстрації рідкісних і цінних документів і рукописів, яка регламентується Інструкцією «Про порядок відбору цінних, рідкісних документів та колекцій (зібрань) з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання», затвердженою наказом Міністерства культури і мистецтв України № 708 від 20.11.2001 р.

В Інструкції визначено основні групи документів для включення до Державного реєстру, порядок відбору документів і проведення певних робіт. Вона поширюється на мережу діючих бібліотек усіх форм власності та підпорядкування. Для ефективного впровадження Інструкції підготовлено відповідні методичні рекомендації, розроблено спеціальну програму здійснення реєстрації в автоматизованому режимі. Наказом Міністерства культури України № 437 від 14.06.2016 р. затверджено поновлений «Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання». Визначено основні групи документів, що включаються до Державного реєстру національного культурного надбання:

1) рукописні книги: створені до кінця XVII століття – всі (у тому числі фрагменти), а починаючи з XVIII століття – лише унікальні, з урахуванням особливостей письма та матеріалів, місця створення та мови, оформлення, змісту;

2) стародруки – видання XV–XVIII століть, за такими групами:

інкунабули – книги, надруковані в Європі у XV столітті;

палеотипи – книги, надруковані в Європі у першій половині XVI століття;

видання глаголичним шрифтом – книги, надруковані глаголицею (однією зі слов'янських азбук) у XV–XVIII століттях;

видання латинським шрифтом – книги та періодичні видання, надруковані латиницею будь-якою мовою упродовж 1551–1800 років;

видання кириличним шрифтом – книги, надруковані кирилицею (однією зі слов'янських азбук) упродовж 1551–1800 років;

видання гражданським шрифтом – книги та періодичні видання, надруковані гражданицею (введений у Російській імперії внаслідок проведеної у 1708–1710 роках реформи азбуки і друку для друкування книжок світського змісту) до 1800 р.;

інші стародруки – книги та періодичні видання, надруковані впродовж XV–XVIII століть іншими шрифтами, ніж зазначені у абзацах другому – сьомому цього підпункту;

3) українські видання – книги та періодичні видання, надруковані українською мовою в 1801–1922 роках, незалежно від того, на якій території вони надруковані, та надруковані будь-якою іншою мовою в 1801–1860 роках на території сучасної України;

4) окремі найцінніші видання або примірники видань – перші та/або прижиттєві видання праць основоположників науки і техніки, що містять фундаментальні наукові відкриття і дослідження; перші та прижиттєві видання творів класиків художньої літератури, видатних діячів культури та мистецтва; примірники нелегальних чи заборонених цензурою видань; видавничі фальсифікати та примірники із замаскованими виданнями; книги, що є зразками художнього оформлення та поліграфічного виконання, в тому числі незвичайних форматів та форм; бібліофільські видання (номерні чи іменні примірники, видання, розмножені незвичайними способами, надруковані на нетрадиційних матеріалах, в оправках ручної роботи, виготовлених із рідкісних матеріалів тощо); примірники з автографами, записами, екслібрисами та печатками видатних діячів держави, науки, культури, літератури – за такими групами:

українські видання – книги та періодичні видання, надруковані українською мовою впродовж 1923–1945 років, незалежно від того, на якій території вони надруковані, та надруковані будь-якою іншою мовою в 1861–1945 роках на території сучасної України;

російські видання – книги та періодичні видання, надруковані будь-якою мовою впродовж 1801–1925 років на території в межах сучасного державного кордону Російської Федерації, крім видань українською мовою, наведених у абзаці другому цього підпункту;

іноземні видання – книги та періодичні видання, надруковані будь-якою мовою в 1801–1900 роках, незалежно від того, на якій території вони надруковані, крім видань, наведених у абзаці третьому цього підпункту.

3. Колекції – книжкові пам'ятки – зібрання одиничних книжкових пам'яток та/або книги і періодичні видання, що в сукупності становлять цінний для держави (світу) історико-культурний об'єкт.

Досвід зарубіжних країн засвідчує, що впровадження ефективних заходів збереження бібліотечних фондів можливе лише за умови розроблення національної програми державної підтримки. Згідно з Постановою Кабінету

Міністрів України «Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки» (№ 1716 від 15 вересня 1999 р.) до стратегічних пріоритетів у гуманітарній політиці держави належить забезпечення широкого доступу населення до різноманітної інформації, її ефективного використання в процесі формування соціального капіталу. Однією із ключових передумов реалізації цього пріоритету є збереження накопичених бібліотечних фондів.

Основні засади Програми:

- координування роботи установ і організацій у справі обліку, консервації, репрографії бібліотечних та архівних фондів;
- координація фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів для забезпечення довготривалого збереження документів та їх використання;
- залучення наукового потенціалу для розроблення та впровадження новітніх технологій консервації і репрографії;
- створення системи єдиного загальнодержавного обліку документальних пам'яток національного культурного надбання, зокрема старовинних рукописів, рідкісних і цінних видань та ін.

Однак «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр.» була профінансована лише на третину (за ці кошти для кількох провідних бібліотек закуплено спеціальне обладнання для оцифрування документів). Інші завдання, передбачені зазначеною державною цільовою програмою не були реалізовані.

У подальшому Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956 була затверджена Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», розрахована на 2011–2015 роки. Програмою, зокрема, передбачене «переведення в електронну форму документів, які зберігаються у Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах», а також – створення «єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів» та облаштування «базових центрів переведення в електронну форму документів, що зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах».

Однак конкретні завдання та заходи, передбачені зазначеною Програмою, визначають доволі невеликі обсяги оцифрування бібліотечних фондів. Зокрема, «кількість відсканованих сторінок рукописної та книжкової спадщини України» за рахунок коштів Державного бюджету визначена в обсязі 8,9 тис. сторінок, із них 3,4 тис. сторінок заплановано на 2011 рік, коли Програма ще не фінансувалася. На наступні роки сканування рукописної та книжкової спадщини визначене в обсягах 1,3 – 1,4 тис. сторінок на рік, чого явно недостатньо, враховуючи наведені вище оцінки кількості книжкових пам'яток у бібліотеках України.

Ще менші обсяги робіт з оцифрування (1200 стор. за 5 років) визначені для «сканування рідкісних та цінних видань». Завдання з оцифрування інших документів з подальшим розміщенням їх електронних копій у національному депозитарії визначені Програмою в орієнтовному обсязі 10 млн. записів на п'ять років (із них 4 млн. – на 2011 р., коли Програма ще не фінансувалася). У

рамках цього завдання Міністерству культури України Програмою виділені кошти на оцифрування документів бібліотечного та музейного фондів у загальному обсязі 500 тис. грн на 5 років (з них 200 тис. грн. – на 2011 р.). Таким чином, завдання з оцифрування бібліотечних фондів, у тому числі книжкової спадщини, передбачені Державною цільовою національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», не вирішують ні проблеми збереження книжкових пам'яток за допомогою їх оцифрування, ані проблеми збереження інших зношених та пошкоджених документів бібліотечних фондів.

Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» у реалізації напряму «Збереження українського культурного надбання в частині документних ресурсів» заплановано:

- розробити та виконати Загальнодержавну програму збереження пам'яток національного та світового значення у бібліотечних фондах;
- забезпечити створення умов для збереження пам'яток національного та світового значення у бібліотечних фондах відповідно до міжнародних стандартів;
- створити базу даних Державного реєстру національного культурного надбання у частині «Книжкові пам'ятки України»;
- створити Національну електронну бібліотеку.

З 2009 р. ННСГБ НААН як науково-методичний та координаційний центр проводить роботу з виявлення та підрахунку кількості цінних та рідкісних видань підпорядкованих їй бібліотек. За результатами «Анкети про наявність рідкісних видань у фондах бібліотек мережі НААН...» та «Статистичних показників звіту про порядок виявлення, обліку та збереження особливо цінних (ОЦ) документів» у відділ документного забезпечення та збереження наукових фондів ННСГБ НААН надійшли відомості про рідкісні та цінні видання від бібліотек мережі⁸². Так, станом на 2018 р. із 106 коледжів лише 29 мають цінні і рідкісні видання у кількості 7772 одиниць зберігання (наприклад, Красноградський технікум механізації сільського господарства налічує 2000 од. зберігання, ВСП «Ерастівський коледж ім. Е. К. Бродського Дніпровського державного аграрно-економічного університет» – 1570 од., Аграрний коледж управління і прав Полтавської ДАА – 625 од. і т. д.). У фондах 31 із 41 НДІ

⁸² Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні видання) в бібліотечних фондах: книгознавче анотування і систематизація (методичні рекомендації на допомогу складанню) // Бюлетень Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААНУ. Вип. 1 / НААНУ, ДНСГБ. Ред. колегія: В. А. Вергунов, В. В. Дерлеменко, С. Д. Коваленко та ін. К., 2010. 47 с.; Забудська Л. Ф. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах ДНСГБ НААНУ, бібліотеках науково-дослідних установ мережі НААНУ: проблеми та перспективи збереження // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія / під ред. М. С. Слободяника; М-во культури і туризму Укр., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. К., 2010. № 3. 12 с.; Інструкція про виявлення, облік та збереження особливо цінних документів ДНСГБ УААН – 2001 р. // Бюлетень ДНСГБ УААН. Вип. 1. С. 88-91.

НААН містяться 69252 екземплярів рідкісних видань (Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва – 24771 од., Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків – 19201 од., Інститут помології імені Л. П. Симиценка – 4126 од., Інститут тваринництва степових районів імені М. Ф. Іванова Асканія-Нова – 2692 од., Інститут овочівництва і баштанництва – 2027 од., ДУ «Інститут сільського господарства степової зони» – 2007 од.). У фондах 10 із 43 дослідних станціях НААН знаходяться 3067 видань (Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування – 1800 од., Хмельницька державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля – 262 од., Устимівська дослідна станція рослинництва Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва – 248 од.). Сімнадцять із 21 ВНЗ аграрного напрямку України зберігають у своїх фондах 68434 од. рідкісних та цінних видань. Найбільшу кількість раритетних видань мають бібліотеки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького – 20119 од., Львівського національного аграрного університету – 10122 од., Одеського державного аграрного університету – 9249 од., Харківської державної зооветеринарної академії – 6000 од., Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету – 5777 од. (табл. 2.4.1).

Таблиця 2.4.1. Рідкісні видання в бібліотеках мережі системи НААН

№ п/п	Назва установи	Кількість усіх установ (установ з фондом рідкісних видань), од.	Кількість рідкісних видань, од.
1	Науково-дослідні інститути	41 (31)	69252
2	Дослідні станції	43 (10)	3067
3	ВНЗ I-II ступеня акредитації	21 (17)	68434
4	ВНЗ III-VI ступеня акредитації	106 (29)	7772
	Всього	211 (87)	148525

Всього в аграрних бібліотеках України, що входять до установ різного рівня підпорядкування, зберігається 148525 примірників рідкісних та цінних видань. Це з урахуванням того, що у 2015 р. внаслідок анексії Криму та Донбасу фонд цінних та рідкісних видань бібліотек мережі НААН зменшився на 59832 од. порівняно з 2014 р.

В основі державної політики в галузі бібліотечної справи лежить принцип створення умов для доступу до інформації і культурних цінностей, які зберігаються і надаються бібліотеками в користування всім верствам населення. Тому бібліотеки намагаються надати користувачам можливість широкого доступу до бібліотечних фондів з одного боку, а з іншого – забезпечити надійне їх зберігання.

Збереження фондів стародруків і рідкісних видань залишається проблемою всіх великих бібліотек України і обов'язково передбачає цілий комплекс заходів: розробку документації, що регламентує всі види робіт з рідкісними та

цінними виданнями, ретельний облік фондів. Включає операції штемпелювання, проставляння інвентарних номерів та шифрів, перевірку наявності та стану фондів, правильне розміщення рідкісних книг, створення й дотримання оптимальних умов зберігання, забезпечення фондів ізольованими приміщеннями, санітарно-гігієнічні заходи. Передбачені також відбір і передача книг у реставрацію, перенесення на мікроносії історично цінних документів, створення фонду копій унікальних примірників, які часто замовляють, наявність окремого читального залу, дотримання порядку використання фондів, контроль видачі й виносу документів за межі бібліотеки, виконання режимних моментів зберігання, охорону фондів, протипожежну безпеку.

Особливої уваги заслуговує забезпечення довгочасного збереження цінних документів і матеріалів бібліотечного та архівного зберігання. Вирішення цієї проблеми потребує всебічного врахування таких факторів, як потенційна тривкість і природне старіння матеріалів і засобів запису інформації; доцільність відновлювально-реставраційних робіт; особливість зберігання; використання та копіювання. Термін зберігання особливо цінних документів залежить від створення та підтримання постійних оптимальних мікрокліматичних умов у сховищах і від правильної організації контрольних-профілактичних робіт під час надходження та в процесі зберігання й копіювання.

Найважливішою й обов'язковою умовою забезпечення довгочасного зберігання документів є режим, коли помірне природне старіння носія інформації та засобів її нанесення передбачене науково обґрунтованими нормами. Режим зберігання включає: вологісно-температурний, світловий, санітарно-гігієнічний режими, в тому числі біологічну безпеку документів.

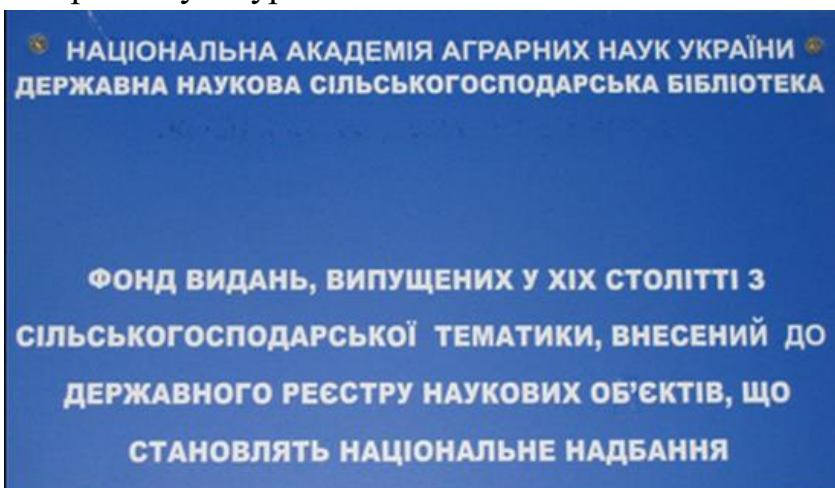
Частково розв'язати проблему можна шляхом переведення інформації, яка зберігається в бібліотеках та архівах, на мікроносії – мікрофільми, магнітні та оптичні диски. Це дає змогу зберегти оригінальність текстів, зменшити можливість знищення їх під час користування та виникнення екстремальних ситуацій. Поряд із традиційними технологіями в практику діяльності впроваджуються нові технології. Перш за все, оцифрування видань із власних фондів. Перетворення паперової інформації у цифрову – тривалий процес, пов'язаний із вкладенням значних коштів, однак він активно розгортається в країнах світу, оскільки цифрова копія документу – це високоякісна заміна оригіналу, яка забезпечує швидкий доступ до потрібного документу через Інтернет.

Серед документів на паперових носіях особливе місце посідають книжкові пам'ятки, як важлива частка національно-культурної спадщини, тому їх збереження та реставрація є справою особливої ваги. Для документів, що не складають історико-культурної цінності, фізичний носій відіграє другорядну роль, а на перший план виходить збереження самої інформації. Натомість для пам'яток носій є підтвердженням автентичності, тому проблема збереження книжкових пам'яток не може бути вирішена лише шляхом перенесення інформації на інший (наприклад, цифровий) носій.

У ННСГБ НААН знаходиться унікальна за своєю повнотою й універсальна за змістом колекція вітчизняних і іноземних видань «Фонд видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН». Цей фонд певною мірою символізує книжкову пам'ять України. Збереження для прийдешніх поколінь у вигляді оригіналу цієї безцінної інформації та її носіїв, які складають бібліотечні фонди, стало важливим завданням для бібліотеки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 1038-р «Про віднесення наукових об'єктів до таких, що становлять національне надбання» фонд видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН включено до Державного реєстру наукових об'єктів (свідоцтво Міністерства освіти і науки України від 18 вересня 2009 р. № 117, серія АА).

Згідно з Положенням про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання, затвердженим Кабінетом Міністрів України від 18 лютого 1998 р. № 174 «Науковий об'єкт, що становить національне надбання – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата, або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства. До об'єктів можуть бути віднесені: унікальні об'єкти музейних, архівних фондів, колекції, особливо цінні та рідкісні видання, інші пам'ятки історії та культури».

Фонд рідкісної книги ННСГБ НААН, заснований у 2009 р., на сьогодні становить 10302 примірники книг та періодичних видань, в тому числі 3341 примірники вітчизняних, 644 іноземних книг, 58 найменувань російськомовних журналів та газет, 14

найменувань іноземної періодики (табл. 2.4.2). Це стародруки (видання до 1830 р.) і книги ХІХ століття, серед яких фундаментальні видання з природничих, сільськогосподарських, лісотехнічних наук (рис. 2.4.1), довідники та енциклопедії, альбоми, атласи, зібрання періодики, що видавалися в Російській імперії, на території сучасної України, Польщі, Німеччині, Франції, Чехії, Італії, США, Англії.

Таблиця 2.4.2. Видовий склад «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН»

№	Назва наукового об'єкта НН, в тому числі його частин	Одиниця зберігання, прим.
	Фонд видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН	10302
1.	Колекція російськомовних сільськогосподарських книг ХІХ ст. (1825-1900 рр.)	3341
2.	Колекція іноземних сільськогосподарських книг ХІХ ст. (1751-1900 рр.)	644
3.	Колекція російськомовних періодичних сільськогосподарських видань ХІХ ст. (1838-1900 рр.)	4967 (58 назв)
4.	Колекція іноземних періодичних сільськогосподарських видань ХІХ ст. (1887-1900 рр.)	384 (14 назв)
5.	Колекція російськомовних сільськогосподарських газет ХІХ ст. (1856-1899 рр.)	784 (3 назви)
6.	Колекція іноземних сільськогосподарських газет ХІХ ст. (1887-1900 рр.)	182 (3 назви)

Рис. 2.4.2. Структура російськомовних видань «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» за галузевими ознаками

Іноземні видання «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» представлені раритетними стародруками та часописами на дев'яти мовах світу (табл. 2.4.3).

Таблиця 2.4.3. Структура колекції іноземної літератури «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» за лінгвістичними ознаками

Мова видання	Книги	%	Періодичні видання	%
Англійська	58	9,65	3	16,67
Голландська	3	0,5	—	
Італійська	1	0,17	—	
Латинь	5	0,85	—	
Німецька	403	67,4	10	55,55
Французька	98	16,4	5	27,78
Польська	21	3,5	—	
Фінська	1	0,17	—	
Чеська	8	1,36	—	
Всього	598	100	18	100

Структура «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» така :

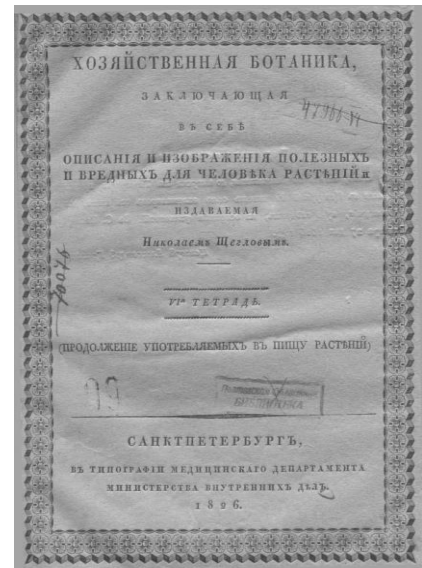
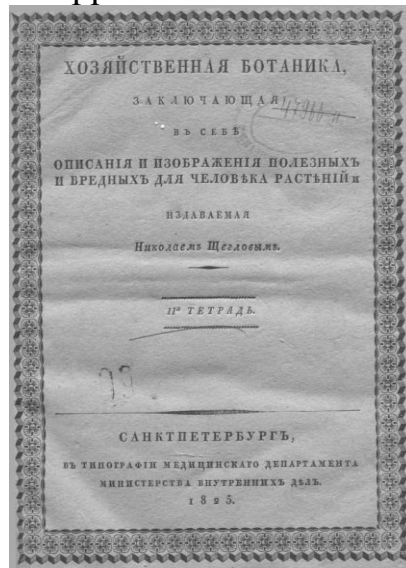
1. *Стародруки* – це друковані видання, які з’явилися в період від початку друкарства і до 1830 р. для вітчизняних видань і до 1800 р. для іноземних видань включно.

Вітчизняні стародруки представлені Колекцією громадянського друку. До них належать рідкісні екземпляри праць видатного російського фізика, члена-кореспондента Імператорської академії наук, секретаря Вільного економічного

товариства з 1828 р. та цензора Санкт-Петербурзького цензурного комітету Миколи Прокоповича Щеглова «Хозяйственная ботаника, заключающая в себе описания и изображения полезных и вредных для человека растений и употребляемые в пищу человека, луговые и технологические растения» в трьох частинах, датовані 1825–1828 рр.

М. П. Щеглов
(1793-1831)

Іноземні стародруки представлені найстарішою книгою ««Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» – ботанічним атласом з чудовими малюнками та описом рослин на латинській мові – «Plantae selectae / [G. D. Ehret, J. J. Haid, C. J. Trew]. – [Б. м.], [1752]. – 90 s.: fig.». У ньому зображені відомі і невідомі рослини, вирощувані у ботанічних садах Лондона ХVІІІ ст., які зібрав і намалював знаменитий німецький ботанік та художник Георг Діонісій Ереті.

2. Прижиттєві видання вчених-аграріїв: А. В. Советова, В. В. Докучаєва, П. А. Костичева, В. Р. Вільямса, Д. М. Прянишникова, А. І. Воейкова, Г. М. Висоцького та багато інших. У «Фонді видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» зібрано колекцію прижиттєвих видань відомого науковця, ґрунтознавця В. В. Докучаєва, в тому числі його найвідоміша праця «Русский чернозем» (1883).

3. *Видання з автографами автора.* У колекції видань з сільськогосподарської тематики «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» зосереджений унікальний за своїм складом масив цінної літератури з різних галузей сільського господарства та лісівництва з автографами авторів – видатних учених та громадських діячів. Зокрема, йдеться про 39 книг, 6 з яких є факсимільними виданнями рукописів таких авторів, як М. Вознесенського, М. Сибірцева, В. Дейча, Е. Брандта та С. Ростовцева. Винятковість даних видань пояснюється тим, що напис на книзі надає їй унікальності, адже книга стає єдиною в своєму роді і цінність її зростає.

Найстарішою рукописною книгою є видання професора Е. К. Брандта «Анатомія домашніх животних: лекції, читанні на ветеринарному відділенні Медико-хірургічної академії» (1876 р.). Факсимільне видання рукопису професора Е. К. Брандта – це праця в галузі тваринництва, зокрема основ зовнішньої та внутрішньої будови організму різних видів свійських тварин з їх ілюстраціями.

Ще однією не менш цінною працею Е. К. Брандта в галузі тваринництва є книга «Лекції по зоології» 1890 року видання. Дане факсимільне видання – це рукописні лекції по зоології з унікальними 487 малюнками тварин – від найпростіших видів безхребетних коралів до найбільших хребетних приматів. У лекціях ведеться мова про зародження тваринного життя на планеті, про життєвий цикл різних видів тварин від їх народження і до закінчення життєдіяльності, про будову організму тварин, його системи та органи. Лекції складаються з трьох частин: загальна зоологія; безхребетні тварини (найпростіші); хребетні тварини. Опис тварин ведеться за типами, класами, рядами, родинami, родами, видами.

Безцінним надбанням в галузі сільськогосподарського машинобудування є праця «Строительно-инженерное искусство: лекции, читанные студентам III-го курса в 1896-1897 гг.». Дане видання – це рукописна книга з питань будівельно-інженерного мистецтва професора Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва В. І. Дейча. Третя частина книги «Господарська гідротехніка» з 424 кресленнями в тексті розповідає про основні закони гідравліки (закони руху води, методи вимірювання води, природний рух атмосферних опадів, теорія руху ґрунтових вод тощо) та опис гідротехнічних споруджень (регулювання природної водної системи, осушення відкритими канавами, осушення дренажем, видобуток ґрунтової і поверхневої води, технічні прийоми зрошення).

Книга талановитого учня В. В. Докучаєва, видатного ученого в галузі ґрунтознавства М. М. Сибірцева «Почвоведение» (1897 р.) має унікальну цінність як практичний посібник по землеробству. Перша частина видання складається з кількох розділів: ґрунтоутворення, пилові відкладення (атмосферний пил), ґрунтова (підземна) вода, організми і продукти їх розкладання, основні процеси вивітрювання, вивітрювання гірських порід, глинисті породи, карбонатні породи, значення клімату у формуванні ґрунтових порід тощо. У книзі міститься також ґрунтова карта Європейської Росії.

Книга професора М. Вознесенського «Орошение и осушение земель: лекции, читанные в институте инженеров путей сообщения» (1892 р.) – це літографічне видання рукопису лекцій по зрошенню і осушенню земель. Частина I. «Орошение» містить інформацію про: тлумачення терміну «обводнення», зрошення у вузькому розумінні слова, цілі зрошення та його особливості у різних видах кліматичних умов, особливості зрошення у різні часи (стародавні часи, середньовіччі, новому часі, Російській імперії), зрошувальні роботи у Європейській Росії, зрошення полів, лугів і облаштування водопоїв для скота, загальний погляд на обводнення в Європейській Росії та засоби для його впорядкування, роль інженера у справі обводнення країни. Книга містить деталізовані креслення різних частин системи зрошення.

Курс лекцій професора С. І. Ростовцева «Фитопаразитология. Болезни растений, вызываемые растительными паразитами: лекции» (1897 р.) присвячений проблемам захворювань у різних видів рослин, які викликані різноманітними паразитами, а також методам боротьби з ними. Дана книга є факсимільним виданням рукопису автора. Крім детальної характеристики паразитів, у тексті вміщені їх малюнки та зображення пошкоджених ними рослин.

Крім того, серед видань «Колекції з сільськогосподарської тематики XIX ст. з автографами авторів» є праці таких видатних вчених і громадських діячів, як: Л. Барки, І. Білецького, Г. Висоцького, В. Гомілевського, Ф. Камінського, В. Лісневського, О. Перепьолкіна, М. Турського, М. Ритова, О. Мізгера, О. Гурова, Л. Брокля, М. Солоненка, О. Павловича, К. Савельєва, Л. Потехіна, В. Черняєва, О. Советова, Л. Васильєва, І. Калугіна, В. Докучаєва, В. Огієвського, І. Шевирьова, Л. Рішаві, В. Дьякова.

Часовими межами даної колекції з автографами авторів є 1853-1900 рр. Найстарішим і єдиним іноземним виданням з автографом автора є праця професора Лакоза-Дюсієрса «These presentee a la faculte des sciences de Paris pour obtenir le grade de docteur es-sciences naturelles» (переклад «Дисертація на здобуття ступеня доктора природничих наук у Парижі»), видана у 1853 році. Дане видання на французькій мові довгий час зберігалось у Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці Південного відділення ВАСХНІЛ, куди надійшло з особистої колекції Е. Брандта (на книзі є його авторграф).

Найстарішим вітчизняним виданням є праця В. М. Черняєва «О лесах Украины. Речь, произнесенная в торжественном собрании Императорского Харьковского университета, 1-го сентября 1857 года», видана 1858 року. Автор праці В. М. Черняєв у своїй доповіді на урочистому зібранні Імператорського Харківського університету приділив увагу лісам України. Зокрема йшлося про наступне: деревні породи України (дикорослі та культивовані); топографічний розподіл деревної флори; якості і використання деревних порід; про значення лісорозведення для південної Росії. Наостанок, автор наголосив на тому, що викладені в книзі факти – це результати особистих 45-річних його спостережень.

За галузевою приналежністю всі видання колекції доцільно класифікувати на 12 пунктів відповідно до галузей сільського господарства, які вони описують⁸³ (табл. 2.4.4)

Таблиця 2.4.4. Кількісна характеристика видань з автографами авторів у розрізі галузей сільського господарства у «Фонді XIX століття» ННСГБ НААН

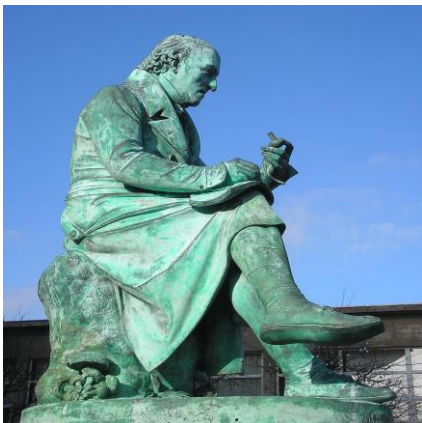
№ п/п	Галузь науки та сільського господарства	Кількість видань, од.	Відсоток від загального обсягу, %
1.	Природознавство	3	7,69
2.	Сільське господарство. Загальні питання	4	10,26
3.	Рослинництво та галузі його переробки. Захист рослин	7	17,95
4.	Агрохімія. Добрива	1	2,56
5.	Ґрунтознавство. Гідрологія	5	12,82
6.	Ліс та лісове господарство	11	28,21
7.	Виноградарство	1	2,56
8.	Шовківництво	1	2,56

⁸³ Бондур Т.О. Колекція видань з автографами авторів (1853–1900) у «Фонді видань, випущених у XIX столітті з сільськогосподарської тематики Національної сільськогосподарської бібліотеки НААН», внесених до державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання: структура та проблеми збереження / Бюлетень ННСГБ НААН. 2016. Вип. 1. С. 110-115.

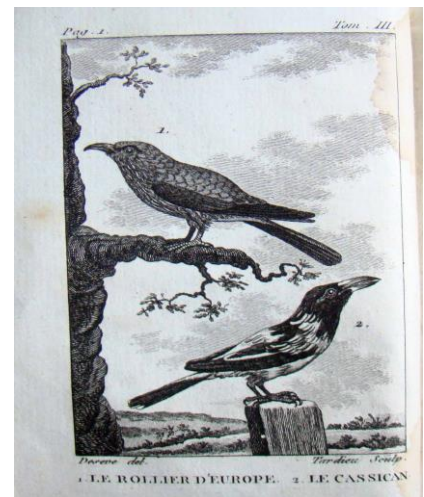
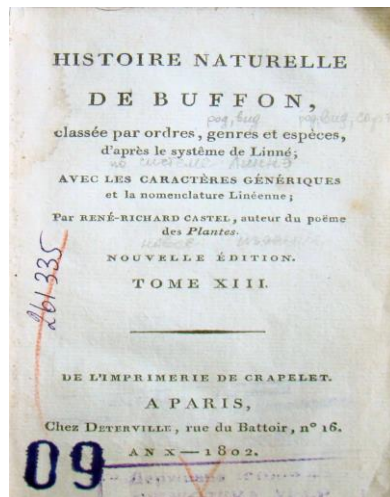
9.	Агротехніка	1	2,56
10.	Тваринництво	3	7,69
11.	Ветеринарія	1	2,56
12.	Бджільництво	1	2,56
	Всього	39	100,00

4. Видання з історії розвитку сільськогосподарської думки XIX ст. Особливу гордість «Фонду видань, випущених у XIX ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» складають зібрання матеріалів з дослідної справи як вітчизняних, так і зарубіжних установ XIX ст. Широко в фонді представлені матеріали сільськогосподарських з'їздів, конференцій, нарад. Почесне місце займають наукові праці з сільського господарства вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних установ. Виключно важливу наукову цінність представляє масив видань – звіти сільськогосподарських товариств: Полтавського, Київського, Харківського та інших. Також у фонді представлена різноманітна література з сільськогосподарської дослідної справи зарубіжних країн: щорічники Міністерства сільського господарства США (починаючи з 1896 р.), щорічники сільського господарства Німеччини, аннали Королівського товариства сільського господарства Великобританії, доповіді Французької академії сільськогосподарських наук тощо.

5. Видання незвичних форматів. Найменша книга «Фонду видань, випущених у XIX ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» – французька книга «Історія з природознавства Бюффона: роди, види, сорти, по системі Ліннея з генетичними характеристиками за номенклатурою Ліннея», видана у 1802 р. (формат 13,5x8,5 см) французьким поетом і натуралістом Рене Рішаром (1758–1832).

René-Richard Castel
(1758–1832)

Найбільша книга – «Птахи Америки» (The birds of America) – альбом з ілюстраціями птахів Північної Америки в натуральну величину, виконаними американським натуралістом Дж. Дж. Одюбоном, друкувалася частинами в Единбурзі та Лондоні з 1827 по 1838 рр. (формат 1м x 70 см). Перше видання (180–200 примірників) визнано шедевром книжкової справи і найбільшою

бібліографічною рідкістю. Дана книга представляє собою 20 кольорових факсимільних таблиць в склографі, порядковий номер фоліанту 263, тираж 500 копій, які пронумеровані від 1 до 500 і зшиті в японські листи.

6. Колекція енциклопедичних видань. У «Фонді видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН» представлено повне зібрання «Энциклопедического словаря» знаменитих книговидавців Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона (82 томи) та «Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук» видавництва А. Ф. Деврієна у 12-ти томах.

Також значну цінність представляє видання «Иллюстрированный сельскохозяйственный словарь: энциклопедия сельского хозяйства» С. М. Богданова – словник-довідник по всіх галузях сільського господарства, а також найважливіших питаннях з областей знань, що споріднені з сільським господарством (землеробство, садівництво, городництво, скотарство, птахівництво, бджільництво, шовківництво, рибництво, ветеринарія, сільськогосподарська економія, ґрунтознавство, агрономічна фізика і хімія, сільськогосподарська метеорологія, вчення про сільськогосподарські машини і знаряддя, сільськогосподарське інженерне і будівельне мистецтво, статистика, законодавство).

7. Колекція російськомовних періодичних сільськогосподарських видань ХІХ ст. (1838-1900) налічує 58 назв, в тому числі 3 газети (5751 примірник). Серед даної періодики найбільшу цінність представляють: «Труды Вольного экономического общества» (1851-1914), «Сельский хозяин» (1888-1917),

«Сельское хозяйство и лесоводство» (1865-1917), «Хозяин» (1899-1917), «Хуторянин» (1899-1917), «Почвоведение» (1899), «Лесной журнал» (1872-1916), «Земледельческая газета» (1854-1917), «Южно-русская сельскохозяйственная газета» (1896-1916) та ін.

8. Колекція іноземних періодичних сільськогосподарських видань XIX ст. (1887-1900) налічує 384 примірники або 14 назв. Іноземна періодика представлена журналами на німецькій, французькій та англійській мовах, газетами (182 примірники або 3 назви) – на німецькій та французькій мовах.

9. Колекція сільськогосподарських видань XIX ст. про головні етапи історії розвитку Землі представлена наступними виданнями: книга доктора О. Вольгера «Земля и ее жизнь, или история земли и ее жителей» в двох томах (1861); видання Ф. А. Баталіна «Справочная книга русского сельского хозяйства» (1892); серія видань А. Е. Брема «Жизнь животных» в трьох томах (1886) та ін.

10. Колекція сільськогосподарських видань XIX ст., пов'язаних з подіями або життєвими традиціями, ідеями або поглядами, що є видатним всесвітнім надбанням, представлена такими виданнями: «Акты, относящиеся до юридического быта древней России» за редакцією М. Калачова (1864); видання «История Императорской академии наук в Петербурге» П. Пекарського (1873); «Очерк пятидесятилетней деятельности Министерства государственных имуществ, 1837-1887 гг.» (1887); книга «Агрономия, как наука вообще и университетская в частности» А. Е. Зайкевича (1891) та інші.

11. Видавництва. Величезна роль у випуску сільськогосподарської літератури в післяреволюційній Росії належала видавництву А. Ф. Деврієна, створеному в 1872 р. В першій половині XIX ст. центрами книгодрукування стали Санкт-Петербург, Москва, Київ. Ці видання представлені у колекції

рідкісної літератури також видавництвами В. Демакова, І. Н. Кушнерьова, С. В. Кульженко.

Проведення робіт по фонду здійснюється відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України за № 1038-р від 03.09.09 р. «Про віднесення наукових об'єктів до таких, що становлять національне надбання» (додаток п. 4); Законом України № 1561-III від 16.03.2000 р. «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»; Наказом Міністерства культури і мистецтв України за № 708 від 20.11.01. р. «Про затвердження інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» та нормативною документацією з питань виявлення, формування, збереження, обліку й використанню фонду рідкісних видань ДНСГБ НААН: «Положення про фонд рідкісних друкованих видань»; «Інструкція про виявлення, облік та збереження особливо цінних документів ДНСГБ УААН»; «Паспорт колекції рідкісних друкованих видань ХІХ ст.».

Забезпечення доступності «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ НААН» для користувачів є основною метою діяльності бібліотеки, тому він відкритий для будь-яких категорій: міжнародних і вітчизняних співтовариств та організацій, науковців, викладачів, студентів вищих аграрних закладів, працівників наукових бібліотек та інших зацікавлених осіб. Доступність «Фонду» забезпечується створенням установою її власного електронного каталогу «УкрАгротека» в системі автоматизації бібліотек АБІС ІРБІС.

З першого ж дня робота була направлена на формування електронних баз даних для ознайомлення користувачів з матеріалами фонду. На сьогодні інформаційні ресурси фонду представлені в базах даних:

- база D19V-Документи 19 ст. – налічує 2701 запис;
- база SET19V-Документи 19 ст. з бібліотек мережі – налічує 2481 запис.

Вона вміщує дані про раритетні видання наукових бібліотек таких установ НААН: Інституту розведення і генетики тварин, Інституту сільського господарства степової зони НААН, Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, Інституту рибного господарства НААН, Інституту сільського господарства степової зони НААН, Інституту помології ім. Л. П. Симиренка НААН, Інституту тваринництва НААН, Інституту водних проблем і меліорації НААН, бібліотеки відділу птахівництва Інституту тваринництва НААН, Житомирського національного агроєкологічного університету, Львівського національного аграрного університету, Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького, ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова», Харківської державної зооветеринарної академії, Національного інституту виноградарства і виноробства «Магарач», Одеського державного аграрного університету, Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, Харківської державної зооветеринарної академії, Херсонського державного аграрного університету. Необхідну

інформацію з бібліотек мережі системи НААН можна отримати через ННСГБ за допомогою служби електронної доставки документів.

- ІК19V-Іноземна книга 19 ст. налічує 608 книг на дев'яти мовах: англійській, голландській, італійській, латині, німецькій, французькій, польській, фінській та чеській.

- VPOGOST-видання початку ХХ ст. налічує 13057 прим. російськомовних та 1275 прим. іноземних книг.

- УкрАгротека – загальний каталог ННСГБ НААН, де представлені також 57 назв російськомовних журналів (1838-1900 pp.) і 3 назви газет із фонду НН (1856-1899 pp.) з аналітичними розписами статей та 256 назв журналів і газет початку ХХ ст. Іноземна періодика складає 14 назв журналів (1887-1900 pp.), 3 назви газет (1887-1900 pp.) та 63 назви журналів і 3 назви газет (1901-1917 p.).

Інформативні статті за матеріалами «Фонду ХІХ ст.» також представлені в електронному журналі ННСГБ НААН «Історія науки і біографістика», «Бюлетені ННСГБ НААН» та матеріалах щорічної Міжнародної конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні». Матеріали фонду репрезентуються на сайті бібліотеки

http://dnsgb.com.ua/novini_vistavki.html у вигляді віртуальних виставок, де відображаються визначні дати і події. Всього було підготовлено 48 тематичних електронних виставок⁸⁴, перелік яких подано в додатку.

Найбільший резонанс мали такі віртуальні виставки: «Стародруки «Фонду видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики, внесених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання» ННСГБ НААН»; Колекція прижиттєвих видань видатного ґрунтознавця В. В. Докучаєва (до 130-річчя виходу в світ «Русский чернозем»); 150 років (1865 p.) з дня створення Полтавського товариства сільського господарства.

Для популяризації фонду було видано покажчик «Фонд видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН,

⁸⁴ Коломієць Н. Д. Інформаційні ресурси «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН» // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали ХІІІ Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 18 трав. 2018 р. / НААН; ННСГБ НААН; Рада молодих вчених НААН; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Х. М. Дмитрієва; редкол.: В. А. Вергунов (голова). – Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2018. – С. 465-467.

включених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання (1802-1900)» (вийшов у 2011 р.)⁸⁵

Завдяки корпоративній роботі ННСГБ НААН з бібліотеками мережі Національної аграрної академії наук України та за сприяння посольств і відомств різних країн матеріали «Фонду» були відображені в покажчиках іноземної літератури із серії «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю»: польських, французьких, англійських, німецьких, чеських видань⁸⁶.

Основним завданням Фонду ННСГБ НААН є довгострокове збереження документів шляхом забезпечення необхідних умов зберігання (згідно ДСТУ ГОСТ 7.50-2006. Консервація документів. Загальні вимоги), опрацювання видань та реставрації фондів задля збереження цілісності та незмінності фізичного стану документів (ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять), переведення документів на цифрові носії з метою зберігання інформації, а також можливості зберегти друковані видання від руйнування і ушкодження шляхом вилучення з використання (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», ст. 1), мікрофільмування рідкісних та цінних видань для створення страхового фонду документації (Закон України «Про страховий фонд документації України», ст. 1; ДСТУ 33.002:2007. Страховий фонд документації. Терміни та визначення понять). З цією метою впроваджуються традиційні та новітні методи заходи щодо збереження рідкісних і цінних видань ХІХ століття ННСГБ НААН, які включені до Державного реєстру національного надбання України. До традиційних способів відноситься реставрація та проведення палітурних

⁸⁵ Фонд видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН, включених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання (1802-1900): наук.-доп. бібліогр. покажч. / НААН; ННСГБ; уклад.: В. А. Вергунов, Л. Ф. Забудська, Н. Д. Коломієць, О. М. Діденко; наук. ред. В. А. Вергунов. К., 2011. 524 с.

⁸⁶**Німецькі** сільськогосподарські видання у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю (1822-2010) : наук.-доп. бібліогр. покажч. / НААН, ДНСГБ; уклад.: В. А. Вергунов, Н. Ф. Гриценко, Я. В. Каніболоцька; наук. ред. : В. А. Вергунов. – К., 2011. – 540 с.;

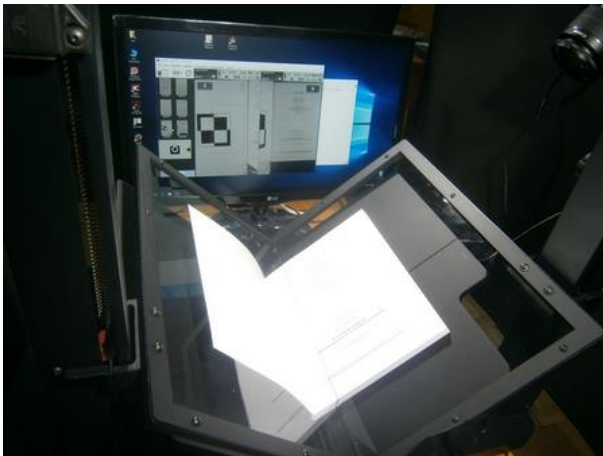
Чеські сільськогосподарські видання у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю (1894–2012) : наук.-доп. бібліогр. покажч. / НААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, Н. Б. Щebetюк, Х. М. Піпан, О. П. Анікіна, Л. А. Кириленко ; наук. ред. : В. А. Вергунов. – К., 2012. – 130 с.

Польська сільськогосподарська книга фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю (1771–2008) : наук.-доп. бібліогр. покажч. / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, В. І. Головенко, Н. Ф. Басун, М. М. Щербань, О. О. Бойченко; наук. ред. : В. А. Вергунов. – Вінниця, 2009. – 283 с.

робіт пошарпаних та цінних видань при безпосередній участі відділу реставрації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

До інноваційних технологій належать: створення електронного каталогу видань XIX ст. в системі АБІС ІРБІС, оцифрування та мікрофільмування документів Фонду (тобто перенесення вмісту документів на мікроносії для створення страхового фонду документації), штрих-кодування книг та періодичних видань.

Оцифрування рідкісних вітчизняних та іноземних книг і створення електронних копій документів в майбутньому буде сприяти зменшенню безпосереднього фізичного контакту користувачів бібліотеки з рідкісними та цінними виданнями. З цією метою у травні 2016 р. в ННСГБ НААН створено лабораторію оцифрування, що стало можливим завдяки Гранту який надав Міжнародний фонд «Монсанто» в листопаді 2014 р. Запуск лабораторії проводився у рамках реалізації проекту «Організація лабораторії оцифрування друкованого фонду ННСГБ НААН».

Робота з оцифрування фонду рідкісних видань триває вже кілька років поспіль. Повні тексти документів відображені в електронному каталозі ННСГБ НААН. За час роботи фонду було оцифровано 101 (43025 стор.) документ, що дає змогу відвідувачам бібліотеки користуватись ними в електронному вигляді, за певну плату отримувати скановані документи (або частину документа) для своїх наукових досліджень за допомогою електронної пошти, електронної доставки документів та переносити інформацію на флеш-носії. В свою чергу,

оцифрування старовинних видань, особливо документів у зношеному стані, дозволить зберегти їх від подальшого механічного впливу та руйнування. Серед оцифрованих документів маємо електронні копії енциклопедичних видань «Полная энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук», «Труды Императорского вольного экономического общества», праць В. В. Докучаєва, П. Костичева, А. Советова, А. Е. Зайкевича, К. К. Вебера, М. Міцуля, А. Ф. Фортунатова, А. І. Ходнєва, Н. Анненкова, І. Белецького, І. Палімпсестова, І. М. Кабештова, Р. І. Шредера та ін. Серед іноземних є видання J. H. Thünen, R. Castel, M. Oczapowski, G. D. Ehret, I. Ж. Сент-Ілера, Брема, J. Rissema Bos, J. Zubieński, K. Koch, C. De Gasparin.

Рідкісні видання повинні переноситися на електронні носії з низки причин, щоб: зберегти інтелектуальне надбання нації, зменшити і уповільнити знос і старіння книг, заощадити площу, забезпечити доступність видань для користувачів, створення дублюючих копій окремих документів у цілях безпеки. Видання на паперових носіях є важливою частиною документальних ресурсів бібліотеки. І хоча сьогодні відбувається процес стрімкого переходу суспільства на створення електронних ресурсів, поки що обсяг паперових документів, їхній науковий обіг залишаються на високому рівні. Це вимагає від науки особливої уваги до питань збереженості фондів на паперових носіях, пошуків нових технологій, що забезпечується розвитком науки, можливостями швидкого оприлюднення наукових результатів, обміном інформацією. Тож зміна традиційних форм роботи з бібліотечними фондами в рамках системи збереження фондів полягає у використанні нових технологій, принципів та заходів, які враховують світовий досвід із цієї проблеми, та поєднанні їх із класичними реставраційними операціями.

Таким чином, у ННСГБ НААН створено належні умови для збереження пам'яток аграрної науки у бібліотечних фондах відповідно до міжнародних стандартів. В першу чергу це стосується фонду цінних і рідкісних видань, для яких виокремлене спеціальне приміщення з дотриманням усіх відповідних санітарно-гігієнічних, температурно-вологісних, протипожежних умов та охоронних заходів і надано статусу об'єкта національного надбання України, що знаходиться під охороною держави. Вивчено світовий досвід з проведення традиційних (консервування, реставрації, проведення палітурних робіт) та інноваційних способів збереження (перенесення вмісту документів на різні носії) й створено повнотекстову електронну бібліотеку цінних і рідкісних видань ННСГБ НААН на базі електронного каталогу нашої установи «УкрАгротека». Створено базу даних «Фонду видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН, включених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання».

ВИСНОВКИ

Поступове входження бібліотек України в демократичне європейське суспільство й світовий інформаційний простір, розвиток національної бібліотечної справи на нових принципах і засадах вимагає переосмислення орієнтирів щодо діяльності бібліотек, визначення чітких завдань формування та розвитку бібліотечних фондів на сучасному етапі. З утвердженням української державності бібліотечним фундам відводиться важлива роль в національній культурі, в соціально-економічному розвитку суспільства, у задоволенні професійних потреб населення в інформації. Все це розширює соціальний статус бібліотечних фондів, підвищує їх роль в усіх сферах соціального життя, має важливе значення для розробки питань з фондознавства.

У наш час інформація стає одним з основних економічних ресурсів і її збереження, розвиток та раціональне використання має величезне значення для будь-якої держави. Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є те, що інформація існує як в традиційній друкованій, так і в електронній формі. Забезпечення публічного, зокрема віддаленого, доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів стало одним з першочергових завдань інформаційного обслуговування науки, освіти і культури, у зв'язку з чим істотно змінюється роль і функції такого соціального інституту, як бібліотека — основного сховища і розповсюджувача інформації.

Національно-культурне відродження народів, формування їх державності – об'єктивні фактори сучасного становлення і розвитку бібліотек, як універсальних суспільних інститутів. Вони призначені не тільки оберігати пам'ятки книжкової культури, але й сприяти взаємодії національних культур.

До початку XIX століття в більшості європейських країн вже існували або активно створювалися національні бібліотеки. Найбільшими з них були і залишаються бібліотеки Великобританії і Франції. Йшов процес формування американської бібліотеки Конгресу.

Доведено, що основними джерелами комплектування фондів бібліотек є: надходження обов'язкового примірника друкованої продукції, як і в Україні так і за кордоном; книгообмін міжнародний та вітчизняний; отримання в дар від авторів і користувачів.

Відомо, що більшість країн уводять жорсткі санкції щодо порушників законів про ОП. Практикуються вилучення тиражу, накладення штрафів. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки передбачено, що за кожен ненаданий примірник такий штраф становить не менше 250 дол., а при повторному порушенні він досягає 2500 дол., у Канаді - 25 тис. канадських доларів, у Франції - 500 тис. франків, крім того, тут застосовуються не тільки штрафи, а й попередження про припинення друкування ви-дання і його розповсюдження. У Російській Федерації про-понується ввести штрафні санкції від 10 до 30 мінімальних розмірів оплати праці, що становить від 1400 до 4200 дол. США. У чинному Законі України "Про обов'язковий примірник документів" та в Кодексі України про адміністра- тивні правопорушення не

передбачено достатньо серйозних важелів впливу на виробників документів за недоставлені до депозитаріїв ОП.

Обмін даними між різними бібліотечними системами здійснюється за допомогою спеціальних форматів обміну даними (UNIMARS|USMARS|RUSMARS), використовується і ISO формат. В мережі ІНТЕРНЕТ на сьогодні представлені провідні бібліотеки світу. Україна приймає активну участь в цьому процесі. Створюються регіональні та корпоративні електронні бібліотеки, як універсальні так і тематичні. Формуються фонди медіатек.

Фонд ННСГБ НААН є основою сукупного інформаційного ресурсу аграрної галузі України, що в період докорінного реформування та євроінтеграції налаштований на найповніше задоволення інформаційних запитів користувачів. Виконання цих завдань здійснюється через ряд наукових досліджень.

Нині у складній економічній ситуації колектив докладає зусиль щодо забезпечення надходження до фондів кожного галузевого видання, оскільки це – важлива ланка в процесі історичного розвитку науки. Зважаючи на широкий спектр наукових досліджень вчених-аграріїв та їх регіональний характер, це завдання не є легким, враховуючи, що видання друкуються у великій кількості видавництв різних форм власності. Поповнення фондів наукової літератури безпосередньо залежить від рівня науки та книговидання й активно впливає на подальші наукові дослідження. Зібрані в бібліотеці документи вивчатимуться як історична наукова спадщина поколінь учених-аграрників, а формування, впорядкування та зберігання фондів наукових видань є вагомим внеском колективу бібліотеки у подальший розвиток аграрної науки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що без стовідсоткового поповнення фондів ННСГБ УААН як галузевого депозитарію не можна говорити про якісний інформаційний продукт для потреб товаровиробників сільськогосподарської продукції різних форм власності.

Розв'язання проблеми всебічної сільськогосподарської бібліографії із повним репертуаром вітчизняних видань великою мірою залежить від державної зацікавленості. Правильний вибір і якість застосування у бібліотеці лінгвістичних засобів сприяють високому рівню обслуговування. Потрібно і надалі вивчати та узагальнювати досвід різних бібліотек з питань індексування і предметизації. Формуванню єдиного інформаційного простору, Зведеного українського каталогу та уніфікованого лінгвістичного забезпечення, підвищенню рівня індексування документів суттєво сприятиме кооперативна діяльність бібліотек.

Автоматизація відкрила нову віху в історії розвитку бібліотеки: сприяла якісному обслуговуванню, розширила можливості, допомогла удосконалити бібліотечні процеси, полегшила працю бібліотекарів. Тепер бібліотека не лише збирає і зберігає інформацію у своєму фонді, але й надає доступ до інших інформаційних каталогів. На сучасному етапі бібліотека розкриває себе, мобілізує існуючі ресурси, модернізує звичні і викликає до життя нові підходи

з організації функціонування, формує сучасний демократичний стиль діяльності.

Упровадження сучасних інформаційних технологій свідчить про високий професійний рівень бібліотечних працівників. У складних умовах економічної кризи вони знайшли можливість створити повноцінну систему інформаційно-бібліографічного забезпечення аграрної науки, освіти, виробництва. Це дозволяє сподіватися, що в нашій країні буде продовжено організацію бібліотеки галузевого напрямку найвищого рівня.

Таким чином, треба визнати, що електронні документи та нові інформаційні технології відкривають для бібліотек, зокрема спеціальних, небачені досі перспективи, однак електронні видання не замінюють традиційні друковані, а розширюють можливості роботи користувачів з інформацією. Тому при формуванні фондів завдання комплектатора — зібрати таку сукупність документів як у друкованому, паперовому вигляді, так і на електронних носіях інформації, яка була б достатня для задоволення і розвитку інформаційних потреб користувачів. При цьому потрібно застосовувати такий спосіб відбору, при якому дотримувалося б оптимальне співвідношення, оскільки немає нормативно-регламентуючих документів, що чітко визначають кількість джерел у фонді та їх процентне співвідношення.

Перетворення, що пов'язані з використанням новітніх інформаційних технологій дозволяють значно розширити межі традиційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, створивши умови для якісно нового комплексу послуг для всіх категорій користувачів.

Довідково-бібліографічна діяльність ННСГБ НААН за столітній період роботи дуже змінилась технологічно, але основна мета — задоволення різноманітних запитів користувачів та надання інформаційної допомоги — залишилась незмінною. Бібліографічні та довідково-рекомендаційні напрацювання минулих років і понині становлять науковий інтерес та практичну цінність для науковців та фахівців сільського господарства. Сучасне довідково-бібліографічне обслуговування ННСГБ НААН спрямоване на максимальне задоволення різноманітних запитів користувачів в усній, письмовій та електронній формах, розширення репертуару і користувацької аудиторії послуг на основі нових технологічних рішень і технічних можливостей, гармонійного використання як власних, так і мережевих інформаційних ресурсів. Комплексне використання традиційних, інноваційних та он-лайнних довідкових послуг, безумовно, сприятиме науково-інформаційному забезпеченню аграрної науки України для забезпечення сталого розвитку економіки.

На базі ННСГБ НААН започатковані інноваційні форми інформаційно-довідкового обслуговування за допомогою телекомунікаційних засобів Інтернету: консультації за допомогою електронної пошти, віртуальної довідки, електронний запит, електронне доставляння документів, розміщення інформації на сайті бібліотеки та сторінці в мережі Facebook. Перспективним напрямом залишається формування ЕК Бібліотеки зі складовими базами даних, підтримання традиційних підходів до каталогізації документів, розроблення і

запровадження додаткових, нетрадиційних пошукових форм, що дозволить розширити пошуковий діапазон.

Перспективи комплектування передбачають розробку, широке використання та вдосконалення новітніх технологій, як важливого напрямку інформаційного середовища шляхом створення інтегрованої інформаційної бібліографічної, анотованої та повнотекстової продукції.

Систематична робота по вивченню обмінних фондів провідних бібліотек України, за умови використання сучасних технологій, дозволяє здійснювати доукомплектування фонду ННСГБ для заповнення лакун відсутніми виданнями та надавати посильну допомогу у комплектуванні мережі сільськогосподарських бібліотек.

Продовжуватиметься виконання важливої місії забезпечення інформаційних потреб реальних і віртуальних користувачів у сфері освіти, науки і аграрного виробництва шляхом використання всіх наявних і віддалених інформаційно-документальних ресурсів, сучасних технологій та постійно працюючи над удосконаленням й пошуком нових підходів, впровадженням нових форм і методів роботи, вивчаючи досвід роботи зарубіжних бібліотек.

Вивчення та узагальнення сучасних світових тенденцій організації інформаційно-комунікаційної діяльності зарубіжних наукових бібліотек сприятиме запозиченню та впровадженню світового досвіду та організації бібліотечних процесів ННСГБ НААН відповідно до кращих світових зразків; забезпечить організацію та розширення співпраці з зарубіжними бібліотечно-інформаційними установами у сфері розвитку та використання інтегрованого бібліотечного інформаційного ресурсу, інформаційних і телекомунікаційних послуг.

Підтверджено, що головною метою інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів є вдосконалення процесів роботи на основі широкого використання комп'ютерних інформаційних технологій, що забезпечує можливість пошуку нових, більш ефективних форм і методів надання інформації. У зв'язку зі структурними змінами складу користувачів відбувається перегляд форм і методів їх обслуговування, обґрунтування нової концепції місця бібліотеки у сучасному інформаційному просторі. Серед першочергових завдань бібліотеки – створення власних електронних продуктів, розроблення та вдосконалення пошукових інформаційних стратегій, вирішення проблем оцифрування документних ресурсів, запровадження інноваційних засобів і методів захисту інформації при збереженні ефективності доступу тощо.

Доведено, що інформаційно-бібліотечне обслуговування в ННСГБ НААН відбувалося за напрямками: формування електронних інформаційних ресурсів, створення електронної бібліотеки та архіву відкритого доступу, розвиток online-форм обслуговування користувачів бібліотеки, інтеграція й глобалізація бібліотечних інформаційних ресурсів тощо. Створюються власні електронні ресурси (продукти): електронний каталог, електронна картотека статей, бібліографічні бази даних, повнотекстові електронні колекції, електронні

документи, отримані через службу електронної доставки документів, електронна бібліотека, експрес-інформації тощо.

Запроваджено інноваційні форми інформаційно-бібліотечного обслуговування: віртуальні тематичні виставки, запис віддалених користувачів, вибірккові розсилки тематичних бібліографічних списків, електронна книговидача. Передбачено вивчення тематичних запитів online-користувачів та формування VIP-груп, для яких буде першочергово надсилатися оперативна інформація. Формування online-груп користувачів за предметно-тематичними інформаційними запитами дасть змогу більш цілеспрямовано наповнювати тематичні інформаційні бази даних, оперативно надавати користувачам інформацію щодо нових надходжень за тематичними запитами.

Поряд із традиційними технологіями в практику діяльності ННСГБ впроваджуються нові технології, першочергово оцифрування видань із власних фондів. Ця технологія забезпечить, у першу чергу, зберігання інформації фонду Національного надбання бібліотеки, уможливить зберігати друковані видання та рукописні пам'ятки від руйнування та ушкодження шляхом вилучення з використання. Організація бібліотечних фондів здійснювалася на основі скорочення термінів підбору документів користувачам шляхом упорядкування фондів та вдосконалення технологічних процесів; зведення до мінімуму кількості відмов шляхом систематичної перевірки фонду стосовно правильності розстановки джерел, контролю щодо книгозамісників, аналізу причин вимушених відмов; своєчасного виявлення пошкоджених документів для дрібного ремонту та палітурних робіт; наповнення алфавітного та топографічного каталогів; ведення ЕК документів в АБІС «ІРБІС» із застосуванням штрих-кодової технології тощо.

Вивчено світовий досвід з проведення традиційних (консервування, реставрації, проведення палітурних робіт) та інноваційних способів збереження (перенесення вмісту документів на різні носії) й організовано доступ до повних текстів цінних і рідкісних видань ННСГБ НААН. Забезпечено належні умови для збереження пам'яток аграрної науки у бібліотечних фондах відповідно до міжнародних стандартів. В першу чергу це стосується фонду цінних і рідкісних видань, для яких виокремлене спеціальне приміщення з дотриманням усіх відповідних санітарно-гігієнічних, температурно-вологісних, протипожежних умов та охоронних заходів і надано статусу об'єкта національного надбання України, що знаходиться під охороною держави. Створено базу даних «Фонд видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики», який інтегрується до Державного реєстру національного культурного надбання у частині «Книжкові пам'ятки України», яка в майбутньому може стати частиною міжнародного реєстру «Пам'ять світу».

ДОДАТКИ

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОРТАЛИ З СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

« УКРАГРОТЕКА» - національний інформаційний ресурс (електронний каталог)

<http://dnsgeb.com.ua/dnsgeb.html>

Включає анотовані бібліографічні записи на книги, брошури, журнали, бази даних, електронні документи, ресурси Internet і інші документи з колекції Бібліотеки, а також на статті із збірок, періодичних видань по питаннях АПК, виданих в Україні.

Тематичні рубрики: екологія, охорона природи, ботаніка, біологія, економіка сільського господарства, ветеринарія, лісове господарство, організація і управління сільськогосподарським виробництвом, механізація сільського господарства, ґрунтознавство, агротехніка, сільськогосподарська меліорація, добрива, шкідники, хвороби і захист рослин, рільництво, садівництво, плідівництво, овочівництво, тваринництво, продукція тваринництва, бджільництво, охота, рибальство, рибництво, переробка сільськогосподарської продукції, живлення.

Ведеться ДНСГБ УААН з 2000 р., об'єм 180 тис. записів, українською мовою.

« АГРОПРОМ» - агропромисловий портал.

<http://agroprom-ua.com/>

На порталі розташований сільськогосподарський Інтернет гіпермаркет. Інформаційно-довідкова частина порталу має розділи: рослинництво, тваринництво, сільськогосподарська техніка, переробка та якість продукції, земля, технології, економіка, статистика, огляди, законодавство.

« АПК України»

<http://ukrapk.com/>

Новини АПК України, підприємства АПК.

« Online-agro»

<http://online-agro.com/>

Аграрний портал. Портал з питань агробізнесу. SIMA 2015 - міжнародний агропромисловий салон.

“АГРОС”

<http://www.cnsnb.ru/>

Найбільша в АПК Росії документографічна база даних Центральної наукової с/г бібліотеки Россільгоспакадемії.

Включає анотовані бібліографічні записи книг і статей із збірок, періодичних видань, що продовжуються, по проблемах сільського господарства і суміжних галузях з російського та світового потоку публікацій.

Тематичні рубрики: екологія, охорона природи, ботаніка, біологія, економіка сільського господарства, ветеринарія, лісове господарство, організація і управління сільськогосподарським виробництвом, механізація сільського господарства, ґрунтознавство, агротехніка, сільськогосподарська меліорація, добрива, шкідники, хвороби і захист рослин, рільництво, садівництво, плідівництво, овочівництво, тваринництво, продукція тваринництва, бджільництво, охота, рибальство, рибництво, переробка сільськогосподарської продукції, живлення. Ведеться ЦНСГБ Россільгоспакадемії з 1985 р., об'єм бази даних: більше 1,2 млн. записів російською мовою.

“AGRONEWS”

<http://agronews.in.ua/>

Головні новини аграрного бізнесу. Інформація про конференції, круглі столи, агромоніторинг ЗМІ, PR-послуги.

Асоціація фермерів та приватних землевласників України

<http://www.farmer.co.ua/>

Газета "Фермер України", виставка "Агроринок", довідник аграрних підприємств.

AGRIS

<http://agris.fao.org/>

International Information System for the Agricultural Sciences and Technology

Міжнародна інформаційна система по сільськогосподарським наукам і технологіям. Включає бібліографічні записи і реферати документів по сільському господарству і суміжним галузям з країн - членів FAO. Ведеться національними центрами країн-членів FAO і Координаційним центром AGRIS в Римі з 1975 р. Об'єм 3,5 млн. записів на англійській мові

CRIS

<http://cris.nifa.usda.gov/>

Current Research Information System.ong

Інформаційна система по наукових проектах і технологіях.

Поточна інформаційна система досліджень (КРІС) з сільського господарства, харчової науки, людського харчування і лісгосподарських досліджень, освіти та розширення діяльності Департаменту сільського господарства Сполучених Штатів, з акцентом на грантові програми Національного інституту сільського господарства і продовольства (Ніфа). Інформація про проекти з підтримки Міністерства сільського господарства США, наукових установ, державних сільськогосподарських станцій, університетів, учасників Ніфа, малого інноваційного бізнесу, дослідження з сільського господарства з ініціативи Food Research.

AGRICOLA

<http://agricola.nal.usda.gov/>

Agricultural On-Line Access

Інформаційна система США по сільському господарству. Ведеться Національною сільськогосподарською бібліотекою США з 1970 р. Об'єм 4,5 млн. записів англійською мовою.

CAB Abstracts

<http://www.cababstractsplus.org/>

The World's Leading Agriculture Database.

Міжнародна інформаційна система по сільськогосподарським наукам і технологіям.

Эта база данных содержит рефераты и указатели для журналов, периодических изданий, докладов на конференциях, книг, диссертаций, годовых отчетов, патентов и стандартов за период с 1990 г. по настоящее время. База охватывает материалы, издаваемые по всему миру. Поиск происходит на платформе EBSCO, т. е. перед началом собственно поиска необходимо выбрать нужную базу данных. Ведеться Сільськогосподарським бюро британської Співдружності CAB International з 1972 р. Об'єм 4,5 млн. записі , англійською мовою.

AGORA

<http://www.aginternetwork.org/>

Access to Global Online Research in Agriculture.font>

Глобальні дослідження в сільському господарстві. Включає бібліографічні записи і повні тексти зі світового потоку публікацій по сільському господарству і суміжним галузям.

Ведеться Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (FAO) на англійській, арабській, іспанській, французькій мовах.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Пошукові системи

[Scirus](#) - найбільш повний науковий дослідницький інструмент у мережі Інтернет, який дозволяє науковцям здійснювати пошук не тільки за змістом відкритих журналів, але у межах домашніх сторінок вчених, навчальних програм, неопублікованих матеріалів, патентів, інституційних репозитаріїв та інформації з сайтів.

[Google Scholar](#) - пошукова система, яка індексує повні тексти наукових публікацій усіх форматів та дисциплін; має більшість рецензованих онлайн-журналів з найбільших наукових видавництв Європи та Америки. За функціями схожа на вільнодоступні системи *Scirus (Elsevier)*, *CiteSeerX* і *getCITED*.

[Google books](#) - світова електронна бібліотека книг.

[WorldWideScience.org](#) - глобальна наукова пошукова система, яка здійснює пошук інформації у міжнародних наукових базах даних та порталах.

[Base \(Bielefeld Academic Search Engine\)](#) - один із найбільших наукових пошукових систем (60 млн. документів з 3 000 джерел, близько 70% документів знаходяться у відкритому доступі).

[DOAJ](#) - колекція журналів відкритого доступу (9 744 журналів, 1 573 847 статей) з усіх дисциплін та всіма мовами світу.

[Open DOAR \(The Directory of Open Access Repositories\)](#) - доступ до репозитаріїв відкритого доступу усього світу (перелік, пошук репозитаріїв та їх вмісту).

[Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України \(SSM\)](#) - доступ до зареєстрованих репозитаріїв відкритого доступу України.

[DOAB \(Directory of Open Access Books\)](#) - 1879 наукових рецензованих книг з 57 видавництв.

[SpringerOpen](#) - доступ до 150 рецензованих журналів відкритого доступу; статі, книги відкритого доступу з усіх галузей науки.

[Уран](#) - джерела наукової інформації Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі.

[SciGuide](#) - електронний навігатор зарубіжних наукових електронних ресурсів відкритого доступу в Інтернеті, елемент підтримки наукової комунікації в Сибірському відділенні РАН.

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ

[Світова цифрова бібліотека](#) - міжнародна цифрова бібліотека, яка створена за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США.

[Європіана](#) - європейська цифрова бібліотека.

[Наукова періодика України](#) - електронний архів наукових періодичних видань України.

[Національна юридична бібліотека](#) - електронні колекції - юристам.

[Цифрова бібліотека \(електронні колекції\)](#) - електронні колекції оцифрованих документів із фондів НБУВ (газети, історичний Київ, право України, постанови уряду, історія науки, культура, мова та література).

[Наукова періодика України](#) - наукова періодика мережі Уран.

[Електронна бібліотека "Культура України"](#) - містить електронні аналоги друкованих видань та творів образотворчого мистецтва, які відповідають темі «Культура України».

[eLIBRARY](#) - колекція російських наукових журналів (1300 назв), які розміщені на платформі eLIBRARY.RU та мають відкриті повнотекстові випуски.

[WebEc \(World Wide Web Resources in Economics\)](#) - віртуальна бібліотека з питань економіки для вчених-економістів.

[IMFPublication](#) - документи Міжнародного валютного фонду (IMF): World Economic Outlook, IMF Survey, Working Papers, Country Reports, тощо.

[Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України \(ІПСМ НАМ України\)](#) - здійснює фундаментальні наукові дослідження у галузі всіх видів сучасного мистецтва, практичні і пошукові студії, спрямовані на розвиток професійного сучасного

мистецтва й архітектури, впровадження нових мистецьких технологій і практик, розвиток національної культури, підготовку та видання монографій і збірників наукових праць з магістерських напрямів наукової діяльності діяльності Інституту.

[Електронна бібліотека "Научное наследие России"](#) - науковий інформаційний простір РАН, який забезпечує можливість централізованого доступу до електронних ресурсів та метаданих про вчених та їх наукові праці (розробляється в рамках програми Президії РАН "Інформатизація" провідними бібліотеками РАН, серед яких БАН, БЕН, ІНІОН).

[«Національний центр підготовки банківських працівників України»](#) - готує та випускає аналітичні звіти, прес-релізи Асоціації присяжних сертифікованих бухгалтерів (АССА), прес-релізи з інших питань світової економіки, бухгалтерської справи.

[ecosfera.com.ua](#) - сайт присвячений [альтернативній енергетиці](#) та [природозберігаючим технологіям](#) в Україні.

РЕЙТИНГИ НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ

[Наука України в дзеркалі SciVerse Scopus](#) - перелік українських наукових журналів, які включені до **Scopus Title List**.

Політематичні бази даних та пошукові системи	
1.	Каталог електронних журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journals (DOAJ) Безоплатні електронні ресурси з різноманітної тематики, у т.ч. науково-технічні статті або реферати http://www.doaj.org
2.	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America Статті з фізики, біології http://www.pnas.org/
3.	Scirus Пошукова система зарубіжної науково-технічної інформації http://www.scirus.com
4.	SciVerseHUB (замість SciTopics) Наука, техніка, медицина http://www.hub.sciverse.com/
5.	Science. gov (США) Реферативна інформація з прикладних наук та технологій http://science.gov/browse/w_113.htm
6.	HighWire Press (Stanford University (США) Реферати та повні тексти статей з журналів з різних галузей знань http://highwire.stanford.edu/
7.	Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU У відкритому доступі бібліографічні дані та анотації більше 19 млн. наукових статей. Крім того, понад 3900 науково-технічних журналів та повні тексти статей науково-технічних журналів Росії http://elibrary.ru/defaultx.asp
8.	Государственная публичная научно-техническая библиотека России (ГПНТБ России) «Каталог електронних ресурсів» ГПНТБ Росії має пошуковий реквізит «Рівні доступу повного тексту» і в ньому налаштування «доступний в Інтернеті безкоштовно». Видання вільного доступу позначені зеленим кольором http://www.gpntb.ru/
9.	Academic Journals Database (multidisciplinary) Політематична БД налічує біля 3800 журналів. Бібліографічні дані, реферати, повні тексти журнальних статей. Майже до 800 000 повних текстів статей надається вільний доступ http://journaldatabase.org/

Тематичні виставки, що були організовані в ННСГБ НААН в 2018 р.

<i>Тематичні виставки</i>					
1	Інноваційні рішення у зерновому господарстві України	Відділ документного забезпечення і збереження наукових фондів ННСГБ НААН	січень	Керівники і спеціалісти агроформувань, викладачі і студенти сільськогосподарських ВНЗ	–
2	Скотарство України: реалії сьогодення	–	січень	–	–
3	Сучасний риболовний спорт	–	січень	–	–
4	Зернобобові культури – рентабельність вирощування в Україні	–	лютий	–	–
5	Конярство та перспективи його розвитку: вітчизняний аспект	–	лютий	–	–
6	Рибальство: способи та методи сучасного лову	–	лютий	–	–
7	Основні виноградарські регіони України – основа для сорторайонування	–	березень	–	–
8	Розвиток джмільництва в Україні як перспективної галузі сільського господарства	–	березень	–	–
9	Основні питання сучасного рибальства – приватної або промислової ловлі риби та інших водних тварин	–	березень	–	–
10	До 140-річчя від дня народження видатного українського лісознавця Іваницького Бориса Георгійовича (1878–1953)	–	березень	–	–
11	Грибництво: обладнання для переробки, зберігання, пакування та транспортування грибів	–	квітень	–	–
12	Культивування водних тварин та розвиток вітчизняної марикультури	–	квітень	–	–
13	До 80-річчя з дня народження відомого вченого-зоотехніка Зубця Михайла Васильовича (1938–2014)	–	квітень	–	–
14	Основні овоче-баштанні	–	травень	–	–

	культури в Україні: стан та перспективи				
15	Птахівництво – найбільш дієздатна галузь тваринництва	–	травень	–	–
16	Рибальство в Україні	–	травень	–	–
17	Ефіроолійні культури в якості лікарських та харчових рослин	–	червень	–	–
18	Вітчизняне звірівництво: проблеми та шляхи їх вирішення	–	червень	–	–
19	Правове регулювання рибальства і рибного господарства	–	червень	–	–
20	Кормовиробництво – одна з основних галузей сільськогосподарського виробництва	–	липень	–	–
21	Козівництво в Україні: розведення і годування кіз	–	липень	–	–
22	Вирощування та переробка слив: успішний вітчизняний досвід	–	серпень	–	–
23	Розведення овець в Україні: класифікація та основні породи	–	серпень	–	–
24	«Народе України. Твоєю силою, волею, словом стала на Землі...»(до дня Незалежності)	–	серпень	–	–
25	Органічне садівництво – конкурентоспроможна сфера господарювання або нова формула успіху	–	вересень	–	–
26	Каучуконоси як різновид технічних культур	–	вересень	–	–
27	Квітництво: <u>селекція</u> і вирощування рослин з декоративними цілями	–	вересень	–	–
28	Бібліотека як потужний інформаційний центр сучасності(до Всеукраїнського дня бібліотек)	–	вересень	–	–
29	Виноградарство – теоретичні та практичні питання вирощування винограду	–	жовтень	–	–
30	Рибництво – один із основних	–	жовтень	–	–

	напрямів аквакультури і галузь сільського господарства				
31	Продукти бджільництва: мед та інші бджолопродукти	–	жовтень	–	–
32	Сільське господарство України — провідна галузь економіки	–	жовтень	–	–
33	Бібліотека на допомогу агропромислому комплексу України	–	листопад	–	–
34	<u>Помологія</u> – наука про вивчення сортів овочевих та ягідних культур	–	листопад	–	–
35	Сучасний стан оленярства як галузі тваринництва	–	листопад	–	–
36	Молочна промисловість: питання сьогодення	–	листопад	–	–
37	Використання ягідних культур для виробництва соків, вина, сиропів, компотів, сухофруктів	–	грудень	–	–
38	Свинарство на сучасному етапі розвитку сільського господарства в Україні	–	грудень	–	–
39	190 років з часу створення Імператорського товариства сільського господарства південної Росії, яке було засноване у 1828 році в м. Одеса	–	грудень	–	–

**Вибіркові розсилки інформації для наукових установ системи
НААН у 2018 р.**

1	Розробка принципово нових ресурсо- і енергозберігаючих технологічних процесів та технологій вирощування і збирання цукрових буряків та їх насінників, адаптованих до ґрунтово-кліматичних зон бурякосіяння	січень	Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків
2	Наукові та інженерно-технологічні засади створення екологічно безпечних промислових біотехнологій та обладнання для виробництва і застосування препаратів біологічного захисту рослин	лютий	Інженерно-технологічний інститут «Біотехніка»
3	Проблеми захисту рослин та фітосанітарної безпеки	лютий	Інститут захисту рослин
4	Еколого-економічні засади збалансованого розвитку агропромислового виробництва та землекористування	березень	Інститут агроекології і природокористування
5	Проблеми селекційного вдосконалення великої рогатої худоби і збереження біорізноманіття сільськогосподарських тварин	березень	Інститут розведення і генетики тварин ім. М.В.Зубця
6	Розробка діагностичних, лікувально-профілактичних та імуностимулюючих засобів для потреб ветеринарної медицини	квітень	Інститут ветеринарної – медицини
7	Наукові основи техніко-технологічного забезпечення сталого розвитку меліорації та управління водогосподарсько-меліоративними комплексами	квітень	Інститут водних проблем і меліорації
8	Дослідження в рибористві, вирощування племінних груп та посадкового матеріалу для потреб рибогосподарських підприємств України	травень	Інститут рибного господарства
9	Наукове забезпечення агропромислового комплексу Карпатського регіону України	червень	Інститут сільського господарства Карпатського регіону
10	Наукові засади оптимізації мікробіологічних процесів в ефективному функціонуванні агроєкосистем	серпень	Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва
11	Селекція нових сортів плодових, ягідних, горіхоплідних сортів для удосконалення існуючого промислового сортименту, розробка нових технологій вирощування садивного матеріалу	серпень	Інститут помології імені Л.П. Симиренка
12	Створення високопродуктивних сортів	вересень	Інститут сільського

	хмелю, розроблення новітніх технологій його виробництва та переробки		господарства Полісся
13	Наукове забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, збереження і підвищення родючості ґрунтів	вересень	ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»
14	Інноваційні шляхи розвитку галузі рослинництва в Україні	вересень	Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва
15	Розроблення нових та удосконалення існуючих інтенсивних технологій одержання і переробки бджолопродуктів	жовтень	ННЦ «Інститут бджільництва імені П.І.Прокоповича»
16	Інноваційний розвиток технологій виробництва олій та жирів в Україні	жовтень	Український науково-дослідний інститут олій та жирів
17	Створення високопродуктивних гібридів кукурудзи і сорго, сортів озимої пшениці, ячменю, вівса, зернобобових культур в умовах Степу та Лісостепу	листопад	Інститут сільського господарства степової зони
18	Підвищення ефективності системи удобрення культур, оптимізація умов мінерального живлення рослин та протікання фізіологічних процесів	листопад	ННЦ «Інститут землеробства»
19	Розробка і впровадження програм прибуткового ведення галузі звірівництва	листопад	Черкаська дослідна станція біоресурсів
20	Теоретичні основи селекції сільськогосподарських рослин, розробка систем їх насінництва	грудень	Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннізнавства та сортовивчення»
21	Розроблення сучасних механізованих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та конкуренто-спроможної техніки і рекомендацій з її ефективного використання	грудень	ННЦ «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства»

Віртуальні виставки «Фонду видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики, внесених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання» ННСГБ НААН

№ п/п	Назва виставки	Дата
1.	Стародруки «Фонду видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики, внесених до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання» ННСГБ НААН	2013 р.
2.	Чеська сільськогосподарська книга ХІХ ст. у фондах ННСГБ НААН	2013 р.
3.	Енциклопедичні видання та словники «Фонду видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики» ННСГБ НААН	2013 р.
4.	150 років з дня народження видатного російського ґрунтознавця та лувівника В. Р. Вільямса (1863-1939)	2013 р.
5.	Колекція прижиттєвих видань видатного ґрунтознавця В. В. Докучаєва (до 130-річчя виходу в світ «Русский чернозем»)	2013 р.
6.	155 років з дня народження заслуженого ученого-агронома, педагога, політика, професора Університету Св. Володимира С. М. Богданова (1859-1920)	2014 р.
7.	205 років з дня народження видатного англійського натураліста Чарльза Дарвіна (1809-1882) – засновника еволюційної теорії	2014 р.
8.	120 років виходу в світ журналу «Хозяинъ» (1894-1905)	2014 р.
9.	160 років від дня народження одного із засновників вітчизняної зоотехнічної науки, магістра сільськогосподарських наук П. М. Кулешова (1854-1936)	2014 р.
10.	150 років від дня народження економіста світового виміру — М. І. Туган-Барановського (1865-1919 рр.)	2015 р.
11.	155 років з дня народження М. М. Сибірцева (1860-1900 рр.) – вченого в галузі ґрунтознавства, геології та агрономії	2015 р.
12.	160 років з дня народження Л.П. Симиренка (1855-1920) – видатного українського вченого у галузі садівництва	2015 р.
13.	150 років з дня народження Г. М. Висоцького (1865-1940) – патріарха українського лісівництва	2015 р.
14.	170 років з дня народження П. А. Костичева (1845-1895) – видатного вченого-ґрунтознавця	2015 р.
15.	150 років виходу в світ журналу «Сельское хозяйство и лесоводство» (1865-1917)	2015 р.
16.	150 років (1865 р.) з дня створення Полтавського товариства сільського господарства	2015 р.
17.	200 років з дня народження Е. Л. Регеля (1815-1892) – доктора філософії, ботаніка і вченого садівника	2015 р.
18.	Факсимільні видання Фонду ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН, включені до державного Реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання (1802–1900)	2015 р.
19.	150 років з дня народження Д. М. Прянишникова (1865-1948) – видатного вченого, академіка, спеціаліста у галузі агрохімії, фізіології рослин і рослинництва	2015 р.
20.	175 років з дня виходу в світ «Журналу сільського господарства и овцеводства» (1841-1859)	2016 р.
21.	170 років з дня народження Василя Васильовича Докучаєва (1846-1903) – видатного геолога і ґрунтознавця, основоположника національної школи	2016 р.

	грунтознавства і географії ґрунтів	
22.	Колекція видань з автографами авторів з сільськогосподарської тематики у «Фонді ХІХ століття» ННСГБ НААН	2016 р.
23.	130 років з дня виходу в світ журналу «Известия Санкт-Петербургского лесного института» (1886)	2016 р.
24.	120 років з дня виходу в світ журналу Полтавського товариства сільського господарства «Хуторянин» (1896-1917)	2016 р.
25.	130 років з дня виходу в світ журналу «Русский пчеловодный листок» (1886-1919) – періодичного видання в галузі бджільництва	2016 р.
26.	215 років від дня народження Володимира Івановича Даля (1801-1872) – вітчизняного письменника, лексикографа та етнографа	2016 р.
27.	190 років від дня народження Олександра Васильовича Советова (1826-1901) видатного вченого-агронома і ґрунтознавця	2016 р.
28.	150 років від дня народження Соломона Львовича Франкфурта (1866-1954) – видатного ученого-агробіолога, державного діяча та дипломата	2016 р.
29.	120 років з часу виходу в світ вітчизняного журналу «Известия Южно-русского общества акклиматизации», що видавався з 1897 року в Харкові	2017 р.
30.	165 років від часу виходу в світ часопису «Записки Горыгорецкого земледельческого института» (1852-1857)	2017 р.
31.	175 років з часу виходу в світ спеціалізованого періодичного видання у галузі конярства «Журнал коннозаводства» (1842-1917), який видавався у Санкт-Петербурзі	2017 р.
32.	Книги незвичних форматів у «Фонді видань ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики» Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН	2017 р.
33.	125 років з часу виходу в світ журналу «Вестник виноделия : ежемесячный иллюстрированный журнал» – спеціалізованого періодичного видання у галузі виноградарства	2017 р.
34.	160 років з дня народження Петра Васильовича Будріна (1857-1939) – видатного вченого-агронома, директора Харківської селекційної станції	2017 р.
35.	185 років з часу виходу в світ першого вітчизняного галузевого часопису «Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России», який виходив з 1832 р. в Одесі	2017 р.
36.	185 років з дня народження Олександра Миколайовича Енгельгардта (1832-1893) – видатного агрохіміка та публіциста, засновника першого раціонального господарства	2017 р.
37.	125 років з часу виходу в світ спеціалізованого журналу з лісового господарства «Русское лесное дело», який видавався у Санкт-Петербурзі	2017 р.
38.	155 років з дня народження Михайла Івановича Придорогіна (1862-1923) – видатного вченого і педагога, фахівця в галузі зоотехнії	2017 р.
39.	Польська сільськогосподарська книга у «Фонді видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики» ННСГБ НААН	2017 р.
40.	125 років з часу виходу в світ спеціалізованого журналу з бджільництва «Вестник русского общества пчеловодства» (1893-1906)	2018 р.
41.	130 років з часу виходу в світ часопису «Вестник русского сельского хозяйства» (1888-1899)	2018 р.
42.	180 років з часу виходу в світ «Журналу садоводства», який видавався Російським товариством любителів садівництва з 1838 року	2018 р.
43.	120 років з часу виходу першого номера періодичного видання «Известия Кавказской шелководственной станции» (1898)	2018 р.
44.	140 років з часу виходу в світ часопису «Известия Петровской земледельческой и лесной академии» (1878-1893 рр.)	2018 р.

45.	130 років з часу виходу спеціалізованого періодичного видання у галузі конярства – журналу «Коннозаводство и коневодство» (1880 р.)	2018 р.
46.	110 років журналу «Аквариум и комнатные растения» (1908 р.)	2018 р.
47.	185 років з часу виходу періодичного видання у галузі лісівництва «Лесной журнал» (1833 р.)	2018 р.
48.	140 років з часу виходу першого номера часопису «Природа и охота : ежемесичный иллюстрированный журнал» (1878-1912 рр.)	2018 р.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Вергунов Віктор Анатолійович – доктор сільськогосподарських наук,
професор, академік НААН*

Бородай Ірина Сергіївна – доктор історичних наук, професор,

Татарчук Людмила Михайлівна – кандидат історичних наук,

Коломієць Наталія Дмитрівна – кандидат сільськогосподарських наук,

Каптанова Тетяна Володимирівна – кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА НААН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: інформаційно-бібліотечне забезпечення аграрної галузі

Підписано до друку 27.12.2018 р.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

Тел./факс (044) 258-21-45 e-mail: dns.gb.uaan@ukr.net